

L 72-3
172

ZINĀTNISKĀS
ATSKAITES SESIJĀS
MATERIĀLI

PAR ARHEOLOGU, ANTROPOLOGU
UN ETNOGRĀFU
1971. GADA
PĒTĪJUMU REZULTĀTIEM

ACAD. 1782
REPRINTED UNDER THE

L 72-3
172

2.ubl
L
9

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA
VĒSTURES INSTITŪTS

ZINĀTNISKĀS ATSKAITES SESIJAS
M A T E R I Ā L I

PAR ARHEOLOGU, ANTROPOLOGU UN ETNOGRĀFU
1971. GADA PĒTĪJUMU REZULTĀTIEM

IZDEVNIECĪBA "ZINĀTNE"
RĪGĀ 1972

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTEKA

~~73-20-6621~~

0706024724

МАТЕРИАЛЫ
ОТЧЕТНОЙ НАУЧНОЙ СЕССИИ,
ПОСВЯЩЕННОЙ РЕЗУЛЬТАТАМ
ИССЛЕДОВАНИЙ АРХЕОЛОГОВ,
АНТРОПОЛОГОВ И ЭТНОГРАФОВ
В 1971 ГОДУ

(Академия наук ЛатвССР, Институт истории)

Издательство "Зинатне"

Рига 1972

На латышском языке

Par izdevumu atbild Z. APALA.

E. MUGURĒVIČS

LATVIJAS PSR ARHEOLOGU SADARBĪBA UN KONTAKTI AR KAIMIŅU
PADOMJU REPUBLIKU ZINĀTNIKĒKIEM

1. Padomju varas atjaunošana Latvijā 1940. gadā un republikas uzņemšana PSRS sastāvā pavēra jaunas iespējas Latvijas zinātniekiem arī senvēstures pētniecībā. Ar citu padomju republiku zinātniekiem veidojās sadarbība un lietišķi kontakti, kas arheologiem ir tik svarīgi viņu darba specifikas dēļ. To jautājumu starpā, kuru risināšanai šāda sadarbība un kontakti ir sevišķi nozīmīgi, šeit tuvāk aplūkosim dažus svarīgākos:

a) pētniecības darba jauno ideoloģisko nostādni, kas balstās uz marksisma-leņinisma principiem un padomju vēsturisku darba pieredzi;

b) kadru kvalifikācijas celšanu;

c) sadarbību arheoloģisko ekspedīciju organizēšanā un publikāciju gatavošanā.

2. Starprepublikānisko kontaktu attīstības veicināšanā nozīmīga vieta ieradama PSRS ZA Arheoloģijas (agrāk Materiālās kultūras vēstures) institūta rīkotajām gadskārtējām arheologu atskaites sesijām, kā arī pētnieku individuālajiem komandējumiem. Sesiju un komandējumu laikā arheologi savstarpēji apmainās ar darba pieredzi izrakumu metodikas un iegūtā materiāla interpretācijas jomā.

Īpaši jāatzīmē trīs speciāli Baltijas arheoloģijai veltītās sesijas, kas veicināja senatnes pētīšanas darbu Padomju Latvijā pārkārtošanu uz marksisma-leņinisma atziņu bāzes. Materiālās kultūras vēstures institūta plānumā

Ļeņingradā 1949. gadā Latvijas PSR arheologi (plēnumā ar referātiem ieradās 4 zinātnieki) nodibināja pirmos plašākus personiskos kontaktus tiklab ar Maskavas un Ļeņingradas, kā arī ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR arheologiem. Plēnumā nolēma arī turpmāk saskaņot darba plānus, rīkot kopējas ekspedīcijas un zinātniskās atskaites sesijas. Nākošais līdzīga veida plēnums sapulcējās 1951. gadā Tartu, kur ar referātiem uzstājās 3 Latvijas PSR arheologi. Plēnums ieteica organizēt kopējas ekspedīcijas arheologisko pieminekļu apzināšanai un izpētei, kuras aptvertu vairāku republiku teritoriju. 1955. gadā Viļņā notika Baltijas arheologijai, antropologijai un etnogrāfijai veltīta konference, kur par arheoloģijas jautājumiem runāja 6 Latvijas PSR zinātnieki. Jau pirms šīs konferences tika organizēta Baltijas apvienotā kompleksā ekspedīcija, kuras uzdevums bija koordinēt KPFSR, Baltijas republiku un Baltkrievijas senvēsturnieku darbu etnisko jautājumu risināšanas jomā. Viļņas konference nosprauda Baltijas kompleksās ekspedīcijas tālāko darbības plānu līdz 1960. gadam, paredzot risināt tādus jautājumus kā Baltijas sākotnējā apdzīvotība, cilšu un etnisko grupu savstarpējie sakari akmens, bronzas un dzelzs laikmetā u.c.

60. gados Latvijas PSR arheologu lietisķie kontakti ar PSRS centrālo iestāžu un kaimiņu padomju republiku arheologiem ir pastiprinājušies vēl vairāk, par tradīciju kļuva gadskārtējās, iepriekšējā gada svarīgākajiem atklājumiem un pētījumiem veltītas Vissavienības un republikas atskaites sesijas. Vissavienības sesijās ar referātiem regulāri uzstājas Latvijas PSR arheologi, kamēr vietējās arheologu sesijās parasti piedalās arī kaimiņu padomju republiku vēsturnieki. Bez tam Latvijas PSR arheologi sistematiski brauc komandējumos uz šīm republikām, lai vāktu salīdzinošo materiālu saviem pētījumiem, savukārt bieži uzņemot pie sevis kā kaimiņu republiku, tā arī ārzemju arheologus.

3. Pirmajos pēckara gados Latvijas PSR bija izjūtams speciālistu-arheologu trūkums. Tikai nedaudzi zinātnieki varēja patstāvīgi veikt izrakumus un strādāt pētniecisko darbu. Lai gan nākamie jaunie speciālisti mācījās un izauga galvenokārt uz vietas, Padomju Latvijas mācību un pētniecības iestādēs, tomēr, viņiem apgūstot specifisko kvalifikāciju, liela nozīme bija kaimiņu republiku arheologu atbalstam (piemēram, kandidāta eksāmenus specialitātē Latvijas arheologi līdz 1960. gadam kārtoja ārpus republikas robežām). Bez centrālo (Maskavas, Ļeņingradas) arheoloģisko iestāžu zinātniekiem šajā sakarā jāatzīmē lietuviešu un igauņu kolēģi, īpaši prof. H.Moora, kas pirmais atsevišķā monogrāfijā izstrādāja marksistiski pamatotu Latvijas arheoloģijas periodizāciju un bija vairāku latviešu arheologu kandidāta disertāciju galvenais vērtētājs. Arheoloģisko priekšmetu konservēšanā Latvijas PSR ZA Vēstures institūta laboratorijas darbinieki savu kvalifikāciju cēla Ļeņingradā un Maskavā, kur laboratorijai tika arī sagatavots speciālists spektrālo analīžu veikšanai.

4. Arheoloģisko pieminekļu izpētes jomā padomju varas apstākļos tika radīti jauni, labvēlīgi priekšnoteikumi, kas izrietēja jau no sociālistiskās iekārtas pašas būtības. Zemes pasludināšana par visas tautas īpašumu atviegloja arheoloģisko objektu apzināšanu un izpēti, kuru agnāk kavēja daudzu zemes turētāju privātipašnieciskā apziņa (dažkārt viņi pat ar nolūku slēpa ziņas par arheoloģiskiem atradumiem vai pieminekļu izplatības robežām, lai arheologi "nepostītu" dārzus vai tīrumus). Svarīgs dokuments, kas reglamentēja arheoloģisko pieminekļu aizsardzību un izpēti, bija Latvijas PSR Ministru Padomes 1948. gada lēmums par kultūras pieminekļu aizsardzības uzlabošanu, kas tika pieņemts, balstoties uz attiecīgā PSRS Ministru Padomes lēmuma. Jau 1945. gadā notika Padomju Latvijā pēckara laikā pirmie arheoloģiskie izrakumi, bet ar 1947. - 1948. gadu izrakumi ieguva plašāku vērīenu. Istenojot jau minēto 1951. gada Tartu

plēnuma lēmumu, Latvijas PSR arheologi (vad. E. Šnore) laikā no 1951. līdz 1955. gadam 4 sezonas kopā ar Maskavas arheologiem veica pieminekļu apzināšanu un pārbaudes izrakumus Latvijas PSR teritorijas austrumu daļā gar robežu ar KPFSR (Abrene, Zilupe), daļēji arī KPFSR teritorijā (Sebeža). Šie pētījumi sniedza labāku priekšstatu par senās Latgales etniskajām problēmām un palīdzēja skaidrot Latvijas teritorijas iedzīvotāju un austrumslāvu savstarpējos sakarus.

5. Sākot ar 1959. - 1960. gadu, Latvijas PSR arheologi saskaņā ar padomju arheoloģijā izstrādāto principu ir panākuši plašu celtniecības zonās ietilpstošo pieminekļu savlaicīgu izpēti. Līdzekļi šāda veida pētniecībai tiek saņemti no atbildīgajām celtniecības organizācijām (Pļaviņu un Rīgas HES, Madonas meliorācijas celtniecības parvalde u.c.).

Turpinājušies arī arheoloģisko pieminekļu apzināšanas un pētniecības darbi, kas tika veikti kopīgi ar citu republiku zinātniekiem. No 1959. līdz 1964. gadam sadarbībā ar Igaunijas PSR ZA Vēstures institūta arheologiem notika arheoloģijas pieminekļu izpēte Gaujas baseinā, Ziemeļvidzemē un Ziemeļlatgalē. Šie latviešu un igauņu arheologu kopējie pētījumi sniedza jaunus materiālus par somisko akmens krāvuma kapu kultūru un Gaujas baseina lībiešu apbedīšanas tradīcijām agrā feodālisma periodā.

Lai iepazītos ar arheologu lauka darbu organizāciju un izrakumu metodiku kaimiņu padomju republikās, Latvijas PSR arheologi 1967. - 1970. gadā vasaras sezonās sarīkoja 4 ekspedīcijas ārpus republikas robežām, apmeklējot Igaunijas PSR, Lietuvas PSR, Baltkrievijas PSR ziemeļu daļas un KPFSR rietumu daļas arheoloģiskos objektus tajā laikā, kad tur notika izrakumi. Ekspedīciju gaitā latviešu arheologiem ar kaimiņu republiku vadosajiem arheologiem notika plaša domu apmaiņa par izrakumu metodikas un atradumu fikācijas jautājumiem.

6. Pēc Lielā Tēvijas kara un arī vēl 50. gadu pirmajā pusē Latvijas PSR arheologiem bija zināmas grūtības ar savu darbu publicēšanu. Ja atskaita dažus īsus ziņojumus, kas tika iespiesti "Latvijas PSR ZA Vēstis", tad pirmie plašākie Latvijas PSR arheologu pētījumi parādījās tikai Vissavienības izdevumos. Stāvoklis ar arheoloģiskā materiāla publicēšanu pašā Latvijā sāka uzlaboties 50. gadu otrajā pusē, kad iznāca pirmie rakstu krājuma "Arheoloģija un etnogrāfija" sējumi (1957., 1960.), kā arī "Материалы и исследования по археологии Латвийской ССР, I" (1957.). Sākot ar 1959. gadu, Latvijas PSR arheologi sadarbībā ar etnogrāfiem izdod ik gadus atsevišķā brošūrā īsus pārskatus par savu ekspedīciju darba un pētījumu rezultātiem. 1960. - 1966. gadā teksts brošūrās tika iespiests paralēli gan latviešu, gan krievu valodā, bet, sākot ar 1967. gadu, republikas arheologi pēc Maskavas arheologu uzaicinājuma īsus ziņojumus par savu ekspedīciju darba svarīgākajiem rezultātiem publicē Vissavienības mēroga izdevumā "Археологические открытия", tajā pašā laikā turpinot izdot tēžveida pārskatus latviešu valodā interesentiem republikā.

7. Laikā, kad tika gatavotas pirmās plašākās arheoloģiskā materiāla publikācijas, Latvijas PSR arheologiem izveidojās lietderīgi kontakti un sadarbība ar dabas un tehnisko zinātņu speciālistiem, tai skaitā arī vairākiem citu padomju republiku pārstāvjiem. Pateicoties Maskavas un Ļeņingradas zinātniekiem, tika veiktas izrakumos iegūto stikla un bronzas priekšmetu analīzes. Dzīvnieku kaulus noteica paleozoologi no Maskavas un Tartu. Datējumus ar radiokarbons metodes izmantošanu un paleogeogrāfiskos pētījumus izdarījuši Ļeņingradas un Tartu zinātnieki. Latvijas apstākļiem atbilstošu dendrochronoloģisko skalu sākuši izstrādāt Maskavas zinātnieki.

8. Visnotaļ turpinot uzsāktos auglīgos kontaktus jau atzīmstajos kopējās sadarbības virzienos, tuvākā nākotnē būtu jāizvērsē plašāki pasākumi baltu problēmas risināšanā.

Latvijas PSR arheologiem kopā ar republikas valodniekiem un etnogrāfiem būtu jāorganizē starprepublikāniska konference par baltu tautu etnogenēzi, konferences materiālus paredzot publicēt atsevišķā izdevumā.

S.CIMERMANIS

PADOMJU LATVIJAS ETNOGRĀFU PUBLIKĀCIJAS PAR LATVIEŠU UN KAIMIŅU TAUTU KULTŪRVĒSTURISKAJĪEM SAKARIEM

1. Viena no iezīmēm, kas latviešu padomju etnogrāfijas zinātnei būtiski šķir no latviešu buržuāziskās etnogrāfijas, ir tā, ka latviešu padomju etnogrāfu pētījumos vienā no pirmajām vietām izvirzīta latviešu un kaimiņu tautu kultūru kopības un kultūrvēsturisko sakaru problēma. Pētījumu metodoloģiskais pamats ir marksisma-ļeņinisma klasiku izstrādātā vēsturiskā materialisma teorija. Plaši tiek izmantoti padomju etnogrāfijas skolas ievērojamāko pārstāvju teorētiskie pētījumi par saimnieciski kulturālajiem tipiēm, par etnosa un ekonomikas attiecībām, par tautu etnogenēzes problēmām un citiem jautājumiem.

2. Latviešu un kaimiņu tautu kultūrvēsturisko sakaru sekmīgā skaidrošanā liela nozīme ir Padomju Latvijas etnogrāfu sadarbībai ar PSRS ZA Mikluho-Maklaja Etnogrāfijas institūtu, ar Igaunijas PSR ZA un Lietuvas PSR ZA vēstures institūtu etnogrāfiem, ar Igaunijas PSR Etnogrāfijas muzeju (Tartu) un citām pētniecības iestādēm. Sadarbības konkrētās formas ir daudzveidīgas: kvalificētu zinātnisko darbinieku gatavošana PSRS ZA Etnogrāfijas institūtā, zinātniskas konsultācijas Maskavas, Ļeņingradas, Tallinas, Tartu, Viļņas un citu pilsētu etnogrāfiskās pētniecības iestādēs, kopīgas ekspedīcijas un konferences ar krievu, igauņu, lietuviešu un citiem etnogrāfiem, zinātniskā darba koordinācija, kopīgu publikāciju gatavošana, brālīgo tau-

tu etnogrāfu pētījumu publicēšana savos izdevumos u.tml.

3. Latviešu un kaimiņu tautu kultūrvēsturisko sakaru pētniecībā līdz šim izdalāmi divi galvenie virzieni:

1) latviešu un rietumsomu (lībiešu, igauņu, votu, somu) un 2) latviešu un slāvu, it īpaši krievu, baltkrievu un poļu, kultūrvēsturisko sakaru pētīšana. Pirmajā virzienā sistemātiska materiālu vākšana par visām svarīgākajām tautas dzīves jomām notika laikā no 1956. līdz 1961. gadam, kad tika pētīta Vidzeme un rīkoti maršruta braucieni arī citos apvidos, tai skaitā Ziemeļkurzemē. Vairums publikāciju par šo jautājumu iznāca 1957. - 1966. gadā. Otrajā virzienā sistemātiska un daudzpusīga materiālu vākšana notika laikā no 1962. līdz 1968. gadam, kad tika pētīta Latgale un Augšzeme. Nozīmīgākās publikācijas par šiem jautājumiem iznākušas kopš 1966. gada, vēl atrodas izdevniecībā vai arī tiks sagatavotas tuvākajā laikā. Latviešu un lietuviešu, tāpat arī latviešu un germāņu tautu kultūrvēsturiskie sakari vēl pētīti samērā maz. Šajās jomās darbs izvērsies turpmākajos gados, pētot Zemgales un Kurzemes etnogrāfijas jautājumus. Uz pētījumu bāzes par latviešu un kaimiņu tautu kultūrvēsturiskajiem sakariem varēs uzrakstīt latviešu etnisko vēsturi.

4. Latviešu un kaimiņu tautu kultūrvēsturisko sakaru skaidrošanai izmantota plaša un daudzpusīga avotu bāze. Tās pamati izveidojušies Latvijas PSR ZA Vēstures institūta etnogrāfijas sektora rīkoto zinātnisko ekspedīciju gaitā, kurās, pētot dažādus jautājumus, apsekota Latvijas PSR teritorijas lielākā daļa. Bez tam Latvijas PSR etnogrāfi PSRS ZA Etnogrāfijas institūta, Lietuvas PSR ZA Vēstures institūta un Igaunijas PSR Etnogrāfijas muzeja ekspedīciju sastāvā vākuši materiālus Baltkrievijā, Igaunijā, Lietuvā un KPFSR rietumu daļā, bet 1966. gadā Latvijas PSR ZA Vēstures institūts organizēja nelielu ekspedīciju Baltkrievijas PSR Polockas apgabala Verhņedvinskas un Osvejas rajonā.

Daudz vērtīgu ziņu atrasts Rīgas, Viļņas, Tartu, Ļe-

ņingradas, Maskavas un citu pilsētu muzejos un bibliotēkās, kā arī Latvijas PSR rajonu centros esošo novadpētniecības muzeju arhīvos un fondos. Par latviešu padomju etnogrāfu darba neatņemamu sastāvdaļu kļuvas dokumentu studijas Latvijas PSR, Igaunijas PSR, Baltkrievijas PSR un Ļeņingradas arhīvos, kas dod daudz jaunu, līdz šim npublicētu datu. Plaši tiek izmantoti arī valodniecības materiāli. Tādējādi padomju varas gados latviešu etnogrāfiem kļuvas pieejamas daudzu kaimiņu tautu vēstures un etnogrāfijas materiālu krātuves, kurās atrodamo ziņu sistematiska izmantošana pavērusi ceļu plašiem salīdzinošiem pētījumiem.

5. Latviešu un kaimiņu tautu kultūrvēsturiskos sakarus zinātnieki aplūkojuši galvenokārt par laiku no 18. gs. beigām līdz mūsdienām. Tomēr atsevišķos pētījumos izdarīti ekskursi arī agrākos laikposmos. Latviešu un rietumsomu kultūrvēsturiskie sakari pētīti kā tradicionālo (seno) materiālo kultūru sakari, bet latviešu un slāvu sakari - gan kā seno tradicionālo materiālo kultūru sakari, gan arī kā mūsdienu materiālo un it īpaši garīgo kultūru sakari, kas veicina padomju tautu draudzību un tuvināšanos. Pētījumi veltīti vairākam jautājumu grupām. No tām kā plašāk skatītās minamas: 1) kopīgie elementi latviešu un kaimiņu tautu materiālajā kultūrā, šo elementu cilme un savstarpējie aizguvumi; 2) Latvijā ienākušo cittautiešu izcelšanās vietas, dzīves vietas Latvijā, kontakti ar vietējiem pamatiedzīvotājiem; 3) latviešu un kaimiņu tautu kultūrvēsturisko sakaru virzieni, sakaru intensitāte un rezultāti. Vairumā publikāciju, it īpaši monogrāfiskajos pētījumos un par to tematiku publicētajos rakstos (A. Alsupe, S. Cimermanis, L. Dumpe, A. Krastiņa, I. Leinasare, M. Slava), latviešu un kaimiņu tautu kultūrvēsturisko sakaru problēma risināta kā viens no daudzajiem darbā skartajiem jautājumiem. Tomēr publicēti arī speciāli kultūrvēsturisko sakaru jautājumiem veltīti apcerējumi un referāti (A. Al-

supe, S.Cimermanis, L.Dumpe, I.Leinasare, M.Slava, M.Steermanis, A.Zavarina u.c.), zinātniskās sesijās nolasīti šai problēmai veltīti referāti, kuru tēzes publicētas (S.Cimermanis, L.Dumpe, A.Krastiņa u.c.).

6. Risinot latviešu un rietumsomu kultūrvēsturisko sakaru problēmas, aplūkoti sekojoši jautājumi: a) precizētas robežas Latvijas apvidiem, kuros laikā no 13. gs. līdz mūsdienām dzīvojuši vai vēl pašlaik dzīvo lībieši, igauņi, voti, somi vai varbūt pat kādas citas nezināmas rietumsomu etniskas vienības, minot arī vairākas līdz šim neapraktītas rietumsomu apdzīvotas vietas; b) norādīts, no kurienes un kādā veidā vienā vai otrā Latvijas apvidū nokļuvuši igauņi un voti; c) diskutēts par Lejasciema apkārtnes un dienvidaustrumu Vidzemes somugru, kā arī par Ventas lejteces seno apdzīvotāju vendu etnisko piederību; d) stāstīts par kopīgiem elementiem latviešu, lībiešu, igauņu, votu un somu materiālajās kultūras; e) norādīti daudzi kopīgi vai radniecīgi termini, kas attiecas gan uz veseliem objektiem, gan to detaļām un sastopami dažādās Latvijas vietās, kā arī Igaunijā, Somijā, Karēlijā un dažkārt pat pie somugru tautām vēl tālākās teritorijās; f) diskutēts par dažu latviešiem un rietumsomiem kopīgo materiālās kultūras objektu (plemēram, dzīvojamo riju, zvejas rīka līvja u.c.) un terminu baltisko vai somisko cilmi; g) vairāki materiālās kultūras objektu tipi vai to detaļas atzītas par rietumsomu kultūras elementiem Latvijā (sieviešu plecu apsegs - pussvārcis Rietumvidzemē un Ziemeļkurzemē, spīļu arkla taisnstūrveida balsts u.c.).

7. Rezumējot visās latviešu padomju etnogrāfu publikācijās izteiktas domas, kā arī dažus vēl npublicētus datus, Latvijā izdalāmi šādi apvidi ar rietumsomiskām materiālās kultūras vai terminoloģijas iezīmēm: 1) Vidzemes rietumu un ziemeļu daļa, kuras aptuvena austrumu robeža iet pa līniju Cirgaļi - Bilkska - Rauna - Nītaure - Lielvārde; sevišķi intensīva rietumsomisko elementu izplatība šajā teri-

torijā iezīmējas rietumos no līnijas Ērgeme - Jārcēni - Vaidava - Līgatne - Ogre; 2) Ziemeļaustrumvidzeme un Ziemeļlatgale, kuras aptuvena dienvidu robeža iet pa līniju Zvārtava - Vireši - Lejasciems - Beļava - Rugāji - Kārsava; šajā teritorijā rietumsomiskie elementi visintensīvāk iezīmējas ziemeļos no līnijas Gaujiena - Lejasciems - Mālupe - Liepna; 3) Vidzemes vidiene - bij. Vecpiebalgas, Jaunpiebalgas, Veļķu, Taurenas, Dzērbenes pagasts; 4) Dienvidaustrumvidzeme - bij. Mārcienas, Ļaudonas, Kalsnavas, Sāvienas un Saikavas pagasts; 5) Bauskas apkārtnē - bij. Bārbeles, Bruknas, Jaunsaules, Stelpes, Skaistkalnes, Vecsaules, Ceraukstes, Mežotnes, Rundales pagasts; 6) Ziemeļkurzeme ar dienvidu robežu aptuveni pa līniju Alsunga - Rēnda - Mērsrags; sevišķi intensīva rietumsomisko elementu izplatība šajā teritorijā vērojama ziemeļos no līnijas Uza - Usma - Roja. Atsevišķas lībiskas "salas" iezīmējas arī Kurzemes vidienē, piemēram, ap Kuldīgu un Cīravu; 7) Ludzas apkārtnē - bij. Pildas, Nirzas un Ciblas pagasts; 8) zināmā mērā problemātiska teritorija ziemeļos no līnijas Babīte - Smārde - Milzkalne.

8. Risinot latviešu un slāvu seno kultūrvēsturisko sakaru problēmas, pētīti šādi jautājumi: 1) nosaukti un aprakstīti daudzi latviešiem un slāviem, it īpaši krieviem, baltkrieviem un poļiem, kopīgi materiālās kultūras objekti, kopīgas to detaļas un termini; 2) skaidroti kopīgo elementu rašanās cēloņi; 3) skaidrota latviešu un slāvu tautu materiālo kultūru vērtību savstarpēja pārņemšana un pārveidošana; 4) izzināts materiālās kultūras objektu un terminu vienas daļas pārņemšanas laiks un cēloņi; 5) pētīta slāvu tautu pārstāvju, it īpaši Latvijas teritorijā kopā vairākam paaudzēm dzīvojošo krievu (tai skaitā vec ticībnieku) ienākšanas vēsture Latvijā; 6) diskutēts par dažādu svešu, iespējams - slāvu, etnisku vienību un to kultūras esamību dažos Latvijas apvidos (krievi Piebalgā, rietumslāvi - vendi Ziemeļkurzemē, rietumslāvi Rucavā); 7) pē-

titi latviešu un slāvu kultūrvēsturisko sakaru virzieni un intensitāte.

9. Līdzšinājo publikāciju rezumējuma rezultātā izdalāmi šādi Latvijas apvidi ar vairāk vai mazāk spilgti izteiktām slāvu tautu materiālās kultūras un terminoloģijas iezīmēm: 1) Augšzeme, kur vērojama spēcīga krievu, baltkrievu un poļu kultūras ietekme (poļu ietekme vislabāk vērojama Augšzemes centrālajā un rietumu daļā, bet baltkrievu - austrumu daļā); 2) Vidus- un Dienvidlatgale, kam sevišķi cieši sakari ar baltkrievu un poļu apdzīvotajām teritorijām; tomēr te vērojami arī tādi elementi, kas liecina par kontaktiem ar KPFSR Pleskavas un Novgorodas apgabala krieviem; 3) Ziemeļlatgale, kam cieši kontakti ar KPFSR Pleskavas un Novgorodas apgabalu; tajā vērojami arī baltkrievu kultūras elementi; 4) Dienvidrietumkurzeme (Rucava, Nīca, Bārta), kur vērojami ar rietumslāviem kopīgi materiālās kultūras elementi; 5) Ventspils apkārtnē, kurā tāpat vērojami daži rietumslāviski materiālās kultūras elementi.

10. Risinot latviešu un slāvu tautu mūsdienu kultūrvēsturisko sakaru problēmas, skaidrota Padomju Savienībā 20. un 30. gados dzīvojušo latviešu sociālistiskā dzīves veida, kultūras, darba un sadzīves tradīciju veidošanās etniski jauktā vidē, šīs kultūras un tradīciju nozīme Padomju Latvijas iedzīvotāju jaunās kultūras, darba un sadzīves tradīciju attīstībā. Otrs svarīgs pētījuma aspekts - latviešu un krievu garīgās kultūras (literatūras, lietiskās un tēlotājas mākslas, mūzikas, kino, teātra u.c.) mijiedarbība sociālisma un komunisma celtniecības periodā kā viens no faktoriem, kas sekmē padomju tautas internacionālās kultūras veidošanos un katras sociālistiskās nācijas nacionālās kultūras bagātināšanos.

11. Latviešu un lietuviešu kultūrvēsturiskie sakari un kultūru mijiedarbība, spriežot pēc līdzšinājo publikāciju datiem, visspilgtāk vērojami Dienvidkurzemē, Zemgalē

un Augšzemē, kā arī Dienvidaustrumvidzemē un Dienvidrietumlatgalē.

12. Nozīmīgākie rakstu krājumi, kolektīvie un monogrāfiskie pētījumi par aplūkojamo problēmu ir šādi: "Arheoloģija un etnogrāfija", IV, V, VI un VIII. Rīgā, 1962. - 1968.

S.Cimermanis. Latviešu tautas dzīves pieminekļi. Celtnes un to iekārta. Rīgā, 1969.

L.Dumpe. Ražas novākšanas veidu attīstība Latvijā (no senākiem laikiem līdz XX gs. sākumam). Rīgā, 1964. (Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti. Etnogrāfija).

A.Krastiņa. Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē klaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā. Rīgā, 1959.

Latviešu etnogrāfija. Rīgā, 1969.

I.Leinasare. Zemkopība un zemkopības darba rīki Latvijā klaušu saimniecības sairuma laikā. Rīgā, 1962.

M.Slava. Latviešu tautas tērpi. Rīgā, 1966. (Arheoloģija un etnogrāfija, VII).

Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. Рига, 1970.

R.DENISOVA

DAŽAS LATVIJAS ETNISKĀS PROBLĒMAS ANTROPOLOĢISKĀ SKATĪJUMĀ

1. Latvijas PSR ZA Vēstures institūta pēdējos desmit gados uzkrājies plašs kranioģiskais materiāls, kas ļauj risināt daudzus maz pētītus etniskos jautājumus. Šis materiāls pirmo reizi parstāv visus svarīgākos Latvijas etniskās vēstures posmus. Tas dod ieskatu par Latvijas pirmiedzīvotājiem, par neolīta ciltīm un to antropoloģisko sastāvu, par iedzīvotājiem un etniskajiem procesiem bronzas laikmetā. Sevišķi plašs materiāls attiecas uz m.ē. I un

II gadu tūkstoti, un tas ļauj izsekot cilšu antropoloģisko tipu attīstībai un latviešu tautas fiziskā tipa veidošanās vēsturei.

2. Mezolīta kranioģiskajam materiālam, kas gūts arheoloģiskajos izrakumos Zvejnieku kapulaukā (Fr.Zagorskis, 1964. - 1971.), ir liela nozīme Austrumbaltijas pirmiedzīvotāju ģenēzes un viņu ienākšanas virziena noteikšana. Šā kapulauka āgrākos apbedījumus datē ar vēlo mezolītu - V gadu tūkstoti p.m.ē.

Mezolīta kranioģiskais materiāls pārstāv divus antropoloģiskos tipus. Māreni masīvajam eiropeīdajam tipam, ar stipri iegarenu galvaskausa formu, māreni platu, augstu seju, stipri horizontālo tās profilējumu un izvirzītu degunu, tuvākas paralēles sastopamas Viduseiropas ziemeļu rajonos (Botendorfa, Pricerbera, Grostinca, Kirsna) un Austrumeiropas rietumos (Vasiļjevka I, Vasiļjevka III). Otrajam antropoloģiskajam tipam, ar ieapaļu galvaskausa formu, platu, zemu un ieplakanu seju un vāji izvirzītu degunu, analogijas saskatāmas Austrumeiropas ziemeļos (Oļeņij-ostrovā kapulauks).

Tādējādi, spriežot pēc antropoloģiskajiem tipiem, Latvijā pirmie iedzīvotāji ienākuši no austrumiem un dienvidiem. Spriežot pēc arheoloģiskā materiāla (I.Zagorska, 1972.), pēdējais virziens jāuzskata par āgrāku. Austrumu virziens, iespējams, jāsaista ar Kundas kultūras veidošanos, kurā saskata Austrumeiropas mežu joslas mezolīta cilšu materiālās kultūras ietekmi.

3. Ar vēlo akmens laikmetu jeb neolītu (IV gadu tūkstotis - II gadu tūkstoša p.m.ē. vidus) Austrumbaltijas etniskajā vēsturē saistāmi vairāki visai nozīmīgi notikumi. Tieši neolītā veidojas vietējo iedzīvotāju galvenās antropoloģiskās iezīmes, kuras var izsekot līdz pat 20.gs. šajā periodā saskatāmi mūsdienu Austrumbaltijas iedzīvotāju antropoloģisko tipu pirmsākumi. Tāpēc neolīta kranioģiskais materiāls dod iespēju pareizi izprast mūsdienu

nu Austrumbaltijas iedzīvotāju antropoloģiskā sastāva veidošanās vēsturi.

Agrā neolīta iedzīvotāji, kuru antropoloģiskais tips raksturojas ar izteiktām eiropēidām iezīmēm, ģenētiski saistāmi ar Viduseiropas ziemeļiem vai Austrumeiropas rietumiem. Attīstītajā neolītā Austrumbaltijā atkārtoti ienāk ciltis no austrumiem, kuru antropoloģiskajā tipā saskatāmas mongoloīdās iezīmes. Šim antropoloģiskajam tipam, sākot ar attīstīto neolītu, Austrumbaltijā, it īpaši Latvijā un Igaunijā, ir liels īpatsvars (Zvejnieku, Aboras, Kreiču, Valmas, Tamulas kapulauki). Metīsā antropoloģiskā tipa iezīmes saskatāmas arī Lietuvā (savrupatradums Ķebelos). Attīstītā un vēlā neolīta ciltis ar mongoloīdām iezīmēm asimilē agrā neolīta eiropēidās ciltis, bet stiprā mērā saglabā sava tipa raksturīgās īpatnības.

4. Mezolīta un agrā neolīta kranioģoloģiskajam materiālam ir īpaša nozīme seno baltu cilšu ģenēzes skaidrošanā. Tas pirmo reizi ļauj saskatīt baltu cilšu tipa pirmsākumus IV gadu tūkstoši p.m.ē. un aptuveni noteikt tā veidošanās teritoriju.

Par pirmām baltu ciltīm Latvijas teritorijā uzskata Austrumbaltijas vēlā neolīta kaujas cirvju kultūras nesējus. Taču pēc antropoloģiskā tipa šīm ciltīm ir liela līdzība ar mezolīta un sevišķi agrā neolīta ciltīm Latvijā. Atšķirības starp šīm ciltīm, kuras šķir vairāki gadu tūkstoši, var izskaidrot ar eohālām izmaiņām. Par šā eiropēidā tipa pirmdzimteni, kuram ir stipri izteikta iegarena galvaskausa forma un vidēji plata seja, jāuzskata Austrumeiropas rietumdaļa un Viduseiropas ziemeļi.

5. Runājot par vēlāko posmu etniskajām problēmām, īpašu interesi izraisa lībiešu ģenēzes jautājumi. Tie daudzkārt iztirzāti arheoloģiskajā literatūrā (Ed.Šturms, 1935.; H.Moora, 1952.; E.Tenisons, 1968.). Sevišķu uzmanību saistījušas Vidzemes un Kurzemes lībiešu savstarpējās attiecības. Par Vidzemes un Daugavas lejteces 10. - 12. gs. lībie-

šu genēzi izteikti divi pretēji uzskati. Ed. Šturms pamato domu par lībiešu ienākšanu šajos novados 10. gs. no Kurzemes, bet E. Tenisons uzskata, ka 10. - 12. gs. Vidzemes un Daugavas lejteces lībiešiem ir vietējā izcelsme.

Pēdējo gadu arheoloģiskajos izrakumos iegūtais kranioģiskais materiāls ļauj apskatīt lībiešu genēzes jautājumu arī uz antropoloģiskā materiāla pamata. Tas liecina par Daugavas lejteces lībiešu antropoloģiskā tipa nepārtrauktu attīstību no bronzas laikmeta līdz 15. - 17. gs.

6. Ievērojot bronzas laikmeta Latvijas iedzīvotāju antropoloģisko sastāvu, kā arī m.ē. I gadu tūkstoša kranioģiskā materiālu, grūti izskaidrot 7. - 10. gs. latgaļu antropoloģiskā tipa raksturīgās iezīmes (stipri izteiktu dolihokraniju, augstu, vidēji platu, labi profilētu seju, stipri izvirzītu degunu) tikai ar autohtono attīstību. Tāpēc nevarētu pilnīgi noliegt jaunu cilšu ienākšanu Latvijā I gadu tūkstoša otrajā pusē. Šīs problēmas noskaidrošanai nepieciešami speciāli pētījumi antropoloģijā un arheoloģijā.

A. BREIDAKS

UPJU NOSAUKUMU LIECĪBAS PAR LATGALES ETNISKO VĒSTURI

1. Ir zināms, ka no visiem vietvārdiem sevišķi ilgi saglabājas hidronīmi, it īpaši upju nosaukumi. Tie var sniegt vērtīgas ziņas par senajām ciltīm un to kontaktiem, par etnisko grupu izplatību un migrāciju senatnē. Tāpēc hidronīmiem ierāda izcilu vietu etnogenēzes problēmu risināšanā.

Tā kā mazām upēm, kas ir īsākas par 20 km, parasti ir vairāki nosaukumi, kas darināti no apdzīvoto vietu nosaukumiem, vai arī to nav nemaz, tad, analizējot upju nosaukumus, runāsim tikai par tādām upēm, kuru garums ir 20

vai vairāk kilometru. Latgalē šādu upju ir apmēram 60, bet, tā kā dažām no tām ir vairāki nosaukumi, tad kopā jāanalizē apmēram 70 nosaukumu.

2. Latgales upju nosaukumu lielum lielais vairums (apmēram 77,1%) ir baltu, resp. indoeiropiešu, cilmes. Pie šā hidronīmu slāņa pieder, pirmkārt, tādi upju nosaukumi, kam ir atbilstes tikai baltu valodās, otrkārt, nosaukumi, kam ir atbilstes baltu un slāvu valodās, un, treškārt, nosaukumi, kam ir atbilstes daudzās indoeiropiešu valodās.

Daudziem Latgales upju nosaukumiem atbilstoši hidronīmi (un toponīmi) ir lietuviešu un senprūšu valodā, piemēram, Ataša: liet. Atesys, Bolupe: liet. Balupis, Dubna: senpr. Dubna, liet. Dubninkas, Indra: liet. Indraja, Kurna: liet. Kurnupis, Kūdupe: liet. Kūdlankis, senpr. Kudyn, Kuvra: liet. Kūra, senpr. Curow, Malm-uta: liet. Melm-entis u.c.

Daudziem Latgales upju nosaukumiem atbilstoši hidronīmi (un toponīmi) ir arī slāvu apdzīvotajās teritorijās, piemēram, Indra: Идрица, Идрица, Islīna: Исла, Istra: Истра, Jaša: Яшна, Kuvra: Кира (<*Кыра), Kūdupe: Кудеб, Кудеп, Ludza: Лжа (<*Лъжа), Narata: Неретва, Нератовка, Olūksta: Олыста, Osyuna ure: Осына. Pēc valodnieku K.Būgas, M.Fasmera, V.Toporova un O.Trubačova domām, Идрица, Истра, Яшна, Кира, Кудеб, Кудеп, Лжа, Неретва, Олыста, Осына ir baltu cilmes hidronīmi. Līdz ar daudziem citiem baltu cilmes hidronīmiem slāvu apdzīvotajās teritorijās šie ūdeņu nosaukumi rāda baltu cilšu izplatības robežas senatnē. K.Būga, pamatojoties uz hidronīmu analīzi, izvirzīja hipotēzi, ka austrumbaltu ciltis ieceļojušas Lietuvā un Latvijā no tagadējās Baltkrievijas, un turpmākie pētījumi salīdzināmajā valodniecībā šo viņa pieņēmumu apstiprināja.

Sakarā ar salīdzināmajā valodniecībā apspriežamo problēmu par baltu valodu sakariem ar senajām Balkānu pussalas valodām īpašu interesi izraisa tie Latgales upju no-

saukumi, kam ir paralēles iliriešu un traķiešu valodā, piemēram, Istra: traķ. Istros, Jaša (liet. Jasai): il. Jasi - etnonīms, Malta (liet. Maltupis): il. Maltein, Ludza (liet. Lugas): il. luga 'purvs', Osyuna upe (senpr. Assun): il. Asōn u.c.

3. Latgalē ir nepilns desmits somu cilmes upju nosaukumu (apmēram 12,8% no visu nosaukumu kopskaita):

Iča: votu Itšā-pāivā (ciems) un somu Ikā-pāivā;

Keiba (izlokšņu forma no Kaiba): igauņu Kaibaldi (ciems);

Kuhva: somu Kuohū-koski, Kuoha-järvi;

Pededze < *Pedegi < *Pedjegi < *Pedjōgi. Upes nosaukums radies no ig. pedajas (somu petājā) 'priede' + ig. jōgi (somu joki) 'upe'. Sal. arī ig. Pedja (upe);

Pērdeja: ig. Päärdu (upe);

Rika: somu Rika-vesi un ig. Reka-soo (tomēr sal. arī liet. Rykija u.c.);

Sita: somu *Sitta-joki blakus Sitta-kivi;

Utreja (oficiālais nosaukums Rītupe radies, nepareizi etimologizējot somu cilmes hidronīmu): ig. Utra, Utri-ja (upe); jāatzīmē, ka KPFSR teritorijā šo upi sauc Утроя.

Somu cilmes upju nosaukumi sastopami tikai Latgales ziemeļos un vidienē (tālāk uz dienvidiem sastopami daži somu cilmes ezeru un apdzīvoto vietu nosaukumi). Upju nosaukumi līdz ar arheoloģijas un antropoloģijas datiem liecina, ka Latgales ziemeļos un vidienē līdz latgaļu atnākšanai no dienvidiem dzīvojuši kāda Baltijas somu cilts (voti?), kas vēlāk sajaukusies un asimilējusies ar latgaļiem.

4. Latgalē ir seši slāvu cilmes upju nosaukumi (8,6% no visu nosaukumu kopskaita):

Sīnuha no krievu СИНЮХА (KPFSR teritorijā šo upi sauc СИНЯ). Latvijā pieņemtais oficiālais nosaukums Zilupe ieviests pēc pirmā pasaules kara;

Soļanka no krievu СОЛЯНКА;

Tartaka, Tartaks līdz ar Lietuvas PSR upju nosaukumiem Tartokas, Tartokai no poļu tartak 'kokzāģstava'; Trescjanka (oficiālais nosaukums - Trostjanka) no krievu dial. Тресцянка. Upes nosaukuma pamatā ir krievu vārds треста, троста 'meldri';

Vjada no krievu Вяда, kas savukārt attīstījies no *Venda;

Voroža no krievu Ворожа (šis vārds savukārt var būt baltu cilmes);

Balvu rajonā līdzās upes nosaukumam Kuvra (no Kūra) bieži lieto arī otru nosaukuma variantu Kira, kas aizgūts no krievu Кира. Pēc K. Būgas domām, šis hidronīms ir baltu cilmes, tātad Kūra (= liet. Kūra) > *Кюра > Кира.

Šie slāvu cilmes hidronīmi koncentrējas Latgales austrumos gar KFFSR un Baltkrievijas PSR robežu (Kira, Trescjanka, Vjada, Voroža, Sīpuha) un Latgales dienvidos (Soļanka, Tartaka). Par latgaļu kontaktiem ar slāviem liecina arī tas, ka daži Latgales neslāviskas cilmes upju nosaukumi darināti ar slāvu valodu izskaņam, piemēram, Feiman-ka, Sav-anka, Sup-inka u.c.

5. Latgalē ir viens ģermāņu, resp. vācu, cilmes upes nosaukums - Feimanka. Tomēr tam nav tieša sakara ar ģermāņu hidronīmiņu. Šis hidronīms (līdz ar Feimanu ezera nosaukumu) radies no apdzīvotās vietas nosaukuma Feimany, kam savukārt pamatā ir vācu (muižnieka?) uzvārds Viemann.

6. Latgales upju nosaukumu izpēte sniedz vērtīgas ziņas ne vien par jautājumiem, kas ir daļa no plašāka problēmu loka, un proti - par baltu valodu sakariem ar slāvu, ilīriešu un traļiešu valodām utt., bet arī par latgaļu sakariem ar Baltijas somiem un slāviem, tādējādi palīdzot risināt Latgales etniskās vēstures jautājumus.

AGRĀ BRONZAS LAIKMETA KERAMIKA
LUBĀNAS ZEMIENĒ

1. Jautājums par agrā bronzas laikmeta keramiku Latvijas teritorijā vēl nav aplūkots, jo līdz pašam pēdējam laikam nebija zināmi pieminekļi, kas varētu dot ieskatu par šī laikmeta keramiku. Bija izveidojies it kā hiatus starp neolītisko auklas keramiku, no vienas puses, un vēlajam bronzas laikmetam raksturīgo švikāto, tekstilo, kā arī gludās virsmas keramiku, no otras puses.

2. Pateicoties pēdējos astoņos gados Lubānas zemienē izvērstajiem sistemātiskajiem pētījumiem, visās tur esošajās vēlā neolīta apmetnēs kultūras slāņa virsējā kārtā konstatāta šim laikmetam raksturīga savdabīga keramika, kas tagad pazīstama kā Lubānas tipa keramika. Šī keramika nav atrasta tīrā kompleksā, bet gan kā daļa no visas vēlā neolīta keramikas (Aboras I apmetnē - 7,10%, Asnes I - 39,72%, Lagazas - 10%, bet Eļņu - tikai 1,5%; bez tam Lubānas tipa keramika mazākā skaitā atrasta Ičas apmetnē un Malmutas upes grīvā).

3. Lubānas tipa keramika ir gatavota no māla masas ar rupju zvirgzdu piejaukumu. Trauki labi apdedzināti. To iekšpusē, retāk ārpusē vērojams švikājums. Traukiem ir vidēji izmēri; to augšmalas diametrs ir 12 - 28 cm, augstums - 15 - 24 cm. Dibens apaļš vai noapaļoti smails. Sieniņu biezums svārstās no 0,7 līdz 1,1 cm. Trauki ir vairāku formu: 1) ar spēcīgi izliektu S veida malas profilējumu, 2) ar vāji izteiktu malas profilējumu un jūtami sabiezinātu augšmalu, 3) ar taisnām malām, 4) ar taisnām malām un nelielu reljefu valnīti zem augšmalas. Mazākā skaitā konstatēti trauki ar uzbiezinātu un iztaisnotu augšmalu un asu ranti to iekšpusē - visšaurākajā, resp. kakla, vietā, kā arī trauki ar ļoti īsu kakliņu un lodveida ķermeni.

4. Lubānas tipa keramika bagātīgi ornamentāta. Rotā-

jumi klāj trauku virsmu viscaur vai arī tikai horizontālas zonas to virsējā pusē. Ornamentu veido ķemmes iespaidumi, svītras, aptītas un parastās auklas iespaidumi, kā arī bedrītes un lokveida iespaidumi. Trauku ornamentēšanai izmantoti viens, divi vai trīs elementi, pie kam viens, retāk divi ir vadošie. Uz trauku virsmas konstatēts vairāk nekā 60 visdažādāko ornamentu motīvu, kas veido ļoti bagātas kompozīcijas. Šai keramikai ir visai raksturīgi motīvi - savstarpēji krustojošies ķemmes iespaidumi vai svītras; sastopamas arī rombu figūras. Nelielai daļai trauku savstarpēji krustojošos ķemmes nospiedumu vai svītru zonas nomaina horizontāli auklas nospiedumi gar augšmalu.

5. Lubānas tipa keramikas stratigrāfiskais izvietojums vēlā neolīta apmetnēs Lubānas zemienē liecina par šīs keramikas mazāku vecumu, salīdzinot ne tikai ar vēlājam neolītam raksturīgo porainās māla masas keramiku, bet arī ar auklas keramiku. No tā izriet, ka Lubānas tipa keramikas parādīšanās ir attiecināma uz laikposmu, kas nav vēlāks par II gadu tūkstoša p.m.ē. otrā ceturksņa beigām vai pat trešā ceturksņa sākumu. Spriežot pēc koku pārauģiem no celtnes paliekām Lagažas apmetnē, Lubānas tipa keramikas absolūtais vecums būtu no 3660 ± 70 (TA-396) līdz 3260 ± 70 (JE-868) gadiem.

6. Lubānas tipa keramika var būt genētiski saistāma ar auklas keramiku. Uz to norāda ne vien dažu auklas keramikas raksturīgo ornamentu motīvu izmantošana Lubānas tipa keramikas ornamentā, bet arī trauku formas pārņemšana (podi ar spēcīgi iztektu S veida malas profilējumu). Lubānas tipa keramika tāpat veido vēlās auklas keramikas īpašu lokālu grupu.

Atšķirībā no vēlājam neolītam raksturīgās auklas keramikas Lubānas tipa keramika attiecas uz agro bronzas laikmetu (uz to norāda arī bronzas kausējamo tīģelišu atradumi Lagažas apmetnē - И.Лозе, 1972).

7. Bez Lubānas zemienes keramika, kas līdzīga Lubā-

nas tipa keramikai, sastopama arī Krivinas purvāja apmetnēs Daugavas kreisajā krastā Baltkrievijas ziemeļrietumu daļā (pēc M.Čerņavska datiem), kā arī Usvjatu zemes apmetnēs uz ziemeļiem no Daugavas Pleskavas apgabala (pēc A.Mikļajeva materiāliem). Zināma, lai gan arī tikai attāla līdzība Lubānas tipa keramikai ir arī ar Vidusdņepras kultūras vēlākā attīstības posma keramiku no Baltkrievijas PSR Gomeļas apgabala apmetnēm - Zavaļjes, Burjakas, Streļicas, kā arī no tā paša apgabala Streļicas kapulauka un Moškas kapulauka Hodosoviču ciema tuvumā), it sevišķi ar trauku no Moškas kapulauka (pēc I. Artjomenko publikācijas, 1963.). Lubānas tipa keramikas ornamentācijā vērojamas arī dažas iezīmes, kas raksturīgas ne vien tai, bet reizē arī Fatjanovas kultūras keramikai (kombinācijas ar auklas nospiedumu joslām un savstarpēji krustojošos ķemmes iespaidumu un svītru zonām).

8. Lubānas tipa keramika, kas tikai pēdējos gados ir izdalīta kā patstāvīga vienība, nav vienīgais agrajam bronzas laikmetam raksturīgais keramikas tips, kas konstatējams Lubānas zemes apmetnēs. Šim laikposmam, kas aptver II gadu tūkstoša p.m.ē. vidu un otro pusi, ir raksturīga arī tekstilā keramika. Agrā bronzas laikmeta tekstilā keramika atšķirībā no neolītiskās tekstilās keramikas ir izgatavota no māla masas ar zvīrgzdu piejaukumu; trauki ir vāji profilēti. Šādu trauku fragmenti nelielā skaitā ir iegūti Aboras I un Lagažas apmetnē, pie kam Lagažā atrasts trauks, kura virsmu sedz tekstīlie nospiedumi, bet augšmalu rotā Lubānas tipa keramikai raksturīgie motīvi - krustojošos svītru zonas, kas atdalītas viena no otras ar bedrīšu rindu. Bez tam Aboras I, Asnes I un Lagažas apmetnēs nelielā skaitā iegūta arī švīkātā keramika, kura, tāpat kā Lubānas tipa keramika un tekstilā keramika, izgatavota no zvīrgzdainas māla masas. Trauku fragmentiem ir profilēta augšmala (Lagaža), kā arī vājā malā profilējums un izretinātu ķemmes iespaidumu ornamenti (Abora I).

9. No sacītā izriet, ka agrajā bronzas laikmetā Lubānas zemienē bija sastopami trīs keramikas veidi: Lubānas tipa, tekstilā un švikātā keramika. Ja pirmā no tām pastāvēja līdz II gadu tūkstoša p.m.ē. beigām, tad abas pēdējās raksturīgas arī vēlajam bronzas laikmetam.

I. ZAGORSKA

ARHEOLOĢISKĀS LIECĪBAS PAR LATVIJAS VISSENĀKO APDZĪVOTĪBU

1. Akmens laikmeta pētniecībai Ziemeļeiropā paplašinoties, arvien lielāka vērība tiek veltīta pārējai no viena akmens laikmeta posma uz otru un ar šo pāreju saistītajam hronoloģiskajam, tipoloģiskajam, saimnieciskajam un kultūras genēzes problēmām. Latvijai tuvāko kaimiņzemju - Lietuvas PSR, Polijas, VDR un VFR arheologu uzmanības centrā pēdējos desmit gados it īpaši bijusi pāreja no senākā akmens laikmeta - paleolīta - uz vidējo akmens laikmetu - mezolītu (R. Rimantiene, 1966.; S. Kozlovskis, 1969., 1970., 1971.; M. Chmielewska, 1961.; W. Chmielewski, 1967.; W. Mey, 1960.; W. Taute, 1968.). Viņu pētījumi ļauj arī no jauna atgriezties pie jautājuma par pirmo iedzīvotāju ienākšanu Latvijā, kas notiek tieši šajā pārejas posmā.

2. Paši senākie atradumi, kas liecina par pirmo iedzīvotāju ienākšanu Latvijā, ir arhaiskas formas kaula un raga harpūnas, skaitā 14, kas iegūtas kā savrupatradumi Lubānas ezera apkaimē un Dvīetes upē. Atsevišķas senākās harpūnas izdalījuši un aplūkojuši Ed. Šturms (1939., 1970.), L. Vankina (1964., 1970.), I. Loze (1964., 1966.).

3. Senākās Latvijas PSR teritorijā atrastās kaula un raga harpūnas pēc savas formas (zobu un pamatnes veidojuma) iedalās 3 grupās:

a) harpūnas ar abpusējiem, pamīšus izveidotiem knābj-

veida zobiem un lāpstveida bāzi, skaitā 6. Šīm harpūnām līdzīgas atrastas Austrumpolijā (Lahmirovice), VDR vidienē (Hāfeles atradumi), VFR ziemeļos (Ārensburgas kultūras slānis Štelmorā) un Dānijas salās (Skaftteleva Zēlandē);

b) harpūnas ar abpusējiem, simetriski novietotiem slīpiem zobiem un lāpstveida bāzi, skaitā 5. Šīm harpūnām līdzīgs eksemplārs iegūts Dānijas salās (Skellingstedbro Zēlandē);

c) vienpusīgas harpūnas ar stipri liektiem knābjveida zobiem un dažādām bāzēm (neregulāri paplašinātu un ar vienpusēju, pretēji vērstu zobu), skaitā 3. Paralēles tām atrodamas starp bij. Austrumprūsijas un Hāfeles savrupatradumiem, kā arī Ārensburgas kultūras slāni Štelmorā.

Iespējams, ka dažas no šīm senākajām harpūnām pagatavotas no ziemeļbrieža raga.

4. Tādējādi paralēles Latvijas senākajām kaula un raga harpūnām meklējamas Baltijas jūras dienvidu piekrastē pazīstamajās vēlā paleolīta Lingbi, Ārensburgas un Svidru jeb ziemeļbriežu mednieku kultūrās. Šīm kultūrām izejas punktu nosakot, pētnieki nonākuši pie dažādiem secinājumiem. Ilgu laiku par Ārensburgas un Svidru kultūru izcelsmes rajonu tika uzskatīta Centrālās Eiropas dienvidaustrumu daļa (A.Rusts, H.Gross), bet daži citi arheologi vēlā paleolīta ziemeļbriežu mednieku kultūras saknes saskatīja tikai Rietumeiropas Madlēnas kultūras apgabalos (R.Indreko). Pēc jaunākajiem atzinumiem Svidru kultūra balstās Centrālās Eiropas dienvidaustrumos, varbūt vēl tālākos austrumu apgabalos, bet Ārensburgas un Lingbi kultūru sākumi meklējami Dienvidrietumeiropas Madlēnas vidē; paleolīta laikmeta pašās beigās šīs kultūras savstarpēji ietekmējās un sajaukušās (V.Taute). Protams, šis process bija ļoti sarežģīts un daudzpusīgs. Tomēr nevar noliegt, ka vēlajā paleolītā Centrālajā Eiropā izdalās vesels apgabals (VFR ziemeļi un VDR vidiene, Polija, Lietuva, Ziemeļrietumbaltkrievija un Dņepras augštece), kur arheolo-

giski var izsekot gan Svidru, gan Madlēnas elementiem (N.Gurina, R.Rimantiene, S.Kozlovskis, V.Taute). Šis divējādās ietekmes paleolīta pašās beigās acīmredzot sasniegušas arī Latviju. Latvijas PSR teritorijā atrastas senākās harpūnas pašas par sevi uzrāda rietumu, caur Ārensburgas kultūru nākošo Madlēnas ietekmi.

5. Hronoloģiski Ārensburgas un Svidru kultūru pirmo saskarsmi attiecina uz allerēda beigām - jaunākā driasa sākumu (V.Taute). Jaunākā driasa laikā to savstarpējā sajakšanās ir ļoti intensīva, un perioda beigās šo kultūru ietekme varēja izpausties tālāk uz ziemeļaustrumiem (S.Kozlovskis). Arī Lietuvā jaunākā driasa laikā un preboreālajā periodā konstatēti gan Svidru, gan Ārensburgas kultūras elementi, kas savstarpēji saplūduši (R.Rimantiene). Latvijas teritoriju šo seno kultūru nesēji varēja sasniegt ja ne jaunākā driasa beigās, tad jau preboreālā laikmeta sākumā, t.i., IX gadu tūkstoša p.m.ē. otrajā pusē.

6. Pirmie ienācēji Latvijas teritorijā acīmredzot bija klejotāju - mednieku ciltis, kas sekoja no ledus atbrīvotajos apgabalos ienākošajiem ziemeļbriežu bariem. Kā galvenais ierocis medniekiem noderēja harpūnas. Tas apstāklis, ka viņi savā ekonomikā vēl balstījās uz ziemeļbriežu medībām, palīdzēja saglabāt šo cilšu paleolītisko raksturu. Ziemeļbrieži pilnīgi atkāpās no Austrumbaltijas apgabaliem jau boreālā laikmeta sākumā. Tomēr senākās apdzīvotības ietekme te bijusi samērā spēcīga, par ko liecina boreālā laika Kundas kultūras harpūnu formas.

V.KRONIS

PAGASTA TIESU UN STATISTIKAS KOMITEJU MATERIĀLI PAR
LATVIJAS LAUKU KOKAMATNIECĪBU 19. GS. OTRAJĀ PUSĒ

1. Viens no svarīgākajiem uzdevumiem 19. gs. otrās puses Latvijas kokamatniecības vēstures pētniecībā ir noskaidrot, kādās vietās darbojās kokapstrādātāji - profesionāli amatnieki, kāda bija viņu profesionālā sagatavotība, tautība, sociālais stāvoklis, kur un pie kādiem cilvēkiem šie meistari bija apguvuši amatu, kā pasūtījumus viņi izpildīja, kāds bija viņu ražojumu realizācijas areāls. Būtiski svarīgs faktors amatniecības attīstībā ir arī darba iemaņu pārmantošana, t.i., jaunas amatnieku paaudzes gatavošana, jo katrs meistars savā darbā vairāk vai mazāk radoši izmanto sava skolotāja - noteiktas kvalifikācijas, noteiktas tautības, noteikta sociāla stāvokļa cilvēka - darba paņēmienus, vairāk vai mazāk radoši pārveido viņa darinājumu veidus un to konstruktīvos elementus, stiprā mērā pārņem skolotāja lietotos darba rīkus, paņēmienus un darinājumu terminus.

2. Noskaidrojot šie minētos momentus, svarīgi dati atrodami šādos dokumentos:

a) 19. gs. otrās puses amatnieku un mācekļu darba līgumos, kas slēgti pagasta tiesās;

b) pagasta tiesu prāvu protokolos, kuros atspoguļojas līgumu neizpildes un laušanas cēloņi;

c) 19. gs. beigu amatniecības skaitīšanas anketās. Šos materiālus papildina un precizē etnogrāfu ekspedīcijās pierakstītās vecākās paaudzes meistaru atmiņas un par citu amatniecības nozaru (aušanas, podniecības) mācekļiem publicētie dati.

3. Pagasta tiesās slēgtie amatnieku un viņu mācekļu līgumi sniedz ziņas par mācību laika ilgumu, tā atkarību no mācekļa sagatavotības un meistardarba kvalitātes, kā

arī no apgūstamā amata specifikas (mucinieks, ratnieks, mēbeļnieks u. tml.), par mācekļa darba algu un pienākumiem pret meistaru, meistara pienākumiem pret mācekli mācību laikā un pēc mācību laika beigām (darba rīki, ko meistars dod bijušajam māceklim pastāvīga darba uzsākšanai). Visai svarīgi ir norādījumi par to, no kurienes māceklis nāk pie meistara, jo šie norādījumi ļauj spriest par attiecīgā meistara vai amatniecības centra ietekmes sfēru un popularitāti tuvākos vai tālākos apvidos.

4. Pagasta tiesu sēžu protokoli par meistaru un mācekļu domstarpībām un mācību līguma laušanu atspoguļo mācekļu patiesos darba un dzīves apstākļus: darba dienas garumu, mācību intensitāti, mācekļu izmantošanu lauksaimniecības un citos darbos meistara saimniecībā, darba pārņemšanu slēpšanu no mācekļiem, centienus pagarināt mācību laiku, lai mācekli varētu ilgāk izmantot kā strādnieku, mācekļu kontaktus ar citiem amatniekiem u. c.

5. 19. gs. beigu amatniecības skaitīšanas anketas satur darbnīcu īpašnieku sniegtās ziņas par ražošanas nozari kopumā, par darbnīcas pastāvēšanas laiku, darba laiku, par darbnīcas īpašnieka, meistaru, zeļļu, mācekļu darba algu, brīvā laika izmantošanu, tautību, dzimšanas vietu, reliģisko piederību, valodas prasmi, izglītību. Bez tam vēl šajās anketās atrodamas norādes par to, kur darbnīcas īpašnieks apguvis amatu, un par to, kas mācekli nodevis amatā. Kopumā šie dati sniedz priekšstatu par to, kādas kvalifikācijas un kādu tautību cilvēki darbojās Latvijas kokamatniecībā, pie kādu tautību meistariem mācījās latviešu jaunieši, ar kādiem cilvēkiem viņi sastapās ikdienas darbā un kādu tautību (arī kultūras slāņu) kultūras elementus ieguva mācību laikā, t. i., kā norisa dažādu tautu materiālās kultūras vērtību mijiedarbība vienā no svarīgākajām Latvijas amatniecības nozarēm 19. gs. beigās.

6. Etnogrāfu ekspedīcijās iegūtie materiāli, kas attiecas uz 19. gs. otro pusi, - vecākās paaudzes kokamat-

nieku atmiņu pieraksti, darbnīcu uzmērojumi, darba rīku apraksti un zīmējumi - paplašina pagasta tiesu un amatniecības uzskaites anketu datus, ļauj pārbaudīt un precizēt šajos dokumentos atrodamos norādījumus (it īpaši tajos gadījumos, kad uzmērota tā meistara darbnīca, par kuru runāts dokumentos, un kad teicējs stāstījis par šo darbnīcu.

A. KRASTIŅA

PERSPEKTĪVO LAUKU APDZĪVOTO VIETU DZĪVOJAMO ĒKU FONDA IZAUGSMES DINAMIKA LATVIJAS PSR 20. GS. 40. - 60. GADOS

1. Padomju Latvijas laukos kā mantojums no pirmspadomju laika saglabājušās samērā daudzas vecās, izkliedētās viensētas, kurās dzīvo visai ievērojama daļa laukos strādājošo cilvēku, bet kas nereti atrodas tālu no ražošanas centriem. Šo viensētu pastāvēšana lielā mērā traucē valsts un kolektīvo saimniecību ražošanas darbu, kavē kultūras un sabiedriskās dzīves attīstību uz laukiem, palēnina atšķirību izzušanu lauku un pilsētu darbaļaužu dzīves veidā. Lai īstenotu Latvijas apstākļos Komunistiskās partijas izvirzīto programmu lauku darbaļaužu labklājības celšanā un pilsētu un lauku būtisko atšķirību pakāpeniskā samazināšanā, nepieciešama savu laiku pārdzīvojušo viensētu pakāpeniska likvidāšana un lauku darbaļaužu pāreja uz dzīvi labiekārtotos ciematos, kur uzceltas arī mūsdienu prasībām atbilstošas kultūras un izglītības darba iestādes, komunālo un sadzīves pakalpojumu uzņēmumi un citi tml. objekti.

2. Jauno lauku ciematu veidošana Latvijā sākās jau kolektīvo saimniecību pastāvēšanas pirmajos gados un aktivizējās 50. gadu sākumā. Tomēr sekmes toreiz bija visai pieticīgas. Pirmo ciematu projektus bieži mainīja, bet daudzas saimniecībās jaunās ēkas cēla bez jebkāda projekta.

3. Attīstoties sociālistiskajai lauksaimniecībai, ekonomiski nostiprinājās Latvijas PSR kolhozi un padomju saimniecības, strauji cēlās lauku darbaļaužu materiālā labklājība un kultūras līmenis. Tas viss kategoriski izvirzīja prasību pēc jaunām sadzīves formām, kuru izaugsme un nostiprināšanās iespējama tikai labiekārtotā lauku ciematā. Latvijas laukos būtībā ir pārvarēta psiholoģiskā barjera, kas ilgu laiku traucēja pāreju no viensētām uz dzīvi ciematā. Saimniecību vadītāji izprot nepieciešamību ciematus veidot pēc labiem projektiem. Diemžēl šādu projektu izstrādāšanas tempi sāk atpalikt no celtniecības tempiem, jo republikas projektēšanas organizācijas nespēj apmierināt visu saimniecību arvien augošās vajadzības. Daļa saimniecību ar labiem panākumiem rīko ciematu projektu izstrādāšanas konkursus (Tukuma, Talsu un citos rajonos), vairāku kolhozu štatos paredzēja speciālistus – arhitektus, kas sagatavo nepieciešamos projektus (Alūksnes, Dobeles rajonā).

4. Salīdzinot atsevišķu rajonu jaunajos ciematos izvietoto dzīvojamo ēku skaitu ar rajona dzīvojamo ēku kopskaitu, redzam, ka jauno ciematu ēku īpatsvars svārstās no 12,1 līdz 25,9%. Vislielākais tas ir Jēkabpils rajonā (25,9%), Talsu rajonā (25,2%), Jelgavas rajonā (22,7%), Bauskas rajonā (22,2%), Dobeles un Rīgas rajonā (katrā pa 21,9%), vismazākais – Madonas rajonā (12,1%), Valmieras rajonā (13,7%), Stučkas rajonā (14,0%), Liepājas rajonā (14,9%).

5. Saimniecību ciematus parasti ceļ kādā biežāk apdzīvotā vietā, tādēļ veco ēku īpatsvars tajos ir no 41,6 līdz 78,3%. Procentuāli visvairāk veco, pirmspadomju laikā celto dzīvojamo ēku lauku ciematos ir Cēsu rajonā (78,3% no visu ciematu ēku kopskaita), Jēkabpils rajonā (76,6%), Valkas rajonā (73,7%), Limbažu rajonā (71,4%), Vismazāk veco ēku ir Rīgas rajona ciematos (41,6% no ēku

kopskaita), Rēzeknes rajonā (47,5 %), Preiļu rajonā (49,2 %).

6. Lauku ciematos esošās dzīvojamās ēkas iedalāmas 3 lielās grupās: a) zemnieku dzīvojamajās mājās, kas celtas XIX gs. otrajā pusē un XX gs. sākumā (līdz 1917. gadam) un vairāk vai mazāk saglabājušas senās novadu īpatnības; b) dzīvojamajās ēkās, kas celtas laikā no 1918. līdz 1945. gadam; c) padomju varas laikā, t.i., no 1946. gada līdz mūsdienām, celtajās mājās. Pirmās grupas ēku jaunajos ciematos procentuāli visvairāk ir Gulbenes rajonā (35,6 % no ēku kopskaita), Cēsu rajonā (32,4 %), Valkas rajonā (25,8 %), Valmieras rajonā (24,8 %), Tukuma rajonā (23,6%), vismazāk - Rēzeknes rajonā (3,6 %), Daugavpils rajonā (8%). Otrās grupas ēku īpatsvars ciematos svārstās no 29,4 līdz 57,3 %. Vislielākais tas ir Ventspils rajona ciematos (57,3 %), Balvu rajonā (54,9 %), Jēkabpils rajonā (53,4%), Valmieras rajonā (52,8 %), vismazākais - Rīgas rajonā (29,4 %), Dobeles rajonā (36,8 %), Jelgavas rajonā (37,2%). Vairums šo māju celtas pēc buržuāziskās agrārreformas un ir tā dēvētās jaunsaimnieku ēkas, kas atspoguļo tautas celtniecības lokālo īpatnību nivelēšanos; vienīgi Latgalē arī šā laika dzīvojamo ēku izveidojumā vēl samērā spilgti jūtamas senās tradicionālās celtniecības iezīmes.

7. Dzīvojamo māju celtniecība lauku ciematos kopš 1945. gada iedalāma trīs posmos: a) pirmajā - no 1946. līdz 1950. gadam, b) otrajā - no 1951. līdz 1960. gadam, c) trešajā, kas sākās 60. gados. Pirmā posma gados topošo ciematu teritorijā uzcelto jauno ēku īpatsvars svārstās no 1,8 līdz 10,2 % no dzīvojamo ēku kopskaita. Šajā tautas saimniecības atjaunošanas un lauksaimniecības kolektīvizācijas posmā atjaunoja karā nopostītās ēkas un daļa darba zemnieku uz viņiem piešķirtās zemes cēla jaunas ēkas. Celtniecībā dominēja iepriekšējā ceturtdaļgadsimta individuālo zemnieku dzīvojamo ēku tipi. Daļēji tie saglabājas arī kolhozu un padomju saimniecību jauno ciematu iz-

būves pirmajos gados, kad celtniecībā valdīja lielāka vai mazāka pašplūsma un projektēšanas organizāciju izstrādātos tipveida projektus daudzi kolhozieki pārveidoja pēc saviem ieskatiem, parasti pēc veco, ierasto ēku plānojuma parauga. Procentuāli visvairāk šāda tipa ēku jaunajos ciematos ir Rēzeknes rajonā (10%), Ludzas rajonā (9,6%), Daugavpils rajonā (8,8%), vismazāk-Cēsu rajonā (1,8%), Limbažu rajonā (1,9%), Ventspils rajonā (2%). Pēdējie rajoni mazāk cieta no karadarbības, un tajos labāks bija arī vecais dzīvojamo ēku fonds, ko varēja izmantot jaunie darba zemnieki. Otrajā posmā, pēc sīko kolhozu apvienošanas, it sevišķi kopš 50. gadu beigām, izvērsās plānveidīga padomju saimniecību un kolhozu ciematu dzīvojamo zonu izbūve. Radās atziņas par republikā optimālāko ciemata veidojumu, izstrādāja vairākus dzīvojamo māju tipveida projektus un to variantus. 50. gados celto ēku īpatsvars mūsdienu lauku ciematos svārstās no 9,5 līdz 28,5% no visa ciemata ēku kopskaita. Vislielākais taš ir Preiļu rajonā (28,5%), Dobeles rajonā (28,1%), Rēzeknes rajonā (26,9%), vismazākais - Valmieras rajonā (9,5%), Cēsu rajonā (9,9%), Gulbenes rajonā (11,9%). Trešajā posmā lauku ciematu teritorijā tiek izdalīta sava zona viendzīvokļa ģimenes mājām un sava zona daudzdzīvokļu un bloķstām ēkām, ievērojami uzlabojas ciematu labiekārtojums. Salīdzinot ar iepriekšējo posmu, strauji pieaug ceļamo daudzdzīvokļa ēku skaits. Ceļ arī mājas ar dzīvokļiem divos līmeņos, kad apakšējā stāvā atrodas virtuve, palīgtelpas un viena istaba, bet augšstāvā - divas istabas. Lauku darbaļaužu lielu atzīnību ieguvuši jaunie dzīvokļu plānojuma normatīvi, kas paredz plašākas palīgtelpas un lielākas virtuves, nekā tas bija noteikts iepriekšējā laika tipa veida projektos. Kopš 1960. gada procentuāli visvairāk jauno ēku lauku ciematos uzcelts Rīgas rajonā (29,1% no ēku kopskaita), tam seko Jelgavas rajons (22,4%), Ogres rajons (20,7%), Bauskas rajons (16,7%), Tukuma rajons (16,0%), vismazāk

to uzcelts Gulbenes rajonā (6,6 %), Ventspils rajonā (7,7 %), Valmieras rajonā (8,3 %).

8. Jauno lauku ciematu celtniecība Latvijas PSR kļuvis masveidīga. Līdzās ciematiem, kuru izbūve uzsākta nesen, ir jau daudzi tādi, kam izveidojusies sava īpatnēja seja un ir noteikta perspektīva (Valmieras rajona padomju saimniecībā "Burtnieki", Bauskas rajona padomju saimniecībā "Bauska", Rīgas rajona kolhozā "Baldone", Jelgavas rajona kolhozā "Avangards", Talsu rajona zvejnieku kolhozā "Banga" u.c.). Vislabākie panākumi ciematu izbūvē vērojami saimniecībās, kam izstrādāti individuāli apbūves projekti, kuri paredz ciematu iespējamo izaugsmi un iedzīvotāju skaita pieaugumu. Šādu projektu izveidošanā arhitekti cieši sadarbojas ar saimniecību vadītājiem un celtniekiem. Labu ciematu izbūvi sekmē arī speciālista - arhitekta iesaistīšana saimniecības kadros. Plašāk izvēršama dažās saimniecībās ar labiem panākumiem uzsāktā konkursu rīkošana perspektīvo ciematu un to dzīvojamo ēku projektēšanai.

A.PĒTERSONS

PAR BALTU ELEMENTIEM VEPSU MATERIĀLAJĀ KULTŪRĀ

1. Pēdējos gados savāktās jaunās ziņas dod iespēju pamatīgāk pētīt gan vepsu materiālo kultūru vispār, gan viņu kultūras sakarus ar kaimiņiem, tai skaitā Baltijas, tautām. Šis ziņojums veltīts dažām kopīgām iezīmēm vepsu un baltu tautu materiālajā kultūrā, kas atspoguļojas vissenākajā zemkopībā.

2. Bagātais izziņas materiāls ļauj vepsu materiālajā kultūrā izdalīt vissenāko slāni, kura saknes sniedzas m.ē. I gadu tūkstoši. Šajā laikā vepsiem bija cieši sakari ar citām Baltijas somu tautām.

3. Aizguvumi no baltiem vispirmām kārtam sastopami viena no galvenajiem zemkopības darba rīkiem – spīļarkla atsevišķu detaļu nosaukumos. Līdzīgas paralēles konstatējamas arī vissenākajos zemkopības paņēmienos, kuri gan kopumā bija vienādi gandrīz visām tautām, kas tālajā pagātnē apdzīvoja Austrumeiropas ziemeļu rajonus. Baltu elementi konstatējami arī materiālos, kas raksturo labības novākšanu un žāvēšanu vissenākajā periodā.

4. Salīdzinot baltu ietekmes, kas izsekojamas vepsu materialajā kultūrā, šajā gadījumā vissenākajā zemkopībā, ar analogiskiem datiem par igauņu materiālo kultūru, sevišķa starpība nav manāma. Tas nozīmē, ka igauņu un vepsu materialajā kultūrā ir gandrīz vienāds baltu elementu daudzums, neraugoties uz to, ka vepsi pašlaik dzīvo ievērojami tālāk uz ziemeļiem no baltiem nekā igauņi.

5. Dažādu avotu salīdzinošā analīze ļauj pamatot atziņu par to, ka pirms slāvu ienākšanas Austrumeiropas ziemeļu apgabalos vepsi dzīvoja baltu tiešā tuvumā un uzturēja ar viņiem ciešus kultūras kontaktus.

J.APALS

1971. GADA IZRAKUMI DRABEŠU LIEPIŅĀS

Laikā no 1971. gada 22. jūlija līdz 1. septembrim Āraišu arheoloģiskā ekspedīcija veica izrakumus seno latgaļu līdzenajā kapulaukā Cēsu rajona Drabešu ciema padomē pie "Līpiņu" mājām. Kapulauks atrodas tīrumā uz ziemeļaustrumiem no Āraišu ezera, mālaina kalna nogāzē. Savrupatradumi te iegūti, jau sākot ar 1917. gadu; priekšmeti glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā, Latvijas PSR ZA Vēstures institūtā, Cēsu vēstures un mākslas muzejā, kā arī Trikātas skolā.

Izrakumu laikā tika izraktas 6 tranšejas 770 m² kop-

platībā, nosakot kapulauka aptuvenas dienvidu, rietumu un austrumu robežas, izpētot 41 apbedījumu un iegūstot 311 senlietas. Kranioģiskais materiāls kapulauka pētītajā daļā praktiski nebija saglabājies (gandrīz visā kapulauka teritorijā mirušie bija ierakti blīvā mālā, izņemot pieminekļa austrumu daļu, kur daļa mirušo bija guldīti smilšainā mālā vai smiltī). Kapulauka virskārta zemes ilgstošas apstrādāšanas rezultātā stipri sajaukta, te sastopamas izkliedētas sikas oglītes, kā arī savrupatradumi no postītiem kapiem (ceturtda daļa no visiem atsegtajiem apbedījumiem bija traucēti).

Kapulaukā izpētīja 36 skeletkapus, 4 ugunskapus un 1 simbolisko apbedījumu - kenotafu. Pēc apbedījumu orientācijas un kapu piedevām varēja konstatēt 16 vīriešu, 12 sievietes un 8 bērnu kapus, bet 5 apbedījumiem dzimuma pierību nevarēja noteikt.

Skeletkapi bija ierakti vairāk vai mazāk pareizas taisnstūrveida formas bedrēs (garums - 130-280, platums - 45-80 cm) ar noapaļotiem galiem. Samērā bieži tās iezīmējās kā tumšāks plankums zem noņemtās augsnes kārtas. Apbedījumu dziļums svārstījās no 30 līdz 75 cm; jāpiezīmē, ka sākotnējais dziļums varēja būt lielāks, tas mazinājies, apstrādājot lauku. Sievietēm un vīriešiem bija vērojama pretēja apbedījumu orientācija: sievietēm - ar galvu uz rietumiem vai ziemeļrietumiem, vīriešiem - uz austrumiem vai dienvidaustrumiem.

Divpadsmit kapos bija saglabājušās kriju un tašu segumu paliekas, kas bija klātas zem un virs mirušā. 29. kapā, kurā bija apbedīta maza meitene, katrā bedres pusē atrada labi saglabājušās plēsta skuju koka puses; koki bija pārsegti ar kriju, uz kuras guldīta miruši. Apbedījums bija apsegts ar villaini, kurai pāri atkal bija klāta krija. 31. (bērna) kapā virs piedevām bija saglabājušās rupja vilnas auduma villaines paliekas.

Mirušie bija guldīti uz muguras, izstieptā stāvoklī.

Kapa bedres pildījumā gandrīz visos gadījumos bija sīkākas vai rupjākas ogles, pelni, kā arī sīki kalcinētu kaulu (domājams, dzīvnieku) fragmenti. Deviņos kapos atrada arī bez ripas un uz ripas darināto māla trauku lauskas (no 1 līdz 8). Kalcinētus kaulus un lauskas uzgāja kā kapu bedrēs, tā arī virs tām. 41. (vīrieša) kapā bija sevišķi daudz ogļu, 1 lauska un 1 dzelzsrūdas gabaliņš. 24. (sievietes) kapā zem galvas atrada paparžu paliekas.

Virs trijiem kapiem konstatēja akmeņu krājumus. 35. kapa ziemeļu malā virs pildījuma gulēja 2 lieli akmeņi, 24. kapā 3 nelieli akmeņi bija uzlikti apbedītajai tieši virs galvas, bet 37. kaps bija apkrauts ar dažāda izmēra (tai skaitā prāviem) akmeņiem.

Kapulaukā konstatēja divu veidu ugunskaņus. 5. (sievietes) kapa dibenā bija noklāta ZR-DA virzienā orientēta kriju loksne ar tās centrā novietotu kalcinēto kaulu kaudzīti, loksnei pāri bija noliktas villainē ietītas, pirms tam sabojātas piedevas. Blakus minētai atrodas otra, uz zemes noliktu kalcinētu kaulu kaudzīte ar dažiem sīkiem priekšmetiem. Pārējie (vīriešu) ugunskaņi bija ierakti bedrēs, senlietas tajos, iepriekš ar nolūku sabojātas, bija izvietotas kā skeletkaņus.

Interesanta parādība ir skeletkaņus un ugunskaņus vienā bedrē. Apakšā, 60 cm dziļumā, atradās piedevām bagātais 29. (meitenes) kaps, bet 10 - 15 cm virs tā bija 17. (karavīra) ugunskaņus.

Vienā gadījumā (12. kapā) tika konstatēts simbolisks apbedījums - piedevu grupa, kurā ietilpa cieši kopā salikti šaurasmens cirvis, iedzītā šķēps, jostas piekars un 3 spirālītes. Kapa bedri te nevarēja konstatēt.

Piedevu daudzums apbedījumos bija ļoti dažāds: 5 kapos to nebija nemaz, bet 32 kapos to skaits svārstījās no 1 līdz 20; sevišķi bagāti piedevām bija trīs sieviešu apbedījumi: 37. kapā atrada 21, 27. kapā - 24, bet 24. kapā - 42 senlietas. Sieviešu apbedījumos uzgāja villaines, le

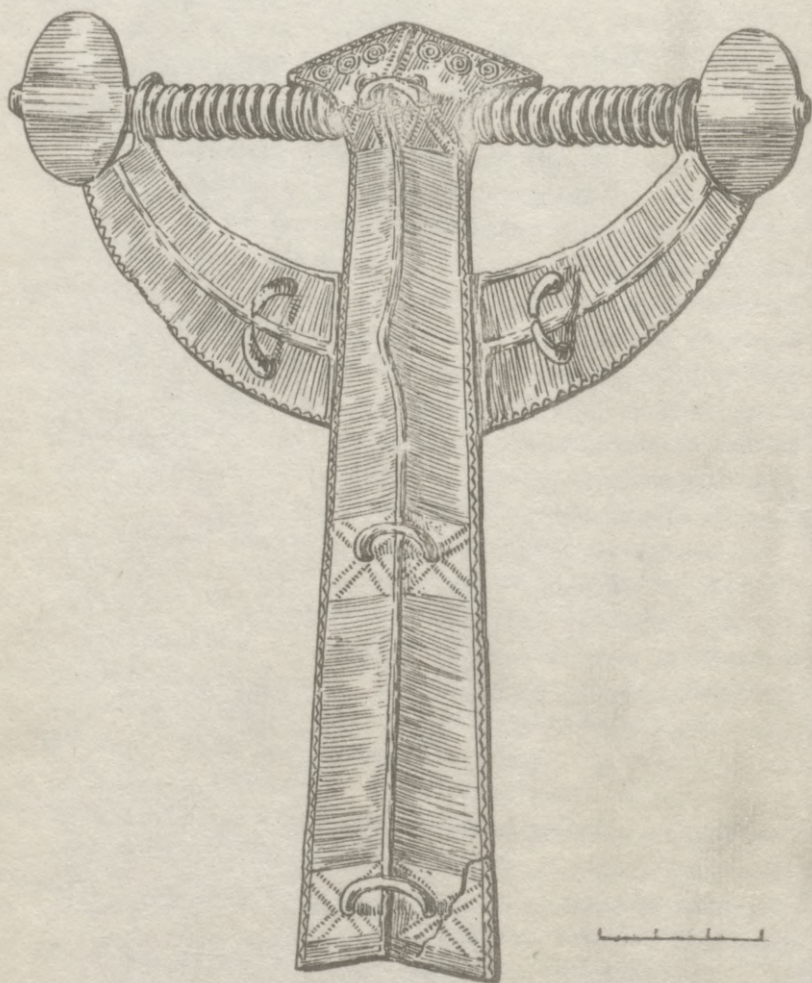

tas, grīstes vainagus, važiņu rotas, kaklagredzenus, kaklarotas, aproces, gredzenus un citas rotaslietas, vīriešu - ieročus un rotaslietas. Dažās kapu bedrēs bija vērojami taisnstūrveida vai apaļi plankumi - satrudējušu organisko vielu piedevu paliekas.

11. (vīrieša) kapā atrada šķēpu, kura uzmava rotāta ar kompozicionāli sarežģītu sudraba platējumu, bet kakliņš starp uzmavu un asmeni - ar reljefu ornamentētu bronzas apkalumu. Šajā kapā atrada arī gabalos sarautu rokautu. 30. kapā bez citiem priekšmetiem bija arī 44 cm garš vienasmens zobens ar bronzu apkaltā, bagāti ornamentētā makstī, kas klāta ar sudraba platējumu. 1. (vīrieša) kapā kopā ar karavīra aproci, sudraba monētas ceturtdaļu un citām senlietām bija arī ar bronzu apkalta josta, pie kuras piestiprināts duncis ar bronzu apkaltā, ornamentētā makstī, kā arī bronzas spirālīšu piekari. 41. (vīrieša) kapā atrada ornamentētu stopa saītu (l. aūt.), kas pārstāv šī veida rotaslietu vēlo attīstības stadiju.

Bez mirušajiem līdzdotiem senlietu komplektiem kapu bedrēs, parasti kājgaļos, atrada vairākas senlietas - gredzenus un citus sīkākus priekšmetus - ,kas tieši nesaistās ar piedevām un uzskatāmas par tuvinieku vai citu personu ziedojumiem mirušajam aizkapa dzīvē. Interessants atradums ir senlietu grupa zem 6. (sievietes) kapa galvgaļa, kur kriju vācelē ar tāšu dibenu bija noguldīti trīs kaklagredzeni, kam cauri izvērts grīstes vainags ar bīzi, bet blakus atradās bronzas pakavsakta ar tordētu loku un atrotītiem galiem. Noguldījumam virsū varēja būt uzlikta salocīta villaine, no kuras bija saglabājušies tikai liels daudzums bronzas lociņi.

Spriežot pēc senlietu formām, Liepiņu kapulaukā apbedīti senie latgaļi. Atsegtie apbedījumi attiecas uz laika posmu no 9./10. gs. līdz 12. gs. beigām. Savrupatradumi (dzelzs uzmavas šķēps ar vidusšķautni) rāda, ka tie varētu būt arī senāki apbedījumi. Sabiedrībā toreiz pastā-

1. attēls.

vējusi izteikta sociālā diferenciācija. Ir pamats domāt, ka šai kapulaukā apbedīti arī Āraišu ezera pils iedzīvotāji.

Tā kā kapulauku, zemi apstrādājot, stipri posta, būtu vēlams to pilnīgi izpētīt, lai pasargātu vērtīgu arheoloģisko materiālu no bojāejas.

Z.APALA

IZRAKUMI UPLANTU KAPULAUKĀ

Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Āraišu arheoloģiskā ekspedīcija 1971. gadā no 22. jūnija līdz 22. jūlijam veica izrakumus Uplantu kapulaukā. Tas atrodas Cēsu rajona Drabešu ciema padomē kolhoza "Sarkanais karogs" teritorijā un ir izvietots līdzena smilšainā laukā starp Simupītes gravu, Cēsu apvadceļu un šoseju Rīga - Cēsis. Uplantu kapulauku konstatēja jau 1969. gada rudenī, kad pārbaudes izrakumos atsedza 9 skaletapbedījumus. Izrakumiem 1971. gadā bija aizsardzības raksturs. Pētījumus izdarīja gāzes trases būvdarbu apdraudētajā kapulauka ziemeļu pusē un buldozera pārraktajā joslā tā dienvidrietumu stūrī.

Pavisam 350 m² platībā atsegti 78 kapi, no tiem 76 ir skeletkapi, bet 2 - ugunskapi. Kapu piedevās un savrupatradumos iegūta 181 senlieta. Labi saglabājušies skeletu kauli deva iespēju iegūt bagātīgu kranioģisko materiālu.

Kapu bedres raktas visai blīvi un izvietotas rindās. Spriežot pēc vietumis atrastajām koka paliekām un skeletu kaulu stāvokļa, mirušie guldīti zārkos ar galvām DR virzienā. Apbedījumu dziļums - 0,3 - 0,95 m. Kapu bedrēs bieži atradās sīkas oglītes, pelni, divos gadījumos - māla trauku lauskas.

Ar ogļainas zemes un pelnu kārtām sevišķi izdalījās vieta, kurā atsedzās mazbērnu skeletapbedījumu grupa. Tumšā, pelnainā zeme pildīja ne vien labi iezīmēto katru kapa bedri, bet arī rajonu starp bedrēm. Ievērojot vēl kapu vienādo dziļumu (0,4 m), var domāt, ka šie apbedījumi ir vienlaicīgi.

Kapu piedevas konstatētas 43 apbedījumos. Parasti kapa bedrē bija 2 - 3 priekšmeti, bet atsevišķos kapos to skaits sasniedza 17.

Sieviešu apbedījumiem raksturīgas galvenokārt metāla rotaslietas: lentveida aproces, vairogaproces, spirālgredzeni, gredzeni ar vītu un vairogveida priekšpusi, pakavsaktas un lielās riņķa saktas, dažādi piekariņi. Šīs lietas darinātas no bronzās, retāk - sudraba. Iecienītas bija kauri gliemežvāku, stikla kreļļu un bronzas spirālīšu rotas, ko nereti papildināja bronzas zvārguliši vai apaļie vienusīgie sudraba piekariņi. Kādā vecākas sievietes apbedījumā (28. kapā) kauri gliemežvāku skaits pārsniedza 430. Dzelzs naži, šķiltavas, krama gabaliņi un dzirkles sieviešu kapos bija reti atradumi.

Piedevām visbagātākais bija 43. (sievietes) kaps. Mīrušajai ap kaklu bija likta kauri gliemežvāku un kreļļu rota, uz krūtīm - bronzas pakavsakta un 2 riņķa saktas. Rokas greznoja 2 bronzas lentveida aproces un 2 sudraba vairogaproces, kā arī 3 gredzeni - 2 sudraba gredzeni (ar vītu priekšpusi) un 1 bronzas vairoggredzens. Mīrušajai kreisajā pusē atradās bronzas važiņa ar ķemmes piekaru un dzelzs nazis. Galvā bija likts 5 - 6 cm plats, ar dzeltena stikla krellēm, smalkas bronzas spirālītēm un alvas podziņām izrotāts auduma vainags. Vainagam mugurpusē pietiprināti divu veidu piekari: bronzas važiņu piekars, kura galos zvārgulītis un ornamentēti piekariņi, kā arī 8 pīti vai austi piekari. Četriem no šiem piekariem saitēm pār-

maius ar pinumu uzvērtas bronzas spirālites, pārējie, domājams, darināti no audenēm. Gala noslēgumā visiem 8 piekariem ir spirālīšu režģveida pinumi ar kuplām bārkstīm.

Līdzīgi auduma vainagi atrasti arī citos sieviešu kapos. Vienā gadījumā (28. kapā) vainags bija novietots mirušajai vidukļa rajonā.

Viriešu kapu piedevas bija visai nabadzīgas - parasti nazis, krams un šķiltavas. Dažreiz atrada jostas sprādzi, saktu vai gredzenu.

Pirmais ugunskauss (84. kaps) atsedzās 0,6 m dziļumā, ovālas formas bedrē. Tās izmēri - 1,2 x 0,4 m, pildījums - ar oglītēm, pelniem un kalcinētiem kauliem pārjaukta zeme. Bedres austrumu galā izdalījās centrālā kaulu grupa, virs kuras bija nolikts nededzis bronzas spirālgredzens un māla trauka lauska. Interesanti atzīmēt, ka šīs pašas bedres dienvidrietumu galā starp kalcinētiem kauliem tika konstatēti nedeguši mazbērna skeleta kauliņi.

Otrs ugunskauss (63. kaps) ierakts 0,45 m dziļumā virs kāda skeletkapa. Kalcinēto kaulu ligzda ovāla, tās izmēri - 13 x 30 cm. Arī te piedevās bija nedeguši priekšmeti - dzelzs nazis, krama nuklejs un 2 krama šķembas.

Tā kā kapulauka izpētītajā daļā netika novērota rituālā ugunsкура vieta, var pieņemt, ka mirušie dedzināti ārpus kapulauka robežām.

Pēc apbedīšanas veida un atrastajiem priekšmetiem vērtējot, Uplantu kapulauks ir 13. - 14. gs. seno latgaļu līdzenais kapulauks. Materiāls rāda, ka starp Uplantu un Liepiņu kapulaukiem vērojama tieša pēctecība etniskajā, hronoloģiskajā, kā arī sociālās diferenciacijas ziņā. Uplantos bijis gan ievērots kristīgajiem raksturīgais apbedīšanas rituāls, bet saglabātas arī senās tradīcijas (bagātās kapu piedevas, oglītes kapos u.c.).

M. ATGĀZIS

PAR DIVIEM KAPULAUKIEM ALŪKSNES TUVUMĀ

I. Izrakumi pie Pullana ezera

Pārbaudot Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības ziņojumu par Alūksnes apkārtnē atklātiem senkapiem, no 1971. gada 13. līdz 16. septembrim Latvijas PSR ZA Vēstures institūts sadarbībā ar Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja Alūksnes filiāli un Alūksnes 1. un 2. vidusskolu veica aizsardzības izrakumus Alūksnes Ķesteros, Alsviķu ciema padomes teritorijā.

Ķesteru senkapi atrodas ap 1 km no Alūksnes stacijas, Pullana ezera ziemeļrietumu piekrastē, pakalnā ap 100 m no ezera. Kapulauku atklājuši skolnieki, rokot bedri pakalna augstākajā daļā. Izdarot arheoloģiskos izrakumus, tika iemērīts 20 m² liels laukums, kas ietvēra šo bedri. Konstatēts, ka šajā platībā bijuši ieraksti 6 apbedījumi, no kuriem 3 sapostījuši skolēni, bet 1 apbedījums bija sajaukts kāda pārrakuma rezultātā jau agrāk. Atsegtie 2 kapi atļāva noteiktāk spriest par apbedīšanas veidu.

Mirušie ieraksti 60 - 100 cm dziļās kapu bedrēs, kuru kontūras dzeltenajā smiltī iezīmējās ļoti vāji. Dziļāk (90 - 100 cm) ieraktajā kapā bija saglabājušās zārka paliekas. Pēc koka šķiedras virziena zārka galos jāsecina, ka mirušais guldīts dēļu šķirstā, kura vāka sastiprināšanai izmantotas kaltas dzelzs naglas.

Mirušie guldīti izstieptā stāvoklī uz muguras. Roku stāvoklis - ar delnām klēpī. Apbedījumu orientācija - ar galvgali uz rietumiem. Šāds virziens, pēc racēju novērojumiem, bijis arī trim izpostītajiem kapiem. Piedevu apbedījumos nebija. Ķesteru senkapi deva samērā labi saglabājušies antropoloģisko materiālu.

Šķiet, ka Ķesteros atsegtie apbedījumi attiecas uz 16. - 17. gs. Pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā jau agrāk ienākušajām ziņām (R. Šnore

1933. g.), 19. gs. beigās netālu no Pullana kroga, palejā starp ezera krastu un kalnu, atrasti cilvēka kauli, bronzas un sudraba senlietas, māla trauku lauskas, taču atradumi muzejā nav nonākuši. Tādēļ iespējams, ka Ķesteru senkapiem pieslēdzas senāki, ar piedevām apveltīti apbedījumi.

Vidzemes 1638. gada arklu revīzijas materiālos Alūksnes pilsnovadā pieminēta kāda pusarklu liela zemnieku saimniecība, kas piederējusi dziimtzemniekam Ivanam Gailim no Pullana. Vai Ķesteros bijusi "nelegāla" lauku kapsēta vai arī tā atradusies pie koka baznīcas, bez plašākiem izrakumiem un rūpīgas rakstu avotu izpētes nav iespējams noteikt. Uz otro iespēju varētu norādīt māju vārds "Ķesteri". Par pašu pakalnu tautas mutiskās tradīcijas nav saglabājušās.

II. Kapulauks Alūksnes pilsētā, Miera ielā

Alūksnē, Miera ielā 10, atrasts dzelzs šaurasmens cirvis, kas pārstāv 10. gs. raksturīgu formu. Pārbaudot atraduma vietu dabā, noskaidrots, ka šajā rajonā, sevišķi Miera ielā 12 un 14, pakalna nolaidenumā pret Alūksnes ezeru, apstrādājot sākum dārzus un rokot pamatus ēkām, uzvādīts liels vairums cilvēku kaulu. Dažiem no tiem saskatāms zaļgans, bronzas priekšmetu atstāts iekrāsojums. Miera ielā 12 atrastas arī senlietas, no kurām daļa nodotas Alūksnes novadpētniecības muzejā. Tā kā šī vieta atrodas iepretim Alūksnes pils (1342. - 1702. g.) salas tilta pāļiem un šajā apkārtnē meklējami Alūksnes miestīņa sākumi, tad vairākas 12. - 17. gs. senlietas, kas atrastas Miera ielā 12 un glabājas Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja Alūksnes filiāles fondos, reģistrētas ar ļoti vispārēju atradumu vietas apzīmējumu - Alūksnes senpilsēta. Šajā Miera ielas rajonā vietumis ir arī ķieģeļu drumsklas saturošs kultūras slānis, tomēr te atrasto senlietu vairums pieder senkapiem. Ļoti iespējams,

ka šā kapulauka senākajiem apbedījumiem ir sakars ar nepilnu puskilometru attālo Alūksnes pilskalnu - Tempļa kalnu. Lai gan šos senkapus ar vietas apzīmējumu "Alūksnes pilsētā, Āboliņa dārzniecībā" registrējusi L.Ostupe jau 1927. gadā, tie pagaidām nav ietverti aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Lai nepieļautu jaunu apbūvi kapulauka un Alūksnes senpilsētas teritorijā bez iepriekšējas arheoloģiskas izpētes, šie senatnes pieminekļi nemami valsts aizsardzībā.

M.ATGĀZIS

ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU APZINĀŠANA RĪGAS UN JELGAVAS RAJONĀ 1971. GADĀ

I. Dažas Daugavas kreisā krasta senvietas Rīgas rajonā

Latvijas PSR ZA Vēstures institūta ekspedīcija laikā no 10. līdz 30. jūnijam veica senvietu apzināšanu Rīgas rajonā - gar Daugavas kreiso krastu no Rīgas līdz Nāvesalai. Galveno vērību pievērsta pieminekļiem, kas atrodas nākamās Rīgas HES ūdenskrātuves zonā. Iegūtas ziņas par 32 objektiem. No apskatītajiem pieminekļiem nozīmīgākie ir sekojošie.

1. Katlakalna Akmeņsalā, pie kaļķu cepļa, dienvidaustrumos no "Dzelzkalēju" mājām, ap 200 m no Daugavas krasta, grābjot ar ekskavatoru granti, ap 1954. gadu uzrasti apbedījumi. Turpat pie kaļķu cepļa 1942. gadā, dolomītus laužot, atrasts un tagadējai Latvijas PSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļai nodots dobs slānekļa kaktiņš un bebra zobu piekariņi - piedevas saliektā stāvoklī sēdus konstatētam skeletam (Ed.Šturma ziņojums 1943. gadā). Pēc L.Vankinas atzinuma (1967.), Akmeņsalā bijuši senkapi, kas, spriežot pēc minētajiem atradumiem, attiecināmi uz neolītu (III gadu tūkstošis p.m.ē.). Lai

gan kapulauks stipri izpostīts, uz rietumiem no atradumu vietas varētu izdarīt pārbaudes izrakumus.

2. Katlakalna Sauliešos (agrākajās Pļavnieku Skultēs un Slokās) bijis "Pilskalns", kuru 1915. gadā kareivji ar šķītnieku palīdzību norakuši, lai uzbērtu tā zemes aizsargdambī pret Daugavas plūdiem. Pierādījumam par pilskalna pastāvēšanu šajā vietā mināmi šādi fakti:

a) kalns, pēc aculiecinieku liecībām, bijis 5 - 6 m augsts, ar stāvām nogāzēm, bez izteiktiem vaļiem, ar ļoti tumšu, auglīgu zemi plakumā;

b) ar šo vietu saistās pilskalna tradīcijas, kas labi zināmas vecajiem katlakalniešiem;

c) pilskalna ierīkošanai izdevīgā situācija (austrumu un ziemeļu pusē - Sausās Daugavas pavasarī applūstošās pļavas, rietumos - grava, pa kuru plūst strauts);

d) pilskalna paliekas Sauliešu pilskalna vietā un kultūras slānis, kas vietumis vēl tagad sasniedz 1 m biezumu; šeit atrasta bezripas švikātā keramika un bļodveida tīģļa fragments;

e) aizsargdambja uzbērumā atrasta bezripas švikātā keramika un dzīvnieku kauli.

Spriežot pēc atradumiem, pilskalns apdzīvots I gadu tūkstoši p.m.ē. Zīmīgi, ka Pļavnieku Skultēs atrasts akmens cirvis (M.Lāces ziņojums 1928. gadā).

3. Iepretim "Pilskalnam" strauta kreisajā krastā dārzos vismaz 40 x 100 m lielu platību aizņem Katlakalna Sauliešu apmetne ar tumšu, ap 50 cm biezu kultūras slāni, kas satur šķēltus laukakmeņus. Te iegūta m.ē. I gadu tūkstoša otrajai pusei raksturīgā bezripas apmetā keramika, kā arī māla apmetumi. Ap 400 m uz dienvidiem no Sauliešu pilskalna un Sauliešu apmetnes atrodas pazīstamais Katlakalna Pļavniekkalna vidējā dzelzslaikmeta kapulauks, kur 1901. gadā izrakumus izdarījis A.Buhholcs un 1928. gadā - F.Jākobsons. Vai Sauliešu pilskalnā bijuši pārstāvēti arī kapulaukam un Sauliešu apmetnei hronoloģiski atbilstoši slā-

pi, pēc pašreizējiem datiem noteikt nevar.

Apstiprinās M.Stepermaņa uzskats par pilskalnu Katlakalnā. Taču viņa izteiktajai hipotēzei par to, ka šeit varētu būt atradusies Indriķa Livonijas hronikā pieminētā Zemgaļu osta, pierādījumu mūsu rīcībā nav.

4. Daugmales Jaunlīvē, pie "Ilgu" mājām, platībā, kas nav mazāka par 100 x 125 m, vērojams tumšs, 40 - 70 cm biezs kultūras slānis ar sadrupušu laukakmeņu piejaukumu. Atrasta bezripas gludā un apmetā keramika un dzelzs sārņi. Jaunlīves apmetnē, kura līdz šim nav bijusi pakļauta plūdu iedarbībai, var gaidīt maz pārjauktu kultūras slāni.

5. Doles Jaunklaņģos (Ķekavas ciema padomē) konstatēta apmetne, kurā atrasta bezripas gludā keramika. Kultūras slānis šeit nav bijis biezāks par 50 cm un gandrīz pilnīgi gājis bojā, ierīkojot smilšu karjeru.

6. Daugmales Liepāderos un Bākšās, iepretim Saulkalnes pārceltuvei, ap 200 x 200 m lielā platībā atrodas apmetne ar līdz 70 cm biezu kultūras slāni. Liepāderu apmetnē dominē podnieka ripas keramika. Līdzīga dzīvesvieta, tikai ar vājāku kultūras slāni, bijusi Daugmales Plōstniekos.

II. Jaunatklāti un precizēti arheoloģiski pieminekļi Jelgavas rajonā

Sadarbība ar Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības Jelgavas nodaļas sabiedrisko inspektoru V.Birznieku 3 dienas veltītas Jelgavas rajona arheoloģisko pieminekļu pārbaudēm, iegūstot datus arī par vairākiem jauniem vai arheologu nepārbaudītiem objektiem.

1. Garozas Speltēs, Garozes upes labējā krastā, I.Reinika ģimenes dārzā no upes un novadkanāla izbagarētā zemē atrasti dzīvnieku zobi un ar krama asmeni rupji apstrādāts aļņa rags. Šādi apstrādāti ragi visbiežāk sastopami neolīta un bronzas laikmeta kompleksos. Speltēs ir šī lai-

ka apmetnei piemērota vieta. Attālums līdz Garozas Ruteniekiem - ap 5 km.

2. Jaunsvirlaukas Vecdunduros, uz rietumiem no mājām, apstrādātā laukā ap 100 x 150 m lielā platībā konstatēts ogļmelns, līdz 80 cm biezs, šķeltiem laukakmeņiem piesātināts kultūras slānis, dzīvnieku kauli, bezripas gludā un apmetā keramika. Apmetne atrodas pie maza, izbagarēta strautiņa, Sesavas upes kreisā krasta tuvumā. Ap 300-400 m uz ziemeļiem no apmetnes atrodas meliorācijas darbu gaitā 1968. gadā atklātais Vecdunduru kapulauks. Šie abi pieminekļi devuši m.ē. I gadu tūkstoša otrajai pusei raksturīgus atradumus. Senlietas glabājas Jelgavas mākslas un novadpētniecības muzejā un Latvijas PSR Vēstures muzejā. Jau spriežot pēc nedaudzajiem priekšmetiem, var domāt, ka kapulaukā apbedīti apmetnes iedzīvotāji.

3. Salgales Tučos, uz dienvidiem no mājām, Lielupes labējā krastā, iepretim Jaunsvirlaukas Ciemaldu kapiem at-rasta ripas keramika un registrēts kultūras slānis, kas aizņem vismaz 50 x 50 m lielu laukumu.

4. Pārbaudot tā saucamo Sidrabenes pilskalnu Sidrabes upītes kreisajā krastā un salīdzinot iegūtos datus ar Latvijas PSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīva datiem, konstatēts, ka tas ir skanstveidīgs nocietinājums, kuru jau 1923. gadā uzmērojis E.Brastīņš.

A.CAUNE

ARHEOLOGISKIE PĒTĪJUMI RĪGĀ 1971. GADĀ

1. Latvijas PSR ZA Vēstures institūts 1971. gadā veica arheoloģiskos izrakumus un uzraudzības darbus Rīgā: Vēstures ielā - aprīlī; Mārstaļu ielā 2 - no 28. jūnija līdz 16. jūlijam; M.Minsterejas ielā - no 15. jūnija līdz 26. augustam; Peitavas ielā 7 - no 12. jūlija līdz 5. augustam; Kalēju ielā - jūnijā un jūlijā; L.Pils ielā 8/10 - no 25. augusta līdz 16. septembrim; Torņa ielā 21 - no 1.

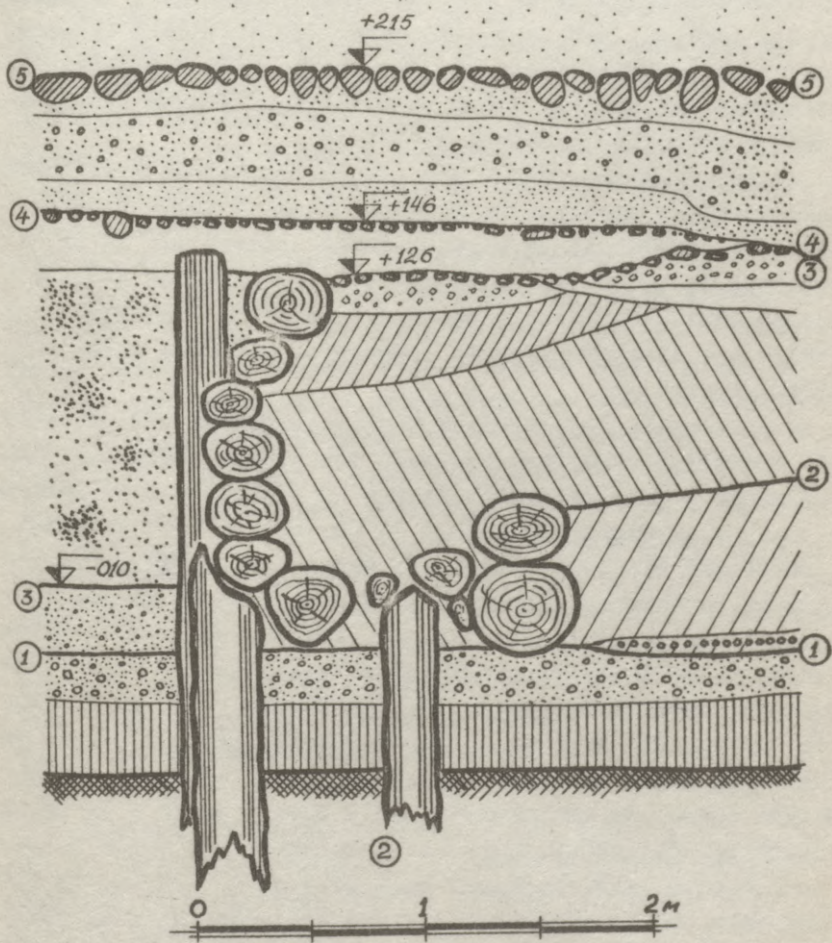
septembra līdz 1. oktobrim; siltumtrases būvvieta M. Pils ielā, Pionieru laukumā, Komjaunatnes krastmalā - no oktobra līdz 31. decembrim.

2. Pētītais objekts M. Minsterejas ielā atradās ārpus 13. gs. celtās Rīgas pilsētas nocietinājuma sienas senās Rīgas upes krastā. Izrakumu laukums bija iemērīts ielas braucamajā daļā 60 m² platībā, kur 4 m platā joslā izdevās atsegt 5 m biezu, vēlākās pārbūves netraucētu 13. - 18. gs. kultūras slāni. Izpētīti trīs, viens virs otra guloši, ielas brūņi un Rīgas upes krasta nostiprinājumi (2. att.). Iegūtas 390 senlietas, pāri par 160 vietējo un importēto (13. - 17. gs.) māla trauku lausku, 589 osteoloģiskā materiāla vienības un citu paraugu.

Kā parādīja izrakumi, Rīgas upes krastmala šajā rajonā līdz 13. gs. nav bijusi nostiprināta. Upes lēzenā krasta smiltis atrastas nevāpētas rupja, zvirgzdaina māla lauskas, zvejniecības piederumi, liets apstrādāts vara stienītis, dzelzs pakavs, divpusēja ovāla šķīlamā dzelzs u.c. Relatīvi lielais atradumu skaits liecina, ka Rīgas upes krastmala šajā rajonā vēl pirms nostiprināšanas bijusi intensīvi apdzīvota.

Pirmie krasta nostiprinājumi veidoti, iedzenot ciešā rindā ozola pāļus un aiz tiem guldot ozola baļķus. Atrodoties netālu no Rīgas upes ietekas Daugavā, tie bijuši pakļauti pavasara palu postošai iedarbībai un neilgi pēc izbūves tikuši daļēji nopostīti. Krasta nostiprinājumi laboti, iedzenot jaunu rindu ozola pāļu un aiz tiem guldot priedes un egles baļķus. Pāļu rindu tagad veidoja, iedzenot vienu pāli līdz upes gultnes līmenim, bet nākošo tā, lai tā augšgals būtu vienā līmenī ar guļbaļķu sienas augšējo baļķi, trešo - atkal līdz gultnes līmenim utt. Krastmalas augstums virs upes gultnes bijis 1,56 m. Josla starp pirmatnējo krastu un baļķu sienu noklāta ar ža-gariem un pēc tam aizbērta ar pilsētas atkritumiem un būvgružiem. Virs šī melnā, organiskām vielām bagātā slāņ

2. attēls.

Rīgas upes krasta apbūves posmi.

1 - 12.gs., 2, 3 - 13.gs., 4 - 14.-15.gs., 5 - 15.-16.gs.

veidots sīku ķieģļu drumsļu un dolomīta šķembu bērums - klons. Aizbēruma slānī atrasti ļoti daudzi ādas apavu fragmenti un sīki ādas atgriezumi, veseli un bojāti koka priekšmeti (galdiņu un virpotu trauku fragmenti, izdrāzta spēļu laiviņa, rotaļu bultas gals, tiklu lāpāmie (?) irbuļi u.c.), kuga dzelzs kniedes, naži, māla vērptomās vārpstas skriemelis, dzintara krellite. Krasta nostiprinājumu komplekss datējams ar 13. gs.

14. - 15. gs. Rīgas upe tās grīvas rajonā ievērojami sašaurināta, aizberot to ar izbagarētajām gultnes smiltīm. Krastmalas līmenis paaugstināts apmēram par 20 cm un veidots jauns bruģis, būvgružu slānī izlīdzinot ķieģļu un dolomītu šķembas. Šā perioda krasta nostiprinājumi atradās aiz izrakumu laukuma robežām un pētījumu gaitā netika atsegti.

15. - 16. gs., uzberot smilts un grants slānis, krasta līmenis paaugstināts gandrīz par 1 m un izveidots jauns regulārs bruģis no dažāda izmēra (5 - 50 cm) laukakmeņiem.

3. Izrakumos Torņa ielā 21 (8. grupa, 106. grunts), izpētot 30 m² lielu laukumu, atsedza 13. gs. Rīgas pilsētas nocietinājumu sienā iebūvētā četrstūrīnā Rāmera torņa ārējās sienas fasādi. 13. gs. zemes virsma torņa pakājē bija 4,5 m zem tagadējā Torņa ielas līmeņa. Nocietinājumu siena celta purvainas ieplakas malā, kas, padziļinot to, izmantota kā pilsētas aizsarggrāvis. Būvējot torni, izrakta ap 1,5 m dziļa būvbedre, kurā visā pamatu platībā cieši viens pie otra iedzīti ap 2 m gari un 18 - 20 cm resni priedes dēļi. Līdz 6 m augstumam torņa siena celta no dolomīta kvāderiem, bet augstāk - no ķieģļiem. Ap 1,5-2 m attālumā no mūra sācies pilsētas aizsarggrāvis. Joslu starp torni un grāvi sedzis dolomīta radžu bruģis. Senāka perioda kultūras slānis šē ļoti niecīgs, tāpēc atradumu torņa pakājē samērā maz (kauri gliemežvāks, ādas apavu fragmenti, daži koka priekšmeti). Lielākais skaits senlietu - 103 gabali - atrastas 16. - 17. gs. aizbēruma

slāni (melna filca cepure, lielgabalu lodes, naži, ādas apavi, koka priekšmetu fragmenti u.c.). Šajā slāni iegūts arī bagāts osteologiskais materiāls - pāri par 700 vienību.

4. L. Pils ielā 8/10 (8. grupa, 48. grunts) pagalmā, paplašinot un padziļinot celtnieku nama pamatu izpētei izrakto šurfu, 12 m² platībā 3,2 m dziļumā atsedza kādas senas ielas (?) jeb laukuma brūģi, kas veidots no rūpīgi izliktiem laužtiem dolomīta akmeņiem. Paralēli atsegtajam ielas (?) virzienam iezīmējās no kvāderiem mūrēti ākas pamati. Atradumu niecīgais skaits virsējos slāņos pagaidām neļauj precīzi datēt šo būvju rašanās laiku.

Padziļinot šurfu, 6 m² platībā zem brūģa atsedza 80 cm biezu sterilu smilšu slāni un zem tā vairāk nekā metru biezu, melnu, organiskām vielām bagātu kultūras slāni. Darba drošības apstākļi neļāva izpētīt šurfu visā dziļumā. Ap 4,5 m zem pagalma līmeņa atradās koka drenāža; tā bija veidota kā vertikāli likts šķelts pusbaļķis un planka, kas gar sāniem nostiprināti ar ap 0,5 m gariem mietiņiem. Nelielajā šurfā no nepilnu metru biezā slāņa iegūtas 130 senlietas. Kā interesantākās no tām minamas kaula slida, koka bļodiņu galdiņi, dzelzs piekaramā atslēga, naži, priedes mizas pludiņi, neapstrādāts dzintars u.c. Atrastas vairāk nekā 64 gan vietējo podnieku darinātu, gan importēto māla trauku lausku. To starpā ir tikai 2 lauskas šo vapētiem traukiem. Iegūtais materiāls attiecināms galvenokārt uz 13. - 14. gs.

Saskaņā ar paredzamajiem celtniecības darbiem objekta izpēti 1972. gadā turpinās, noskaidrojot kultūras slāņa raksturu visā dziļumā lielākā platībā.

5. Pētījumi pagraba telpās tā dēvētajā Reiterna namā Mārstaļu ielā 2 (3. grupa, 114. grunts) tika veikti kopīgi ar Latvijas PSR Kultūras ministrijas Zinātniskās restaurēšanas projektu un konstruktoru biroja arhitektu G.Jansonu. Izrakumi parādīja, ka iepriekšējā āpbūve nesa krit ar esošajām gruntsgabala robežām. Lielākajā pagraba

telpā atsedzās divu dažādos periodos celtu ēku sienu fragmenti.

Senākā no tām celta no liela izmēra (30-31 x 15 - 16 x 9 - 10 cm) ķieģeļiem. No tās saglabājies iekšējās starpsienas fragments ar durvju ailes pusi un uz pamatzemes celtām ķieģeļu kāpnītām. Šī ēka vairākkārt atjaunota, - tās pagraba zemes virsmu klāj skaidri izšķirami 3 deguma slāņi. Apakšējā slānī atrasta smilšakmens galoda un fragmentāra akmens masas krūze. Pēc atrastās keramikas un mūrējuma veida šo ēku varētu datēt ar 13. - 14. gs.

Ceļot nākošo ēku, senākā celtne nojaukta līdz jaunās ēkas pamatu pēdas līmenim un atsegtā starpsienas pārgriezta ar šīs ēkas masīviem laukakmens pamatiem. Jaunās ēkas pagraba ķieģeļu klons atrodas par 0,5 m augstāk nekā senākajai celtnei. Turpretim Reiterna nama (celts 1685. gadā) pagraba grīdas līmenis, kas gadsimtu gaitā nav mainījies, pacelts par 0,8 m augstāk un atrodas 3,80 m zem Mārstaļu ielas tagadējā līmeņa.

6. Sakarā ar plānotajiem restaurācijas darbiem 17. gs. celtajā noliktavā Peitavas ielā 7 (3. grupa, 73. grunts) pagraba telpās veica pārbaudes rakumus 8 m² platībā. Pamatzeme - glūdaina smilts - atradās 4 m dziļumā zem Peitavas ielas līmeņa un 2,3 m zem kādreizējās pagraba grīdas. Pamatzemi pārklāj ap 1 m biezs, melns, organiskām vielām bagāts kultūras slānis. Iegūtas 36 senlietas (māla vērpijāmās vārpstas skriemelis, koka bļodiņu galdiņi, neapstrādāts dzintars u.c.). Veicot paredzamos restaurācijas darbus, nepieciešama šī objekta plašāka arheoloģiskā izpēte.

7. RCUV noliktavas būvē (2. grupa, 135. grunts) Kalēju ielas braucamajā daļā 4 m dziļumā atsedzās senais ielas segums - fragmentārs planku klāsts. Ielas virsējie zemes slāņi sajaukti 19. gs., būvējot kanalizācijas kolektoru.

8. Vēstures ielā, rokot ūdensvada tranšeju, konsta-

tāts, ka pretim gruntsgabalu (8. grupa, 68. un 69. grunts) robežai šķērsām pāri ielai apmēram 0,8 m zem brūna saglabātajies 2 m biezs dolomīta akmeņu mūris - Rīgas pilsētas 15. gs. celtās nocietinājumu sienas fragments.

9. Sekojot siltumtrases un ūdensvada celtniecības gaitai, M. Pils ielā posmā ap M. Miesnieku un Vēstures ielu konstatēts, ka pirmatnējais zemes līmenis (gaiša smilts) atrodas 2,5 - 3 m zem tagadējās zemes virsmas. Virs tā saglabātajies ap 0,3 - 0,4 m biezs, melns, organiskām vielām bagāts mīklu zemes slānis, kurā atrasts piekariņš - meža cūkas ilknis, pūšamā instrumenta kaula iemutis, kā arī nevāpētu un akmeņu masas trauku lauskas. Lai gan tranšejas profilos skaidri izšķīrāmi četri zemes slāņi, tomēr šajā ielas posmā neizdevās konstatēt kāda senāka ielas seguma pēdas. Vairākās vietās 1,5 - 2 m dziļumā atradās apaļu urbtu koka ūdensvada cauruļu fragmenti.

Vēstures un M. Pils ielas krustojumā 2 m dziļumā atsedzās ap 0,7 m biezs, blīvs cilvēku kaulu slānis. Kauli atradās vairākās kārtās, jaukti, piedevas starp tiem neizdevās konstatēt. Iespējams, ka šeit aprakti kauli, kas savākti, ceļot kādu āķu bij. Jēkaba baznīcas kapsētas teritorijā.

Siltumtrases tranšejā Komjaunatnes krastmalā starp Daugavas gāti un Tūristu ielu 0,7 m zem tagadējā zemes līmeņa atsedzās pilsētas nocietinājuma vaļņu apakšējās, mūrētās daļas iekšējās sienas fasāde. Siena rūpīgi mūrēta no skaldītām dolomīta plāksnēm, veidojot ik pa 5,3 m šķērsgrīzumā 1x1,5 m lielus kontraforsus - stabus.

Būtu nepieciešams turpmāk rast iespēju paredzamajās siltumtrases būvīetās veikt arī nelielus iepriekšējus pārbaudes izrakumus. Tie sniegtu datus par Rīgas teritorijas zemes virsmas līmeņiem dažādos laika posmos un kultūras slāņu veidošanos gadsimtu gaitā. Izrakumi gruntsgabalos, kur pagrabī iedziļināti pamatzemē, drošu atbildi uz šo jautājumu nesniedz.

S. CIMERMANIS

LATVIJAS PSR ZA VĒSTURES INSTITŪTA ETNOGRĀFIJAS
SEKTORA 1971. GADA EKSPEDĪCIJA

1. Latvijas PSR ZA Vēstures institūta etnogrāfijas sektora 1971. gada ekspedīcijas uzdevums bija vākt datus Latvijas iedzīvotāju senās un mūsdienu materiālās un garīgās kultūras, kā arī dzīves veida izpātei. Ekspedīcija darbojās 4 grupās dažādos rajonos un pilsētās laikā no 5. jūlija līdz 20. augustam. Tajā piedalījās pavisam 24 cilvēki, tai skaitā 14 sektora darbinieki un aspiranti, 7 ārštata darbinieki, 1 Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja, 1 Latvijas PSR Vēstures muzeja un 1 ZA Valodas un literatūras institūta darbinieks. Viens sektora darbinieks piedalījās PSRS ZA Etnogrāfijas institūta ekspedīcijā dažādos Latvijas PSR rajonos. Pēc sektora darbinieku norādījumiem Vidzemē strādāja PSRS tautu etnogrāfijas muzeja (Ieņingradā) ekspedīcijas grupa.

2. Tika izmēģinātas un salīdzinātas dažādas ekspedīcijas darba formas - materiālu vākšana lielās un mazās darba grupās. Vislabākos panākumus deva nelielu tematisku grupu braucieni pa maršrutiem, kurus noteica stingrā saskaņā ar risināmo tematu vajadzībām. Šajās grupās piedalījās 2 - 5 pētnieki, kas vāca materiālus par 2 - 3 radniecīgām tēmām, kuru skaidrošanai vajadzīgi kopīgi vai ļoti tuvi darba pārņēmieni. Ekspedīcija parādīja arī, ka lielas grupas, kas sastāv no 10 - 20 cilvēkiem un vienlaicīgi vāc ziņas par daudziem tematiem, var sekmīgi strādāt lielākās apdzīvotās vietās, piemēram, pilsētciematos, kolhozu vai padomju saimniecību centros, kā arī nelielos ciemos, kas atrodas tuvu viens otram.

3. Ekspedīcijas pamatgrupa 16 - 18 cilvēku sastāvā no 5. līdz 18. jūlijam darbojās Jelgavas rajonā, kurš līdz šim tikpat kā nebija pētīts. Apsēkotas tika galvenokārt rajona dienvidu un rietumu daļas ciema padomes - Vecsvir-

laukas, Lielvircavas, Sesavas, Elejas, Ausmas, Zaļenieku, Svātes un Līvberzes, kurās saglabājies lielāks pamatiedzīvotāju kontingents, kur lielākā daudzumā atrodami nepārveidoti vai maz pārveidoti senās materiālās kultūras elementi un sadzīves tradīcijas. Pētījumi tika izdarīti kompleksi, t.i., vienlaicīgi aptverot visus svarīgākos rajona iedzīvotāju dzīves veida jautājumus.

4. No 19. jūlija līdz 20. augustam tematiskas grupas 2 - 5 cilvēku sastāvā, kā arī atsevišķi pētnieki individuālos komandējumos izbrauca uz Saldus, Liepājas, Kuldīgas, Ventspils, Limbažu, Cēsu, Valkas, Rīgas, Ogres, Stučkas, Madonas, Gulbenes, Alūksnes, Ludzas un citiem rajoniem, kur pētīja senās un mūsdienu nodarbošanās nozares, darba rīkus, tautas celtniecību, ģimenes dzīvi, kā arī laukstrādnieku stāvokli un dzīves veidu 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā.

5. Rudenī - no septembra līdz decembrim ieskaitot-turpinājās zinātnisko līdzstrādnieku individuālie komandējumi uz Rīgas, Ogres, Madonas un Ludzas rajonu, kā arī uz Jelgavas un Liepājas pilsētu, kur tika pētītas nodarbošanās nozares, materiālā kultūra, ģimenes dzīves veids un strādnieku etnogrāfijas jautājumi. Šajā laikā materiāli strādnieku dzīves veida pētīšanai tika vākti arī Rīgā.

6. Ekspedīcijā iegūtie materiāli hronoloģiski aptver laiku no 19. gs. otrās puses līdz mūsdienām. Tikai nedaudzos gadījumos tie skar agrāku laikposmu. Tādējādi, salīdzinot ekspedīcijā iegūtās ziņas ar citu avotu datiem, iespējams izsekot pētāmo parādību attīstībai pēdējo 100 un vairāk gadu ilgā laikposmā, iespējams uzskatāmi parādīt un izcelt to principiāli jauno, kas radies sociālisma un komunisma celtniecības gaitā.

7. Tematiski etnogrāfu guvums iekļaujas četrās lielās jautājumu grupās: 1) Latvijas lauku iedzīvotāju materiālās kultūras un dzīves veida vēsture, t.i., nodarbošanās galvenās un palīgnozāres (zemkopība, lopkopība, zveja,

amatniecība), darba organizācija, rīki un paņēmieni, dzīvojamās un saimniecības ēkas, apģērbi, audumi, tautas mākslas izstrādājumi u.c. Liela vērtība veltīta materiālās kultūras objektu un darba paņēmieni terminu fiksēšanai; 2) lauku iedzīvotāju ģimene un ģimenes dzīves veids, t.i., ģimenes struktūra, skaitliskais un nacionālais sastāvs, radniecības attiecības, ģimenes locekļu savstarpējās attiecības un pienākumi, ģimenes materiālais stāvoklis, izglītības un kultūras līmenis, tradīcijas, sabiedriskā dzīve u.c.; 3) rūpniecības uzņēmumu strādnieku kadru veidošanās, ģimene un ģimenes dzīves veids, ģimenes materiālais stāvoklis, izglītības un kultūras līmenis, lauku un pilsētu sakaru atspoguļojums ģimenes dzīves veidā; 4) latviešu etniskā vēsture un kultūrvēsturiskie sakari ar kaimiņu tautām.

8. Materiāli vākti, pierakstot pētnieku novērojumus, pierakstot teicēju stāstījumu, zīmējot un fotografējot materiālās kultūras objektus un sadzīves ainas, uz īpašām anketām izrakstot datus no dokumentiem, izdarot anketēšanu etnosocioloģisku pētījumu vajadzībām, vācot fotoattēlus, dokumentus un to kopijas. Tādējādi par vairākiem jautājumiem, it īpaši par mūsdienu ģimeni, par lauku sabiedrisko dzīvi un strādnieku kadru veidošanos, iegūti visai respektējami dati. Tā, piemēram, iegūtas anketu ziņas par visām kolhoznieku ģimenēm Jelgavas rajona Sesavas ciema padomes kolhozā "Padomju Jaunatne" un Elejas ciema padomes kolhozā "Avangards", kā arī par visām strādnieku ģimenēm padomju saimniecībā "Eleja". Šie dati labi atspoguļo mūsdienu ģimenes un sabiedriskajā dzīvē notiekošos procesus, piemēram, dažādu tautību pārstāvju tuvināšanos, materiālās labklājības, izglītības un kultūras līmeņa celšanos sievietes dzīves un darba apstākļu uzlabošanos u.c. Līdzīgas vērtības dati iegūti par Latvijas lauksaimniecības mašīnbūves rūpniecības strādnieku kadru veidošanos.

9. Ekspedīcijā pavisam savākts apmēram 6000 materiāli

lu vienību (apraksti, zīmējumi, fotoattēli, ģimenes aptaujas anketas, dokumenti un to kopijas). Šo materiālu ievērojama daļa sniedz pilnīgi jaunus datus par visām Latvijas iedzīvotāju dzīves veida, sadzīves, materiālās un garīgās kultūras jomām.

Tā, piemēram, konstatēti vairāki jauni dzīvojamo māju tipu varianti un vasaras virtuvju jauni tipi. Gūtas jaunas, vērtīgas ziņas par Lielupes, Ventas un Ogres zvejnieku sociālekonomisko stāvokli un zvejas raksturu 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā, par zvejas tačiem un zvejnieku darba organizāciju. Plašas ziņas iegūtas par Zemgales, Kurzemes un Vidzemes kokamatnieku dzīvi un darbu, aprakstītas vairākas kokamatnieku darbnīcas un tādu meistaru rīki, kuru ģimenes ar šo amatu nodarbojas jau vairākās paaudzēs. Rūpīgi fiksēti vairāki Piebalgas audēju ciemi un sētas. Nopietniem pētījumiem rada pamatu ziņas, kas iegūtas par latviešu, lietuviešu un krievu kultūras sakariem, par kolhoznieku un strādnieku ģimenēm un to dzīves veidu pagātnē un mūsdienās, kā arī par citiem jautājumiem. Daļa iegūto datu ļauj precizēt un papildināt iepriekšējo gadu vākumus un publikācijas izteiktās domas.

Iegūti arī vairāki vērtīgi dokumenti. No tiem īpaši izceļama bij. Valgundes pagasta 1920. gadu iedzīvotāju pasu grāmata ar pases saņemušo cilvēku fotoattēliem. Saraksts dod iespēju gūt pilnīgu priekšstatu par šā pagasta iedzīvotāju ģimenes stāvokli, nodarbošanos, dzimšanas vietu un pārvietošanos. Tas sniedz vērtīgus datus apgērba pētniekiem, jo fotoattēlos redzamajiem cilvēkiem zināms vecums, nodarbošanās veids, ģimenes stāvoklis, sociālā piederība, dzimšanas vieta. Pasu grāmatu papildina šā pagasta 1924. - 1928. gada iedzīvotāju saraksts, kas pētnieku informē par pagasta māju vārdiem (toponīmiem), par iedzīvotāju vecumu, konfesjonālo piederību, nacionālo sastāvu, par vietu, no kurienes cilvēks ienācis pagastā un kurp aizgājis. Vēl minami arī vairāki citu apvidu zemnie-

ku māju nomas līgumi, saimniecību plāni un citi dokumenti, kas sniedz nozīmīgus datus Latvijas iedzīvotāju nodarbošanās nozaru un materiālās kultūras vēstures pētniekiem.

10. Ekspedīcijas darbam bija arī praktiska nozīme. Tās dalībnieki sniedza konsultācijas novadpētniekiem, skolu un kultūras iestāžu darbiniekiem. Republikānisko un novadpētniecības muzeju fondu papildināšanai apzināti vairāki simti priekšmetu. No tiem sevišķi vērtīgs ir Lielvirčavas kokamatnieka darba rīku pilns komplekts, kas raksturo kokapstrādes attīstību šajā Zemgales novadā trīs pēdējo paaudžu laikā. Komplektu iegādājās Jelgavas novadpētniecības un mākslas muzejs. PSRS tautu etnogrāfijas muzejs, apsekodams norādītās zemnieku un amatnieku sētas, ieguvis vairākus desmitus Piebalgas novada zemnieku un amatnieku darba rīku un mājas iedzīves priekšmetu. Tos eksponēs muzejā iekārtojamā pastāvīgajā ekspozīcijā "Baltijas tautas 19. gs. un 20. gs. sākumā". Latvijas PSR Kultūras ministrijai iesniegti priekšlikumi par 9 objektu - ciemu, atsevišķu zemnieku saimniecību un celtņu - iekļaušanu vietējās nozīmes arhitektūras un kultūras pieminekļu sarakstā un par šo objektu - pavisam vairāk nekā 40 zemnieku celtņu - pemsanu valsts aizsardzībā.

I. CIMERMANE

IZRAKUMI JAUNBEMBERU KAPULAUKĀ

Valkas novadpētniecības muzejs kopā ar Latvijas PSR Vēstures muzeju 1971. gada augustā izdarīja aizsardzības izrakumus kapulaukā Valkas rajona Grundzāles ciema padomē pie "Jaunbemberu" mājām, 4 km no Aumeistariem. Kapulauks atrodas 6 m augstā mālainas grants paugurā (diametrā ap 40 m). Paugura centrs izpostīts, norokot to granti ap 1965. gadu, un 1971. gadā izrakumu gaitā tika pārbaudītas

grantsbedres malas un atsegti vienpadsmit 13. - 14. gs. apbedījumi (no tiem 3 sajaukti).

Mirušie Jaunbemberu kapulaukā guldīti 25 - 45 cm dziļās kapa bedrēs, kas orientētas ar galvām uz DDR (3 vīriešu un 2 sieviešu apbedījumi) un RDR (1 sievietes, 1 vīrieša un 1 bērna apbedījums). Trīs sajaukto kapu orientāciju noteikt neizdevās. Vienā gadījumā mirušais bija guldīts dēļu šķirstā, vairākos gadījumos tika konstatētas koka šķiedras paliekas vai papardes, kas bija paklātas zem mirušā.

Apbedītie guldīti uz muguras, izstieptā stāvoklī, ar sakrustotām vai blakus uz vidukļa vai iegurņa saliktām rokām. Vienā gadījumā abas rokas bija paceltas uz krūtīm, bet citā gadījumā labā roka bija izstiepta gar sāniem.

Sieviešu kapiem raksturīgas piedevas ir kauri gliemežvaku un stikla krellu kaklarotas (līdz 154 kauri gliemežvāki vienā rotā). Kaklrotām izmantoti arī bronzas zvārguļi un spirālītes. Tāpat kapos atrasti gredzeni ar vīto un vairogveida priekšpusi, ornamentēta, vidū paplašināta bronzas skārda aprobe, trapecveida, apaļi un rombveida bronzas piekariņi, kā arī pakavsaktas, vainagu un villaiņi paliekas (audums nav saglabājies).

Vīriešu apbedījumiem raksturīgi dzelzs platasmens cirvji. Atrasta arī šifera galodiņa, bronzas šujamā adata un apkalumi. Visos apbedījumos, kā vīriešu, tā sieviešu, atrasti dzelzs naži.

Visinteresantākais no apbedījumiem ir 4. (sievietes) kaps. Mirušajai te dotas līdzī triju veidu kaklarotas: pirmā savērtā no 18 bronzas zvārgulišiem ar spirālītēm pa starpu, otrā - no 132 kauri gliemežvākiem pamīšus ar stikla krellēm un trešā - no stikla krellēm. Šajā kapā atrasti arī 2 gredzeni - ar vīto un vairogveida priekšpusi, vairāki važturi ar važiņām un dažādiem piekariņiem, to starpā vienu krustveida, kā arī vainaga piekari, kas savērti no bronzas spirālītēm, un nodilusi sudraba monēta (nenoteikta).

Mirusī bija pārklāta līdz padusēm ar villaini, kas bija rotāta ar bronzas gredzentiņu jumtiņiem malās un galos. Villaines stūros bija sarežģīti divu variantu krustveida ornamentī, bet galus noslēdza bronzas spirālīšu rindas.

1. kapā tika atrasts dobs divgalvainis bronzas zir-
dziņš ar 6 nelieliem zvanveida piekariņiem, kādi rakstu-
rīgi somu apdzīvotajai teritorijai no Somu jūras līča riet-
umos līdz Vladimirai un Kostromai austrumos.

Apbedījumos atrastas arī trīs 13. gs. monētas.

Kristīgās ticības ietekmē šajā periodā ir izmaiņju-
sies apbedījumu orientācija - kā vīriešu, tā sieviešu ap-
bedījumi guldīti ar galvām vienā - DR virzienā.

Jaunbemberu kapulauks ir vistālāk ziemeļos esošais
no līdz šim pētītajiem latgaļu kapulaukiem. Pēc inventā-
ra tas tuvs Annas Bundzēnu, Kārļu Ainavas un citiem šā
laika latgaļu kapulaukiem. Jaunbemberu kapulaukā izdarī-
tie pētījumi sniedz jaunas ziņas par arheologiski maz pē-
tīto Valkas rajonu. Izrakumu materiāli liecina par to, ka
13. un 14. gs. šeit dzīvojuši latgaļi.

J.DAIGA

IZRAKUMI RAUŠU LĪBIEŠU CIEMĀ 1971. GADĀ

Latvijas PSR ZA Vēstures institūts trešo gadu turpi-
nāja izrakumus Doles Raušu lībiešu ciema vietā (ar pār-
traukumiem no 1. jūnija līdz 15. novembrim). Pētīta ciema
rietumdaļa (otrupus ceļam) 70 m garumā gar Daugavas kras-
tu un līdz 30 m platumā. Darbs norisa 11 laukumos (no 24.
līdz 34.). Izpētīta ap 1700 m² liela teritorija ar 0,50
līdz 2,20 m biezu kultūras slāni. Izskatīts ap 1500 -
1700 m³ zemes.

Apmetne ilgstoši un intensīvi apdzīvota. Atsegtas ap
40 celtnu vietas un 250 objekti - pavardi, krāsnis un da-

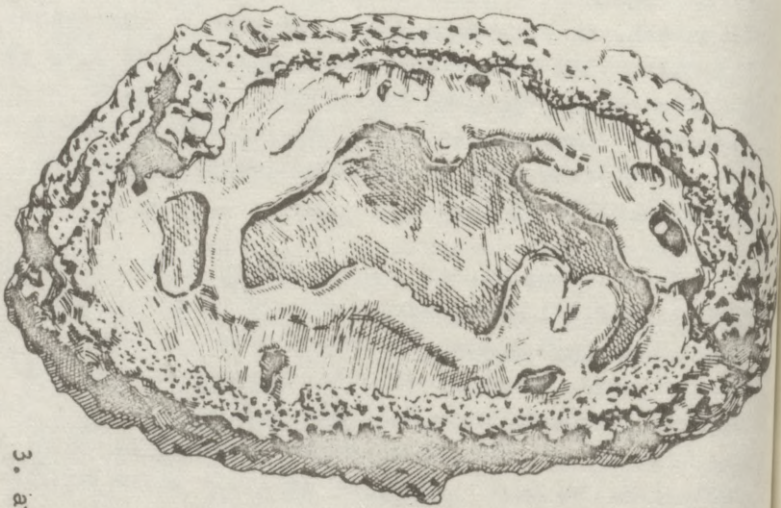

žādas saimniecības bedres. Konstatētas divas krāsaino metālu apstrādes vietas - darbnīcas - izrakumu teritorijas austrumu un rietumu galā. Austrumu galā pie pavardiem at-
rasti tīģeļu un bronzas stiepļu, kā arī bronzas stieniņa fragmenti, rietumu galā - bronzas stiepļu atgriezumi, kalēja lūškas un depoziāts - divas lielas, 18 un 7 kg smagas un 520 x 315 un 465 x 363 mm lielas, ovālas vara plāksnes, acīmredzot izejmateriāls (3. att.). Plāksņu apakšpuse gluda, ar iecirstu zīmi V, apmales augstākas, tās veido sastinguši sīkie pilieni.

Pavardi konstatēti gan virszemes, gan mazliet iedziļināti, gan dziļākās bedrēs. Parasti tie saturēja arī lielākas vai mazākas akmeņu konstrukcijas, reizēm pavardiem lietoti māli. Krāsnis arī bijušas vairāku tipu: gan iedziļinātas akmeņu krāsnis bez mālu saistvielas, gan virszemes krāsnis ar mālu klonu, varbūt arī velvi. Uz vēlāku posmu (ap 17. gs.) acīmredzot attiecas mazas pusloka krāsnis ar akmeņu un ķieģeļu konstrukcijām.

Apmetnes vietā konstatēti trīs apdzīvotības posmi. Agrākais no tiem attiecas uz I gadu tūkstoši p.m.ē., to pārstāv bieza bezripas abpusēji švīkātā keramika, krama lietas, akmens cirvis, iespējams, dažas kaula lietas (adatas, ileni). Intensīvākā apdzīvotība saskatāma 11. un 12. gs., daļēji arī 13. gs. lībiešu ciema eksistences laikā. Trešais posms attiecas uz 17. gs., kad šajā vietā bija atradusies zviedru kara noimetne un varbūt bijis arī kaujas lauks (sevi šķd 26., 30., 33., 34. lauk.).

Pavisam atrasts ap 500 senlietu. Uz lībiešu ciema pastāvēšanas laiku attiecas 3 sudraba rotas: dobā aproce ar sašaurinātiem galiem, vītais gredzens un pakavsakta ar zvērgalvu galiem un vītu loku. Bronzas rotu vidū ir 3 vītu kaklariņi un vītās aproces fragmenti, lībiskā dobā

3. attēls.

Vara plāksņu depoziīts: lielākās plāksnes
averss un mazākās reverss ar iecirstu zīmi.

aproce, aproce ar zvērgalvu galiem u. c., pakavsakta ar magogalvu galiem, pakavsaktu pusfabrikāti, spirāļu gredzeni un vītais gredzens, liets kreļļu sadalitājs ar pinuma ornamentu un 11 caurumiņiem, dažādas vāziņas, piekariņi (ausu tīrāmā karotīte, slēdzene, 2 adatkārbiņas, ornamentētas vai gludas trapecveida mēlītes). Ar vīriešu ādas jostas komplektu saistāma bronzas sprādze, riņķveida sadalitāji, kā arī apkalumi zivtiņas un alvotas palmetes veidā. Jāatzīmē vara trauku - katlu fragmenti, bez tam 2 bronzas makšķeres āķi un bronzas šujamادات.

Starp dzelzs priekšmetiem ir kalēja lūškas, veserītis, katla līcenis, 5 dzirkles, žebērklis, kaplis, 3 slīmesti, plāksņveida dzelzs atslāga (195 x 140 mm, līdzīga Tērvetes pilskalnā atrastajai). No ierociem un zirglietām jāmin zobena rokturis, 3 dažādi zirgu laužņi, piesis. Samērā daudz nažu, arī gluži miniatūri, ir arī daži īleni; lielā skaitā uzietas naglas, kniedes un kabes. Atrastas arī ļoti daudzas slānekļa galodas un nedaudzas smilšakmens galodas, daži tecilas un dzirnakmens fragmenti. Visai daudz bija māla steļļu atsvaru fragmentu, reizēm uzgāja pat veselus atsvarus ar bedrišu rotājumu. Pārsteidz vērējamo skriemeļu gandrīz pilnīgs iztrūkums.

Interesanti ir kaula izstrādājumi: 8 mazas divpusīgas ķemmītes ar svitru, pinuma, krustveida rotājumiem, 3 vienusīgo ķemmīšu fragmenti, ar palmetes motīviem ornamentēta kaula plāksnīte un kāds raga darba rīks ar caurumu, tāpat 2 kaula tualetes lāpstīņas. Pie parastiem atradumiem jāpieskaita dzīvnieku zobu amuleti, rūceņi, 2 vārpstas skriemeļi. Atrasts fragmentārs dzintara krustiņš.

No Kijevas Krievzemes ievests bronzas krustiņš ar emaljas rotājumu, serdolika un stikla krelles, kalnu kristāls, kauri gliemežvāki, daži apkalumi.

Visa lībiešu keramika darināta uz podnieka ripas, daļēji ornamentēta; saglabājušies vairāki tūkstoši podu lausku. Podnieka zīmes uz trauka dibena ir reta parādība.

Uz zviedru laiku attiecas 17. gs. monētas: Gustava II Ādolda 1626. gada 4 vienas ēres klipes, viens tāds pats firks, 8 sudraba un 1 vara šiliņš un denārs, tāpat alvas-svina piemīņas (?) monēta, kas kalta acimredzot 1660. gadā sakarā ar Kārļa X nāvi (tajā vidū izsisti divi lieli caurumi). Daudz atrasts šā laika ieroču: 2 bruņu cepures, plecu bruņas, 2 rapieru rokturi, zobena maksts uzgalis, 20 šķēpu gali, āva, dzelzs un svina lodes, 5 musketes balsti, kramenīcu krami. No sadzīves priekšmetiem minami dzelzs naži, arī ar kaula spalū, kubisks spēļu kauliņš, slādzene u.c. Keramiku pārstāv māla trijkājis, glazētās un akmens masas trauku lauskas, vesela apaļa, zaļi glazēta pie jostas piekarama māla pudele, holandiešu pīpes.

Starp noteiktajiem mājdzīvnieku kauliem pirmajā vietā lielā skaitā ir liellopu kauli, tad seko cūku, zirgu, sīklopu kauli (noteica biol. zin. kand. V. Dapiļčenko). Zivju vidū bija 160 - 200 cm lielas stores, līdz 130 cm lielas līdakas, līdz 95 cm lieli sami un zuši, bez tam laši, zandarti, līņi, sīgas, raudas, ālanti, sapali, vimbas, asari, karūsas, plīči, spares, pavisam 17 zivju sugas (noteica biol. zin. kand. J. Sloka). Samērā daudz atrasts putnu kaulu. Pārtikā lietotas arī gliemenes.

Izrakumi Raužu ciemā devuši bagātīgu materiālu par lībiešiem, kas apdzīvojuši Doles salas augšgala mikrorajonu, kur ļoti labvēlīgi dzīves apstākļi: īpatnējs mikroklimats, auglīga augsne, labas pļavas, lieliskas zvejas vietas. Salas ģeogrāfiskais stāvoklis bija izdevīgs tirdzniecībai un amatniecības attīstībai. Atradumu vidū joprojām ir tādi, kas norāda, ka bez lībiešiem, varbūt nelielā skaitā, šeit dzīvojuši arī latgaļi.

ros kapos - 18., 19., 21. un 22. (pa 1, 3, 4 un 6 gab. katrā) un 7 monētas kā savrupatradumi. Tās visas ir 17. gs. siknauda, lielais vairums (12 gab.) ir Kārļa XI (1660. - 1697. g.) Livonijas vai Rīgas šiliņi.

Kapulauka teritorijā atrastas ripas un glazētās lauskas, retāk arī bezripas lauskas, pat švikātās, kas norāda uz kādas agras apmetnes pastāvēšanu šajā teritorijā.

Kapukalna dienvidu nogāzē 20 m² lielā laukumā kapu nebija, tātad kapulauks šajā virzienā neturpinājās. Šajā laukumā uzkalna piekāvē atsegts kāds pavards (1 m diametrā) 120 cm dziļā bedrē, kas virspusē nokrauts akmeņiem, bet kurā dziļāk konstatētas 3 ogļainas kārtas un 2 smilšu starpkārtas. Atrasts nedaudz uz ripas darināto trauku lausku. Tas varējis būt arī kāds rituāls pavards.

Ankeršmitu kapulauks, tāpat kā citi līdzīgie, pierāda, ka, neraugoties uz kristīgās ticības paražām, daudzi vietējie zemnieki neaizmirsā arī senākās, pagānu lauku tradīcijas un mirušiem deva līdz aizsaules dzīvei rokas, nažus un citas lietas.

Uz austrumiem no kapulauka, "Druku" māju tuvumā, ābeļdārza teritorijā Daugavas piekrastē, ap 50 m plata joslā konstatēta lībiešu ciema vieta. Izrakti 4 šurfi (katrs 1 x 2 m), kuros konstatēts līdz 65 cm biezs kultūras slānis ar ripas keramiku, dzīvnieku kauliem, āķeļa un galodas fragmentiem.

J.GRAUDONIS

IKŠĶILES ZARIŅU KAPULAUKS

Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Ikšķiles arheoloģiskā ekspedīcija no 1971. gada 24. maija līdz 15. augustam veica izrakumus līdzēnā kapulaukā Ogres rajonā pie "Zariņu" mājām Ikšķiles pilsētciemata teritorijā. Tur Daugavas krastā bijušo "Limantu", "Krauju" un "Zariņu"

māju zemē agrāk atrastas senlietas un vietām zem augsnes konstatēti akmeņu krāvumi. Šos akmeņus izlaužot, rokot bedres augļu koku stādīšanai, tāpat ar kara laika ierakumiem un šaviņu bedrēm pieminekļi stipri postīti.

Joslā gar Daugavu 1971. gadā izpētīja 3490 m² lielu laukumu, kurā atsedza 43 kapus (31 skeletkapu un 12 uguns-kapus) un vairākas rituālas konstrukcijas. Kapu piedevās un savrupatradumos ieguva 400 senlietas.

Skeletkapu 0,30 - 0,85 m dziļās bedres gaiši dzeltenajās smiltīs iezīmējās tikai ar nedaudz tumšākas, ar sīkām oglītēm jauktas zemes pildījumu. Vairums kapu orientēti ZR - DA virzienā, daži (piedevām bagāti) - Z - D virzienā un pa vienam - arī ZA - DR un DA - ZR virzienā. Vis-maz daļa mirušo glabāti koka šķirstos, uz ko norādīja atrastās kaltās dzelzs naglas.

Trīs gadījumos konstatēja kolektīvus kapus. Vienā no tiem cieši blakus ar piedevām bagātam vīrietim, daļēji pat uz viņa kreisās rokas, bija guldīta sieviete ar ļoti greznām piedevām. Abi apbedītie bija noklāti ar kādu mizu, bet sieviete arī pārsegta ar parupja auduma villaini. Tajā pašā kapā uz rietumiem no sievietes bija apbedīts suns un tālak - vīrietis bez piedevām. Likās, ka šajā kapā bija apbedīti vienas turīgas saimes piederīgie kopā ar savu suni un kalpu. Otrā kolektīvā kapā pieaugušai sievietei uz kreisās rokas bija noguldīts pusaudzis - zēns, tā galvu noliekot uz sievietes kreisā pleca (māte un dēls?). Trešajā kapā vienlaicīgi, pie tam pilnīgi vienādā pozā, blakus apbedīti pieaudzis vīrietis un pusaudzis (tēvs un dēls?).

Virš dažiem kapiem atrada atsevišķus akmeņus, bet, tā kā pieminekļi ticis postīti, nevarēja droši teikt, vai tie tur nolikti sakarā ar bērnu rituālu vai arī nokļuvuši vēlāk.

Arī uguns-kapi atsedzās 0,35 - 0,75 m dziļās, ieapa-lās, apaļās (0,5 - 1,0 m diametrā), iegarenās (līdz 0,6^x

1,0 m lielās) vai arī lielās (0,9 × 2,0 m, 1,0 × 2,2 m) skeletkapu bedrēm līdzīgās ZR - DA virzienu bedrēs. Mirušie dedzināti ārpus kapulauka. Iepriekš sagatavotās kapu bedrēs apglabātas tikai senlietas un no sārta izlasītās izdegušo kaulu drumslas, dažkārt ar pelnu un oglišu piejaukumu. Senlietas ugunskaļos noliktas starp kalcinētajiem kauliem. Tās lielākoties degušas vai apzinīgi bojātas, tomēr dažos kapos atrastās senlietas ugunī nav bijušas un atsevišķos gadījumos tās ir arī veselas. Ar piedevām bagātaķie bija 6. un 26. ugunskaļš, ipatnēķia uzbūve konstatēta 39. kapam. Pēdēķā 0,9 m plataķā un 2,4 m garaķā bedrē iezīmēķās ap 1,80 m gara un 0,30 m plata tumšāķu trūdu josla, ļaujot domāt, ka šā kapa kalcinētie kauli un senlietas glabāti blūķā šķīrstā. Senlietas atradās bedres vidū starp kompaktā (ap 0,65 × 0,30 m lielā) kaudzītē sabērtiem kalcinētajiem kauliem. Kapa bedres ziemeļrietumu stūrī, ļau ārpus šķīrsta, atrada divus māla podus, bet šķērsām pāri bedres galiem bija noliktas lielāķas apdeģušas pagales. Divi māla podi, tāpat atrastie divi naķi, trīs šķēķu gali un lielais kalcinēto kaulu daudzums rādīķa, ka šis varēķa būt divu indivīdu kopēķs ugunskaļš.

Mirušāķiem kapos doti līdz darba rīķi, sadzīves priekšmeti, ieroķi un rotas. Atšķīrības šo piedēķu daudzumā un to kvalitātē atspoguļo mantisko un, domāķjams, arī sociālo diferenciāķiju.

Vīriešu kapos atrada lielāķoties darba rīķus un ieroķus. Tie bija mirušāķiem labēķā pusē liktie dzelzs platasmens cirvķi, pie jostas nēsātie naķi (daķi ar bronzu rotātas makstīs), šķīltavdzelķi, krami, galodas, vienā kapā arī kubiskā atslēģa un bronzas makšķēķeru āķi. No ieroķiem mināmi uzmaķas un iedzītā šķēķu gali, vienā kapā arī āvas cirvis (4. att.:5). Rotu vīriešiem maz; tās ir pakavsakķas ar magoģogaļu galiem (4. att.:2), kuras, domāķjams, lietotas apmetķa saspraūķšanai, uz rokām pa ap-

4. attäls.

r
l
r
z
r
h
r
a
l
m
r
t
p
k
t
r
u
r
z
p
m
c
k
r
b
g
m
v
n

rocei un spirālgredzenam. Vīriešiem raksturīgs greznuma priekšmets, kam gan galvenokārt praktiska nozīme, bija ar bronzū apkaltās krāšņās ādas jostas (4. att.:4). Tām mākslinieciski veidotas bronzas sprādzes un dažkārt ar ornamentētām bronzas mēlitēm iestiprināti sadalitāji, bronzas riņķi, kuros iekārti naži, šķiltavdzelži un krami.

Sieviešu kapiem raksturīgas galvenokārt rotas. Kakls rotāts ar vairākiem no bronzas stieplēm vītiem kaklariņķiem, ar māla, stikla vai bronzas kreļļu rotām, kurās iekārti kauri gliemežvāki, monētas un krustiņi. Rokas greznotas ar krāšņi ornamentētām dobām, galos sašaurinātām aprocēm (4. att.:1) un spirālgredzeniem ar figurāli izliektiem galiem. Lielākais greznums lībiešu sievietēm tomēr bija viņām raksturīgās bagātās krūšu rotas. To noturēšanai uz abiem pleciem bija sprauktas bruņurupuča saktas. Saktām bija pievienoti azūri bronzas važturi, bet pie tiem — pa 3, 5, 7 vai 9 važiņam. Važiņas noteiktā kārtībā saturēja azūri važiņu starplocekļi, no kuriem cīta par citu garāka nokarājušās atsevišķas važiņas. Važiņu rotām mēdza piekārt vēl kaula un bronzas ķemmes, lāču un meža cūku ilķņus, bebru kauliņus, bronzas putnu figūras. Vairākām sievietēm dots līdz duncis greznā, ar bronzū apkaltā ādas makstī (4. att.:3).

Kā vīriešu, tā sieviešu kapos atrod pa dzintara priekšmetam. Piecpadsmiit kapos atrada māla podus. Tie, domājams, bija doti līdz mirušajiem ar ēdienu, par ko liecināja vienā podā atrastie dzīvnieku kauli (gaļas atliekas). Visi šie podi, izņemot vienu, darināti uz podnieka ripas, vienam no tiem pat saskatāma podnieka zīme. Kapu bedrēs podi nolikti pie apbedīto kājām, bet atsevišķos gadījumos arī pie galvas.

Kapulaukā atklāja no granītakmeņiem izliktu 0,6 x 0,7 m lielu apli un kādu no laukakmeņiem un plienakmeņiem veidotu, labi saglabājušos 1,7 x 1,7 m lielu četrstūrainu krāvumu. Konstatēja arī vairākus izjauktus akmeņu krā-

vumus un iedziļinātu pavardu vietām līdzīgas katlveida bedres. Akmeņu krājumos senlietas neieguva, tādas atrada tikai vienā bedrē.

Savrupatradumos ieguva abpus švikāta rupjas māla masas trauka lausku un ar rokām darinātus māla podus, kam virsma apmesta vai rotāta ar nagu iespaidumiem. Šo gadījuma atradumu tomēr nav pietiekami, lai atzītu kādas agrākās dzīves vietas pastāvēšanu kapulauka teritorijā, tāpēc augšminētās konstrukcijas jāatzīst par rituāliem veidojumiem, kas saistāmi ar lībiešu apbedīšanas tradīcijām. Ar šīm tradīcijām saistāma arī atsevišķu māla trauku ierakšana kapulauka teritorijā.

Spriežot pēc piedevu rakstura un apbedīšanas tradīcijām, Zariņu kapulauks ir tipisks 11. - 12. gs. lībiešu līdzenaļs kapulauks. Lielāko daļu tur iegūto priekšmetu darinājuši vietējie amatnieki, bet kauri gliemežvāki, stikla krelles, bruņurupuča saktas, monētas, āvas cirvis un citi atradumi pārstāv sakaru ceļā gan no austrumiem, gan rietumiem saņemtus darinājumus un ietekmes.

J. GRAUDONIS

IZRAKUMI ĒRGĻU JAUNĀKĒNU KAPULAUKĀ 1971. GADĀ

Jaunākēnu kapulauks atrodas Madonas rajonā Ergļu pilsētciemata teritorijā morēnu paugurā starp Pulgošņu ezera dienvidu krastu un Ērgļu-Pļaviņu lielceļu, 2,3 km no Ērgļiem. To atklāja, izarot paugurā senlietas, villaiņu fragmentus un cilvēku kaulus. Liela daļa šo atradumu nozaudēti, bet daži glabājas Madonas novadpētniecības muzejā un Latvijas PSR Vēstures muzejā, daži - Latvijas PSR ZA Vēstures institūta.

Vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija, ko finansēja 6. ceļu būves rajons (Madonā), izdarīja izrakumus

Jaunākā kapulaukā no 1971. gada 16. augusta līdz 15. novembrim. Darba gaitā izpētīja 1630 m² lielu laukumu, kurā atsedza 36 kapus (35 skeletkapus, 1 ugunskapu), konstatējot arī, ka pirms kapulauka ierīkošanas morēnu paugurā pastāvējusi nenocietināta dzīvesvieta. Kapu piedevās un savrupatradumos ieguva 280 senlietu.

Kapi atklājās 1,90 - 2,60 m garās, 0,60 - 1,0 m platās kapu bedrēs, kas iezīmējās ar tumšāku pildījumu un gaišajā pamatzemē zem augsnes sniedzās 0,35 m dziļumā. Bedres raktas A - R virzienā (ar 5 - 40° lielām novirzēm). Virieši tajās glabāti ar galvām austrumos, sievietes - ar galvām rietumos. Virs dažām kapu bedrēm atrada nedaudz kalcinētu kaulu, to pildījumā - atsevišķas māla trauku lauskas un viscaur - sīkas oglītes, bet vienā bedrē - pat lielāku pagali. Tumšākas trūdu joslas un atrastās šķirstu paliekas liecināja, ka lielākā daļa mirušo glabāti blūķu šķirstos.

No apbedīto indivīdu skeletiem tikai dažos kapos bronzas priekšmetu tuvumā palikuši nelieli trūdējušu kaulu fragmenti. Apbedīto dzimumu un to orientāciju šādos apstākļos varēja nosacīt tikai pēc piedevu rakstura un to izvietojuma.

Vienīgajā ugunskapā bija apbedīta sieviete, kuras kremācija notikusi ārpus kapulauka. Tā apbedīta skeletkapu bedrei līdzīgā A - R virziena kapa bedrē. Blūķa šķirstā apbedīti kalcināti kauli un nededzinātas, nebojātas senlietas. Kalcinētie kauli nobērti kompaktā kaudzītā bedres rietumu galā, virs tiem rūpīgi sakārtotas senlietas. Pamatā nolikts grīstes vainags un divi kaklariņķi (viens vīts ar cilpām galos, viens ar noplacinātiem galiem un mēliņu piekariņļem). Tajos kā ietvarā novietotas divas spirālaproces, pieci gredzeni, pakavsakta, rotadata, bet blakus - ilens un sirpis.

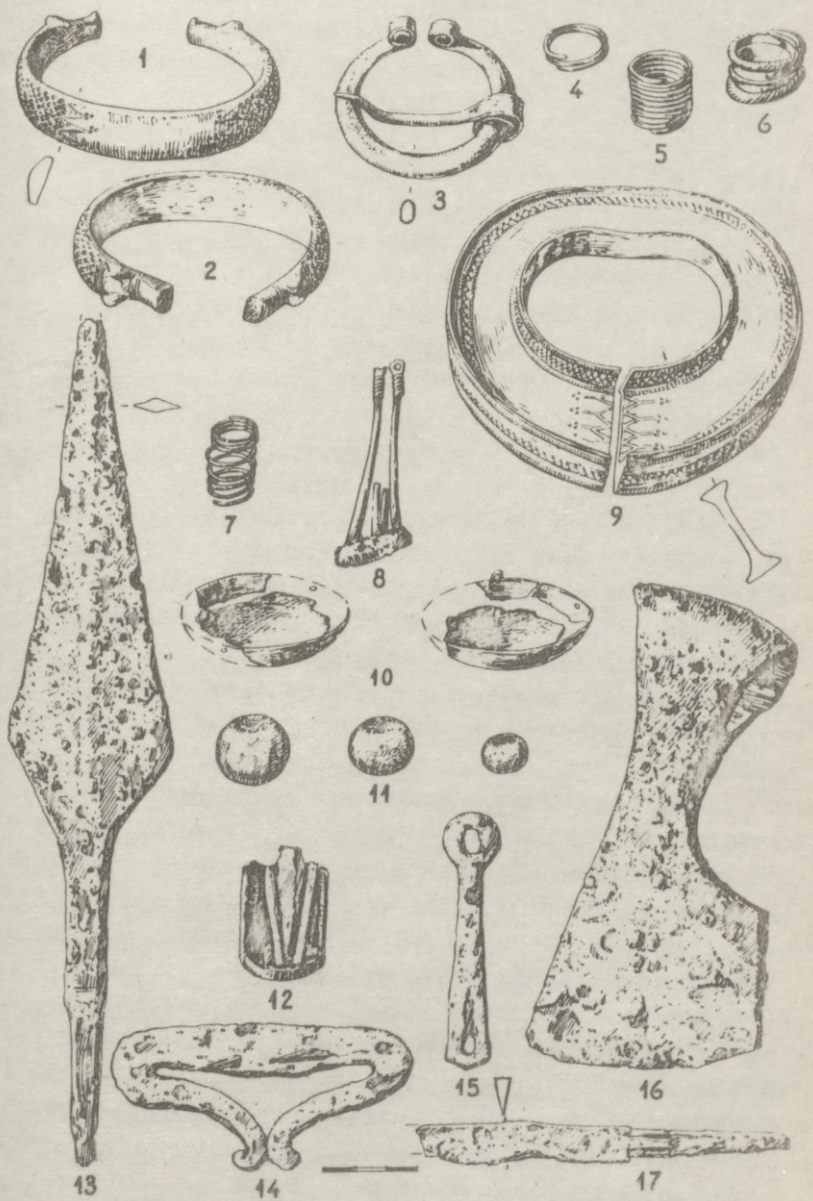
Viriešu kapos atrada dzelzs platasmens cirvjus (pie labās kājas apakšstilba), šķiltavdzelzus, šķēpa

galus (pie kājām, parasti kreisā pusē, bet dažreiz arī labējā), nažus. No rotām jāmin aprocēs ar zvērgalvu galiem, krāšņās karavīra aprocēs, pakavsaktas, spirālgredzeni un gredzeni ar vidusplāksni. Īpatnēja ir kāda šai teritorijai svešas formas masīva aproce ar rombiska griezuma loku un stilizētu zvērgalvu galiem.

Sieviešu kapos darba rīku maz, tie ir sirpjī un ieleņi. Nozīmīgākās to piedevas ir rotas. Galvas rotā latgaļiem tipiskie bronzas spirālīšu vainagi ar starpskardītēm un grīstes vainagi, kuru skaistumu vairoja greznās bronzas spirālīšu bizes ar mālišu piekariņiem galā. Ap kaklu atrada 1 - 3 kaklariņus. Tie ir vītie, divkāršie ar cilpiņu un kāsi aizmugurē, kam analogijas atrodamas Vidzemē un Kursā, tordētie ar četrskaldņu galiem, no vairākām stieplēm vītie ar cilpām galos un arī kaklariņi ar paplašinātiem galiem un mālišu piekariņiem. Mirušo rokas rotātas ar spirālaprocēm un aprocēm ar zvērgalvu galiem, uz pirkstiem nēsāti spirālgredzeni un gredzeni ar vidusplāksnīti.

Pēc piedevu daudzuma un to kvalitātes no atklātajiem 36 kapiem ap 14% pieskaitāmi bagātiem, ap 26% - ar piedevām nabadzīgiem vai bezpiedevu kapiem un pārējie 60% ir kapi ar piedevu vidēju daudzumu. Ar bagātām piedevām izcēlās 26. (sievietes) kops (spirālīšu vainags ar starpskardītēm, 3 kaklariņi, 8 aprocēs, 6 spirālgredzeni, važiņas ar zvārguļiem, villaines paliekas un sirpis) un 28. (vīrieša - tirgotāja) kops (uz kreisās rokas - karavīra aproce (5. att.:9), uz labās - 2 aprocēs ar zvērgalvu galiem (5. att.:1, 2), pakavsakta (5. att.:3), gredzeni (5. att.:4-7), svāriņi (5. att.:8, 10), atsvariņu komplekts (5. att.:11), atslēga, slēdzene (5. att.:12, 15), šķīļandzelzs (5. att.:14), nazis (5. att.:17), šķēpa gals (5. att.:13) un plātsmens cirvis (5. att.:16)). Dažos kapos atrada tikai nazi vai vienkāršu šķēpa galu (32. kops), bet bija kapi bez jebkādam piedevām (35. kops).

5. attēls.

Kapus pētot, atklāja vairākas iedzīlīnātu pavardu vietas, kas hronoloģiski agrākas par kapiem. Pavardi norādīja apmetnes vietu, bet tās tuvāka hronoloģija pēc atrastās keramikas vien nebija nosakāma.

Jaunākēnu kapulauka izpētītā daļa pēc iegūtajām senlietām datējama ar 11. - 12. gs. Tas ir tipisks līdzēnais latgaļu kapulauks.

Pieminekļa pētīšana turpināsies 1972. gadā.

J.GRAUDONIS

DIENVIDLATGALES ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU
APZINĀŠANA 1971. GADĀ

Latvijas PSR ZA Vēstures institūts ar 1971. gadu sāka republikas visu veidu un visu periodu arheoloģisko pieminekļu iespējami pilnīgu pārbaudi un uzskaiti. Šajā nolūkā no 10. līdz 21. maijam Dienvidlatgales ekspedīcija, piedaloties arheoloģijas sektora zinātniskajiem līdzstrādniekiem un tehniskajiem darbiniekiem, veica pieminekļu apzināšanu Krāslavas rajonā un Daugavpils rajona austrumu daļā.

Austrumlatvijas arheoloģisko pieminekļu plašāku apzināšanu un pētniecību ievadīja 1925. gadā Fr. Baloža vadītā ekspedīcija. Pieminekļu registrācija un atsevišķu objektu arheoloģiskā pētniecība turpinājās arī vēlākajos gados, tomēr, īpaši par Latgales dienviddaļu un Augšzemi, arhīvos ziņu uzkrājiens vēl nedaudz.

Vēstures institūta ekspedīcija 1) pārbaudīja dabā pēc arhīvu atzīmēm zināmos objektus; 2) iztaujājot vietējos iedzīvotājus un pārstaigājot apvidu, meklēja vēl nezināmus pieminekļus, 3) apmeklētus objektus aprakstīja, fotografēja un zīmēja to situācijas skices un 4) apzināšanā novadā vāca savrupatradumus. Krāslavas un Daugavpils

rajona 38 ciema padomju teritorijā dabā apskatīja 213 arheoloģiskos pieminekļus, bet par 29 dažāda rakstura objektiem ievāca ziņas, tās dabā nepārbaudot. Darba gaitā apzinātajos objektos ieguva seno trauku lauskas un senlietas, pavisam 169 uzskaites vienības.

No 34 apmeklētajiem pilskalniem 30 bija jau zināmi, bet, liekas, konstatāti arī 4 jauni objekti. Tie ir: 1) pilskalns Krāslavas rajona Grāveru ciema padomes L. Tropa ciemā (morēnu grēdas galā ierīkotais pilskalns izpostīts, plakumā iekārtojot ciema kapsētu, vienīgi austrumu galā vēl vārojami 3 vaļņi un grāvji); 2) nocietināta vieta "Razbojeva gora" Asūnes ciema padomē pie "Nikšinu" mājām Asūnes upes labējā krastā (morēnu grēdas galā iekārtoto nocietinājumu sargā stāvas dabīgās nogāzes un vaļņi, tāpat grāvji); 3) pilskalns "Piļesovka" ("Piļisova gora") Daugavpils rajona Skaistas ciema padomes Ekšu ciemā (atsevišķi stāvošā morēnu paugurā ar maz intensīvu kultūras slāni); 4) atzīmējams arī pakalns "Čortova gora" Krāslavas rajona Ezernieku ciema padomes Primišļu ciemā, kas atrodas mitrū pļavu vidū; tautas nostāsti, ka šo kalnu sanesuši karavīri ar cepurēm, zīmīgais nosaukums, arī tā dienvidu galā vārojamais valnītis liecina, ka šis objekts ir neapšaubāma senvieta, varbūt kulta vieta. Dabā fiksēti divi pilskalni Andzeļu ciema padomē Grumuškas kalnā. Pirmais no tiem izveidots lielākas morēnu grēdas austrumu galā (ap 70 × 40 m lielā plakuma austrumu galā 3 vaļņi, rietumu galā - 2 vaļņi, rietumu galam pieslēdzas vēl ar valni un grāvi sargāta 12 × 40 m liela priekšpils). Otrais atrodas tajā pašā morēnu grēdā ap 350 m uz rietumiem no pirmā (šī pilskalna ap 40 × 80 m lielo plakumu sargā galos pa 2 vaļņi un grāvji).

Ekspedīcija uzmēroja Daugavpils rajona Tabores ciema padomē Strautiņu (Lasenbekas) pilskalnu. Tas ierīkots morēnu augstienes ziemeļu galā, ko apņem divu strautu plašākas ielejas. Pilskalna vairāk nekā metru biezajā

kultūras slānī atrada švikāto un gludo keramiku. Uz dienvidaustrumiem un ziemeļrietumiem no pilskalna tīrumos konstatāta apmetne ar 0,85 m dziļu kultūras slāni (gludā keramika).

No ekspedīcijas darbības zonā pārbaudītās 81 dzīvesvietas 76 dzīvesvietas ir jaunatklāti objekti.

Zinātniski ļoti nozīmīgas ir akmens laikmeta apmetnes. Viena no tām atradās Krāslavas rajona Muizenieku ciema padomē Greivu ezera ziemeļrietumu krastā (Ref. tēzes 1966, 17. lpp.). Krasta purvainā joslā šī apmetne izcēlās kā ap 60 m garš, 30 m plats un 1,25 m augsts DA - ZR virzienā izstiepts paugurs. Ap 250 m uz ziemeļiem no tā ir otrs tāds paugurs, 52 x 28 m liels un ap 1,25 m augsts. Pārbaudes izrakumi veikti pirmajā paugurā 1,4 x 1,3 m lielā, otrajā - 0,4 x 0,6 m lielā laukumā. Pirmajā paugurā zem 10 - 12 cm biezas kūdras un humusa kārtas konstatēja ap 10 cm biezu pelnainu, ar degušiem akmeņiem un gliemežvākiem jauktu slāni, zem tā 15 cm biezu pelnu, smilšu un gliemežvāku slāni un dziļāk - ap 10 cm biezu gliemežvāku kārtu, tad - pamatzemi. Otrajā paugurā zem apmēram 15 cm biezas kūdras un humusa kārtas atsedzās ap 20 cm biezs pelnains slānis ar gliemežvāku piejaukumu, tad - ap 10 cm kūdras slānis ar daudz gliemežvākiem, bet dziļāk bija pamatzeme. Abi pauguri, liekas, apdzīvoti vienlaicīgi; kultūras slāņa apakšējais horizonts (slānekļa kalts, keramika ar organisku piejaukumu mālā) būtu attiecināms uz neolīta beigām, bet augšējais (tigēļa fragments, graudberzis, keramika ar zvīrgzdu piejaukumu masā) - jau uz metāla laikmeta sākumu.

Pēc kultūras slāņa rakstura Greivu ezera apmetnes atgādina Riņķakalnu pie Burtnieku ezera dienvidrietumu gala, un tā ir savdabīga, zinātniski ļoti interesanta parādība Austrumlatvijā.

Divas neolīta apmetnes konstatēja Dagdas ezera ziemeļkrastā pie Krāslavas rajona Dagdas ciema padomes Mura-

nišķiem. Ķemmes un bedrīšu, švikātās un arī ripas keramikas lauskas rāda, ka Muranišķu apmetnes apdzīvotas III gadu tūkstoša p.m.ē. otrajā pusē un ar pārtraukumiem arī vēlāk.

Nozīmīgs atklājums bija apmetne Krāslavas rajona Kaplavas ciema padomē pie "Novoseļcu" un "Kastaņu" mājām. Apmetne atrodas ap 100 - 300 m uz dienvidiem no Daugavpils-Krāslavas lielceļa (9 km no Krāslavas) lēzenā morēnu paugurā, kam dienvidu pusē pieslēdzas dumbraina pļava, bet rietumu galā ir avots, no kura sākas caur dumbrāju plūstoša urdziņa. Tikko apsēta tīrumā spilgti izcēlās melnas zemes laukumi - domājams, senās apmetnes celtņu vietas. Tumšās, ar oglēm jauktās zemes laukumu izpēte var dot ļoti interesantus rezultātus. Švikātā un ripas keramika, māla apmetumi u.c. liecina par apmetnes apdzīvotību divos atšķirīgos vēstures periodos.

Interesantas ir arī citas dzīvesvietas, ko ekspedīcijas darbinieki atklāja visā apzināmajā novadā. Apmetnes konstatēja nesen artos un pēc tam vēl neapaugušos laukos pēc jūtami tumšākas mitrās zemes vai arī pēc atrastajām māla trauku lauskām. Apmetnes ar bezripas un arī ar ripas keramiku parasti atrodas ūdeņu tuvumā situētās augstākās vietās. Tā, Daugavpils rajona Tabores ciema padomē Muravkas apmetne situēta Daugavas pirmajā virspalu terasē, Bīķernieku ciema padomē Reinišķu apmetne ir neliela strauta krastā, Krāslavas rajona Kalniešu ciema padomē Dauguļu ciema apmetne - pie Kalniešu ezera, Indricas apmetne - pie Stirnas upītes ietekas Daugavā, Ambeļu ciema apmetne - Gņiloj Ručeja strauta likumā.

Iedzīvotāji par šo apmetņu eksistenci parasti nezina, stāstīt, jo kultūras slāņa tumšā krāsa viņu uzmanību neaizraisa, bet senās trauku lauskas viņi nešķir no jaunākām. Tāpēc līdz šim visā Latvijas teritorijā seno apmetņu zināms ļoti maz un to atklāšana apzināmajā rajonā lielākā skaitā ir ļoti nozīmīgs sasniegums. Arī turpmāko pieminekļu

apzināšanas ekspedīciju darbā senām apmetnēm pievēršama vislielākā vērība.

Reģistrēto pieminekļu skaitā ir samērā daudz kapulauku, tomēr ekspedīcijas zonā no sameklētajiem 99 kapulaukiem 44 ir jaunatklāti objekti. Liekas, neatkarīgi no hronoloģijas un veida (līdzenie kapi vai uzkalniņkapi) senkapus tautā pazīst ar nosaukumiem Franču (kara) kapi (visparastāk), Kara kapi, Mēra kapi, Turku kapi (reti), Mēra vai Kara kalns, arī Kara ceļš, Kapču kalns, Zviedru kapi (viens gadījums Krāslavas rajona Robežnieku ciema padomē).

Līdzenie kapi konstatēti morēnu pauguros, retāk līdzienās vietās. Tā, piemēram, līdzenais kapulauks "Franču kapi" Krāslavas rajona Jonišķu ciema padomes Skuķos atrodas plašākas augstienes atzarojumā, Kombuļu ciema padomes Kombuļos šādi "Franču kapi" ierīkoti lāzenā ezera pussalā. Iecienītāka kapu vieta bijuši nelieli morēnu pauguri. Tā, "Franču kapi" Aulejas ciema padomes Romanišķu ciemā atrodas ap 30 x 50 m lielā un līdz 4 m augstā grants paugurā, ko tautā dēvē arī par Sopku. Līdzenos kapus konstatēja pēc cilvēku kaulu atradumiem vai arī pēc to apzīmējuma (Franču kapi, Mēra kapi), uzkalniņkapus norādīja kapu uzkalniņi.

No uzkalniņkapiem nozīmīgākais atklājums bija slāvu kapu uzkalniņi Daugavas krastos. Divas grupas slāvu kapu uzkalniņu atklāja Daugavpils rajona Salienes ciema padomes teritorijā pie Janomoles. Tik tālu rietumos pie Daugavas slāvu uzkalniņkapi konstatēti pirmo reizi. Šo pieminekļu izpēte būs ļoti nozīmīga, risinot Austrumlatvijas etniskās vēstures jautājumus.

Ekspedīcijas darbinieki atzīmēja arī senlietu atradumus, vēsturiskus akmeņus (akmens ar iecirstu krustu Asūnes ciema padomē Dūķeļu kapos, akmens ar iecirstām zīmēm Daugavas krastā pie Krāslavas ciema padomes Balticas ciema) un citus objektus.

Apzinātajā novadā vēl nav konstatēti pilnīgi visi pieminekļi, tomēr jaunatklāto objektu lielais daudzums apļiecina, ka Vēstures institūta sāktais darbs ir ļoti nozīmīgs un nepieciešams.

J.GRAUDONIS

PĀRBAUDES IZRAKUMI JĒKABNIEKU BŪDNIEKOS

Jelgavas rajonā padomju saimniecības "Jēkabnieki" zemē Jelgavas meliorācijas pārvaldes darbinieks novadpētnieks V. Birznieks, apskatot drenu grāvjus, bij. "Būdnieku" māju robežās ievēroja šo grāvju sienās ar tumšu zemi pildītus iedziļinājumus. Atsaucoties viņa ierosinājumam, Iekšzemes arheoloģiskās ekspedīcijas darbinieki no 1971. gada 14. līdz 16. jūnijam pie Jēkabnieku Būdniekiem veica pārbaudes izrakumus, lai noskaidrotu ievēroto padziļinājumu nozīmi. Drenu grāvju šķērsotā laukā ap 400 m uz ziemeļiem no "Būdnieku" mājām izpētīja 4 laukumus 40 m² platībā.

Vienā no šiem laukumiem 0,30 - 0,35 m dziļumā atklājās A-R virzienā ap 3 m garš, 1,0 - 1,7 m plats intensīvi melns, ar oglēm, pelniem un izdegušiem akmeņiem piesātinātas zemes laukums. Tumšo zemi izsmēlot, konstatēja 0,65 - 0,82 m dziļu ovālu bedri. Tajā neieguva senlietu, nebija arī pazīmju, ka šī bedre būtu saistāma ar kādu āku. Otrajā laukumā ap 0,35 m dziļumā atsedzās A-R virzienā ap 2,6 m garš, 0,6 - 0,85 m plats tumšas zemes laukums. Tumšo zemi izsmēlot, atklājās garens bedre, kuras rietumu galā šķirstveida akmeņu krājumā bija apglabāts zirga augšžoklis. Jādoms, ka te bijusi visa zirga galva, bet, rokot drenu grāvi, ziedošanas vieta tikusi stipri sapostīta. Abi šie atklājumi saistāmi ar Būdniekos 1935. gadā konstatēto un daļēji pētīto I gadu tūkstoša p.m.ē. kapulauku, kurā mirušie glabāti zemē iedziļinātās akmeņu konstrukcijās.

Divos pārējos laukumos konstatēja iedziļinātu pavardu vietām līdzīgas 0,5 - 0,7 m dziļas bedres (1,0 - 1,6 m diametrā). Bedres izsmēlot, tajās neieguva nekādu tādu atradumu, kas liecinātu par to piederību dzīvojamo ēku apkures pavardiem. Tāpēc jādomā, ka arī šīs bedres būtu saistāmas ar I gadu tūkstoša p.m.ē. kapulauka apbedīšanas tradīcijām. Šādu pieņēmumu pastiprina vienā no laukumiem atrastais cilvēka zobs. Citi atradumi - arumos iegūtais graudberzis, dažas laukumos atrastās trauku lauskas, it kā iedziļinātas celtnes vieta - varētu būt norādījums uz vēlāka laika apdzīvotību šajā apvidū.

D.KLEPERE

IZRAKUMI TURĀIDAS BAZNĪKALNĀ

1971. gada septembrī un oktobrī Siguldas novadpētniecības muzejs veica arheoloģiskos izrakumus Turaidas baznīcas kapsētā un pašā baznīcā, lai noskaidrotu to pastāvēšanas laiku un baznīcas celtniecības vēsturi. Tika izpētīts 40 m² liels laukums kapsētā baznīcas kreisajā pusē un 15 m² laukums baznīcas centrālajā daļā. Izrakumos iegūtas 124 senlietas, no tām 60 monētas (17. gs. vidus un otrās puses Rīgas, Livonijas, Polijas un Lietuvas šiliņi, 1 Rīgas brīvpilsētas šiliņš un 1 brakteāts), riņķa saktas un pakavsaktas, dažādi piekariņi, gredzeni, šujamā adata, naži u.c.

Rakstīto avotu ziņas par Turaidas baznīcu ir ļoti skopas. Līdz 16. gs. baznīca ir atradusies Rīgas arhibīskapa 1214. gadā celtajā mūra pilī Turaidas pilskalnā. Ir zināms, ka 17. gs. sākumā nodegusi pie pils celtā koka baznīca. Tagadējā vietā baznīca uzcelta 1619. gadā, bet arī nodegusi, un tās vietā 1750. gadā uzcelta jauna koka baznīca.

Pie baznīcas ir bijusi kapsēta, kas visintensīvāk izmantota 17. gs. Mirušie valdošās šķiras pārstāvji apglabāti baznīcas iekšpusē. No latviešiem baznīcā drīkstēja apbedīt tikai pārminderus. Ar Krievijas valdības 1773. gada patentu apbedīt baznīcās un pie baznīcām aizliedza.

Izrakumos baznīcas kapsētā atsedza 45 apbedījumus. Mirušie apbedīti tumšā, jauktā zemē piecās kārtās 1 - 1,5 m dziļumā, guldīti dēļu šķirstos ar galvu pret rietumiem. Kapsētas pie baznīcām bija nelielas, tāpēc mirušos bieži ieraka virs iepriekšējiem apbedījumiem; līdz ar to daudzi kapi ir sapostīti. Senlietas atrada 14 kapos, pārējie bija bez piedevām. Mirušajiem dotas līdz bronzas riņķa un sirdsveida saktiņas, bronzas gredzeni, dzelzs naži, šujamā adata, nauda. Nauda sviesta arī kapa bedrē, to aizberot. Pie apbedījumiem un virs tiem atrastās 17. gs. monētas ļauj apbedījumu pirmās četras kārtas datēt ar šo laiku. Izrakumu gaitā kā savrupatradumi tika atrastas vairākas 12. - 13. gs. senlietas (bruņurupuča sakta, azūri piekariņi, važturis ar pītu un dubultu važiņu). Apbedījumu piektajā kārtā tika atsegti divi 12. - 13. gs. lībiešu kapi. Mirušie bija guldīti garenās kapa bedrēs ar galvu pret rietumiem, bez šķirstiem. Vienā kapā mirušajam uz krūts bija bronzas pakavsakta ar zvērgalvu galiem, otrs bija bagāts sievietes apbedījums (uz rokām sudraba ap-roces, uz krūtīm bronzas pakavsakta ar skaldņotiem galiem un važturis ar bronzas zirdziņu piekariņiem, krustiņu un nazi, mirusī bija pārsegta ar villaini, kuras gali rotāti ar alvu, bronzas spirālītēm un krellītēm). Liekas, ka baznīca ir celta uz lībiešu senkapiem, tos nolīdzinot un uzberot nelielu uzkalniņu.

Izrakumu laukumā baznīcas iekšpusē tika atsegti trīs apbedījumi dēļu šķirstos. Vienā šķirstā bija apbedīti divi mirušie - bērni. Kapu piedevu nebija. Ne baznīcā, ne pie tās dienvidu sienas nekādas celtniecības konstrukcijas

netika atklātas. Iespējams, ka šī baznīca celta uz iepriekšējās pamatiem.

1972. gadā darbi Turaidas baznīcas kapsētas teritorijā tiks turpināti.

I.LOZE

ARHEOLOĢISKĀ PĒTNIECĪBA LUBĀNAS KLĀNOS

Laikā no 1971. gada 5. jūlija līdz 2. septembrim Lubānas ekspedīcija strādāja Lubānas klānos Ērgales tuvumā, kur turpināja izrakumus Aboras I apmetnē, kā arī izdarīja pārbaudes izrakumus Dedziekstes apmetnē.

Aboras I vēlā neolīta apmetnē atsegti divi laukumi - F un B - 268 m² lielā platībā, kā arī izdarīti šurfējumi (13 m²) apmetnes ziemeļaustrumu un ziemeļrietumu robežas noteikšanai (pavisam tagad apmetnē atsegta 1191 m² liela platība). Laukums F (150 m²) bija izvietots apmetnes uzkalna daļā, cieši pieslīdzoties no austrumiem 1970. gadā atsegtajam laukumam A₁. Laukumā atklātas divas vāji saglabājušās pavarda vietas no izklaidus izvietotiem akmeņiem. Laukumā savākti 42 beržamie akmeņi, kas pa vienam, diviem vai pat trim un četriem bija izvietoti grupās ap pavardiem. Laukumā B, kas atsegts 118 m² lielā platībā Aboras vecupes gultnē, atklāti vairāki mieti ar tēstiem galiem. Viens no tiem, kas gulēja horizontālā stāvoklī, bija 4 m garš. Izrakumu laukums atsegts līdz pamatzemei. Kultūras slāņa biezums šeit bija 1 m, virspusē to sedza 0,60 - 0,70 m biezs upes dūņu slānis.

Laukumā F atsegts 11 apbedījumu (pavisam tagad apmetnē atklāts 61 apbedījums). Apbedītie guldīti grupās, pa divi vai arī atsevišķi. Konstatēti divi grupas apbedījumi. Vienā no tiem (50. - 52. kaps), kas atsegts 0,20 m dziļumā, visi trīs apbedītie bija guldīti izstieptā stāvoklī ar galvām ziemeļos. Otrais grupas apbedījums, ko

atsedza 0,50 m dziļumā, sastāvēja no trim apbedījumiem, kas bija guldīti saliektā (56. un 57. kaps) un sēdus (58. kaps) stāvoklī ar galvām uz dienvidrietumiem. Pie 56. apbedījuma galvas atrastas koka šķiedras paliekas. Ievērojot grupas apbedījumu kompakto izvietojumu (1 x 1 m), kā arī samērā nelielo dziļumu, var pieņemt, ka apbedītie guldīti speciālās no koka būvētās kamerās. Slikti saglabājies pāra apbedījums (60. un 61. kaps) atsegts 0,60 m dziļumā; vienam no apbedītajiem zem ribām bija kaula bultas gals, cits kaula bultas gals atrasts turpat tuvumā.

Agrākais grupas apbedījums ar saliektā un sēdus (?) stāvoklī guldītajiem mirušajiem saistāms ar laivas cirvju un auklas keramikas kultūru, bet otrais - vēlākais jau attiecināms uz agro bronzas laikmetu.

Sievietes galvaskauss (bez apakšžokļa) ar 5 caursistiem robiem atklāts arī laukumā B kūdrā 1 m dziļumā.

Aboras I apmetnē iegūtas 956 senlietas (pavisam to skaits ir 3256) - 127 akmens, 62 slānekļa, 295 krama, 160 kaula, 3 raga, 373 dzintara, 1 šifera un vairāki koka izstrādājumi. No akmens izgatavoti cirvji ar kāta caurumu. Slāneklis izmantots kalnu izgatavošanai. Krama rīki pārstāvēti ar bultu un šķēpu galiem, kasīkļiem, nažiem un urbjiem. No kaula izgatavoti bultu gali, harpūnas, dunči, ileni, kā arī rotaslietas - lunulas, ripas un tīpapecveida piekariņi. Kā piekariņi izmantoti arī dzīvnieku zobi. Atrastas divas kaula skulptūras; viena no tām atveido cilvēka galvu, otra - zoomorfu figūru. No raga apjomīgi darināta sievietes figūra, kurai galva diemžēl nolūzusi. Dzintara rotu starpā ir piekariņi, pogas ar V veida urbumu, krelles, kā arī viena ripa. Sevišķu interesi izraisa dažāda lieluma atslēgveida piekariņi, kā arī zoomorfa vai antropomorfa figūriņa (6. att.). No šifera izgatavots riņķis, bet no koka izgrieztas spoles, kausi, kā arī divi īpatnēji, visai slaidi, rūpīgi notēsti rīki ar četrstūra šķērsgrīzumu un segmentveida paplašinājumu vidusdaļā.

6. attēls.

Atrasta arī apjomīga, no koka izgriezta pīles galva, kas piederējusi kausam.

Aboras I apmetnes keramika (ap 5000 lausku) attiecas uz vēlo neolītu, agro bronzas laikmetu, kā arī dzelzs laikmetu. Dzelzs laikmeta keramikas (vēlās tekstilās, apmetās, gludās, ar nagu kniebtās, spodrinātās u.c.) atradumi liecina par atkārtotu apdzīvotību apmetnē vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā.

Vēlā neolīta keramika pēc māla masas sastāva dalāma divās grupās - ar gliemežvāku un ar smilts piejaukumu. Pie pirmās grupas pieder agrā tekstilā keramika, keramika ar klājošās auklas nospiedumiem, kā arī keramika ar gludu virsmu, kas ornamentēta ar kompozīcijām, kuras sastāv no aptītās auklas, ķemmes iespaidumiem, svītrām, retāk - no dažādām bedrītām. Līdzīgi ornamenta motīvi sastopami arī uz traukiem ar auduma un klājošās auklas nospiedumiem. Otrās grupas traukus pārstāv auklas keramika (kausi ar horizontālām auklas nospiedumu joslām vai svītrām, kausi ar iegrieztu skuļveida ornamentu, rupjas masas trauki ar reljefiem valnišiem augšmalā un amforas).

Agrā bronzas laikmeta keramikai ir zvirgzdains māla masa. To pārstāv trauki, kas pieder bagātīgi orna-

mentātai Lubānas tipa keramikai, kā arī tekstilējai un švikātajai keramikai.

Iegūti papildu dati par apmetnes pastāvēšanas laiku. Jauniegūtais materiāls apstiprina agrāk pieņemtās hronoloģiskās robežas - II gadu tūkstoša p.m.ē. pirmais, otrais (vēlā neolīta kompleksi) un trešais (agrā bronzas laikmeta komplekss) ceturksnis. Absolūtais datējums, kas noteikts Igaunijas PSR Zoologijas un botānikas institūta Tartu radiokarbons laboratorijā pēc 1970. gadā Aboras apmetnē atsegta murda piestiprināmās kārts fragmenta (TA-394), ir nedaudz vēlāks par iepriekšējiem datiem - 3770 ± 160 gadu (1820 ± 60 gadu p.m.ē.).

D e d z i e k s t e s apmetnē, kas atklāta Aiviekstes labējā krastā 1970. gadā, veikti pārbaudes izrakumi 6 m^2 lielā platībā. Iegūtas 42 krāma, šifera un dzintara senlietas, kā arī 470 lausku, kas pieder galvenokārt tipiskajai ķemmes un bedrīšu keramikai.

E. MUGURĒVIČS

IZRAKUMI MĀRTIŅSALĀ 1971. GADĀ

Mārtiņsalas arheoloģiskā ekspedīcija, kas strādāja no 28. maija līdz 4. oktobrim, izdarīja izrakumus priekšpili, ciema vietā un kapulaukā. Kopumā atsegta 811 m^2 liela teritorija, iegūts 512 senlietu, 1120 keramikas lausku un 1900 osteoloģiskā materiāla vienību.

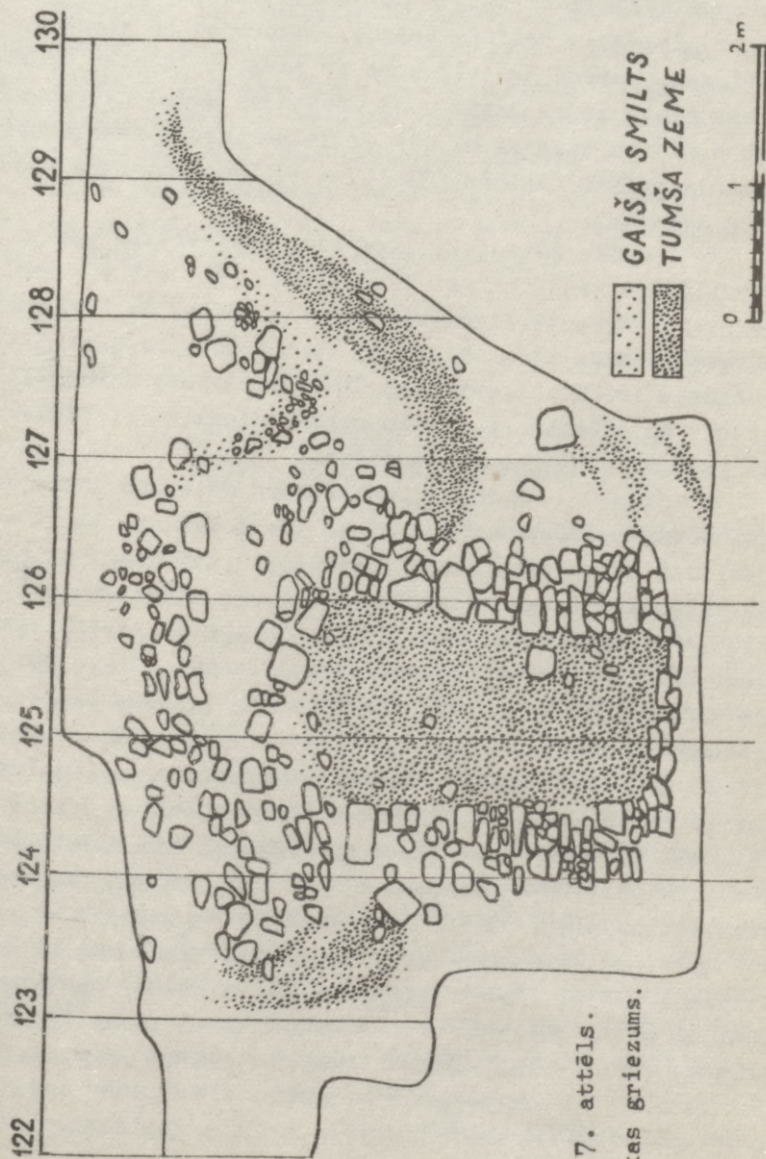
Pils dienvidaustrumu pusē Daugavas krastā pētīta **p r i e k š p i l s**. Konstatēts, ka pils apdzīvotības laikā 8 m platā joslā starp mūra sienu un aizsarggrāvi atradušās celtnes ar pavardu apkuri. Vienā no celtnēm, kas bija aizsarggrāvja malā, iegūts dzirnakmens. Netālu no pils vērtiem situētajai celtnēi, kuras konstrukcijai izmantoti stabi, jādomā, bijusi aizsardzības nozīme. Aizsarggrāvis, kas pils dienvidaustrumu pusē bijis izrakts 8 m at-

Ēlūmā no mūra sienas, pils apdzīvotības sākuma posmā bijis 3,2 m dziļš un augšējā daļā 7 m plats. Laika gaitā tas pakāpeniski aizsērējis un pils apdzīvotības beigu posmā bijis 2 m dziļš un uz pusi šaurāks. Pēc pils nopostīšanas grāvis pilnīgi aizbārsts.

Pils ziemeļrietumu pusē aizsarggrāvis atradies 13 m attālumā no pils mūra sienas. Tam saskatāmi divi izmantošanas posmi. 12. - 13. gs. grāvis bijis 8 m plats un 3,6 m dziļš. Ikgadējie noslāņojumi, kas saskalojumu rezultātā nosēdušies grāvja dibenā (konstatēts vairāk nekā simts sīko saskalojumu slāņiņu), liek domāt, ka lielais aizsarggrāvis pārveidots 14. gs. sākumā. Pēc rakstīto avotu ziņām, 13. gs. beigās Mārtiņsalas pils, kas piederējusi Rīgas arhibīskapijas domkapitulam, stipri cietusi Livonijas ordeņa karaspēka uzbrukumos un, jādoma, kādu laiku ir bijusi pamesta. 14. gs. sākumā, lai iegūtu papildu apdzīvojamo platību priekšpilī starp pils sienu un aizsarggrāvi, pēdējais sašaurināts līdz 3 m un pils apdzīvotības beigu periodā pastāvējis kā 1,5 m dziļš sausais grāvis. Šajā laikā vecā aizsarggrāvja iekšējā malā, to mazliet padziļinot, izveidota 4,3 m dziļa aka (skaitot no zemes virskārtas līmeņa) ar diametru 1,4 m augšējā un 1,1 m apakšējā daļā (7. att.). Tās grodi izkrauti no plēstiem plienakmeņiem, to gludās šķautnes liekot uz iekšpusi; šie plienakmeņi labi saglabājušies akas apakšējā daļā. Blakus akai atsegta labi saglabājusies, 2,5 × 2,5 m liela vientelpas celtne ar dēļu planku sienām un piebūvīti, caur kuru vedusi ieeja telpā. Šī celtne, kuras vienā stūrī atradusies no akmeņiem krauta krāsns, jādoma, izmantota kā pirtīņa.

Pēc pils bojāejas 14. gs. otrajā pusē aizsarggrāvis pilnīgi pielīdzināts un pēc tam apbūvēts. Uz šo laikposmu attiecas jau 1970. gadā atklātā ziedojuumu vieta. Te konstatēts vāji apdarināts laukakmens, kam jau dabiski ir bijuši cilvēka galvas apveidi. Šis akmens "galvas" tuvumā

7. attēls.
Akas griezumums.

1970. gadā izpētīja ziedojumu pavardu, bet 1971. gadā akmens tiešā tuvumā virs aizbērtā grāvja atklāja celtni, kuras apsildīšanai izmantota no $30 \times 15 \times 10$ cm lieliem sarkanām ķieģeļiem veidota krāsns. Ievērojot šo atradumu kompleksu, akmeņi kopā ar pavardu jātulko kā ziedojumu vieta mājas garam - tā dēvētajam sētas patronam. Tautas ticība atsevišķu, pie mājas novietoto akmeņu brīnumainām spēkam fiksēta vēl 16. - 19. gs. Latvijas vēstures avotos.

Kā liecina pētījumi, intensīva apdzīvotība pēc pils nopostīšanas vērojama arī ciema vietā gar Daugavas krastu uz ziemeļrietumiem no pils. Te atklātas celtnes ar māla kleķa krāsnīm, kuru izbūvei atsevišķos gadījumos izmantoti arī ķieģeļi un sabirzuši karniņi. Jāatzīmē, ka celtnes ar krāšņu apkuri ciema vietā līdzinājos pētījumos nebija konstatētas.

Turpinot ar baznīcas arhitektūru saistīto jautājumu skaidrošanu, izrakumos 4 m platā joslā atsegta tā kapu pulauka daļa, kas atrodas tieši gar baznīcas ziemeļu sienu. Pie baznīcas ziemeļaustrumu ārējā stūra atsegts kontrafors (2,5 x 2 x 2 m), kas piemūrēts pie baznīcas ziemeļu sienas celtnes pastāvēšanas beigu posmā. Zem kontrafora nobrukušajiem akmeņiem redzams baznīcas ārsienas pelēcīgais kaļķu apmetums. Pie ziemeļu sienas 118 m² lielā teritorijā atsegti 58 apbedījumi. Salīdzinot ar citām šā kapulauka daļām, apbedījumi te sakarā ar kapu novietni baznīcas sānos nav guldīti tik blīvi. Ļoti daudz ir postītu apbedījumu (51%), maz tādu kapu, kuros konstatētas piedevas (25%). Ar piedevām bagātāki ir hronologiski agrākie (13.-15. gs.) apbedījumi, kuros atrastas stikla krelles, piekariņi, kauri gliemežvāki, saktiņas, naži un citas senlietas. Apbedījumi gandrīz bez izņēmuma orientēti ar galvām rietumu virzienā, rokas krustotas, vai nu labo pārlietot pāri kreisajai (visbiežāk tad, ja galva noliekta uz kreiso pusi), vai arī kreiso pāri laba-

jai (ja galva noliekta uz labo pusi). Gan jāatzīmē, ka nekāda likumsakarība te nav nosakāma, jo ir arī izņēmumi.

Novērots, ka hronoloģiski agrākie (12. - 13. gs.) kapi ierakti dziļāk (0,9 - 1,3 m), kamēr vēlāk (14. - 17. gs.) mirušie apbedīti 0,3 - 0,8 m dziļumā. Viens apbedījums (1523. kaps) ir pārrakts, ceļot baznīcas ziemeļu sienas rietumu galu. Tas atkārtoti liecina par baznīcas pārbūvi un paplašināšanu, nevis vienlaicīgu uzcelšanu jau 12. gs. beigās, kā dažkārt tika uzskatīts agrāk (Buchholtz, 1904.; Busch, 1908.; Kampe, 1934.).

A.STUBAVS

SALASPILS ARHEOLOĢISKĀS EKSPEDĪCIJAS 1971. GADA DARBA REZULTĀTI

Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Salaspils arheoloģiskā ekspedīcija laikā no 1971. gada 31. maija līdz 20. oktobrim piekto sezonu turpināja izrakumus Salaspils pils, priekšpils un apmetnes teritorijā (1664 m² platībā) un 17. gs. nocietinājumā - Salaspils Zviedru skanstē (175 m²). Izrakumos iegūtas 227 senlietu inventarizācijas vienības (kopā ar grupu atradumiem - 410), 4 monētas, trauku lauskas, osteoloģiskais materiāls un dažādi paraugi.

Salaspils mūra pili atklāti divi jauni aizsargtorņi, tā ka izrakumos izpētītais torņu skaits tagad pieaudzis līdz četriem. Lielākais tornis, kura ārējais diametrs - 21,5 m (iekštelpā - 8,2 m), lokalizēts 7,5 m uz ziemeļrietumiem no pils pamatnocietinājuma (8. att.). Izrakumos tā apakšstāva paliekas atklāja zem 0,9 - 1,5 m biezas būvgružu un zemes kārtas. Tornis celts no dolomīta blokiem un lieliem laukakmeņiem (pēdējie vairāk sastopami apakšējā daļā). Torņa iekšpusē kameru apmalēs, kā arī citur izbūvē nedaudz lietoti arī ķieģeļi. Mūrējumam izman-

8. attefais.

totā kalķa java ir labākas kvalitātes nekā rietumu priekšpils abām aizsargsienām, kur mūrējums daudz irstošāks.

Tornis visumā apaļš, bet dienvidaustrumu un austrumu malā tam ir divi taisni sienas posmi. Tornim 6,5 m biezās sienas, kurās atradās 6 dažāda lieluma iebūves (kambars) ar šaujamtelpām, mūra kāpnēm u.c. Lielākā šaujamtelpa (2,6 - 2,7 x 3,5 - 4 m) pavērsta pils rietumu aizsarggrāvja virzienā. No tās bija saglabājusies 0,27 m plata šaujamāile, kas uz ārpusi vēdekļveidīgi paplašinājas. No šaujamtelpas mūrētā velves loka bija saglabājušās nelielas palielas. Līdzīga šaujamtelpa bijusi torņa austrumu pusē, taļāva ar flankējošu uguni sargāt pils ziemeļu pieeju. Rietumu malā torņa siena stipri nopostīta, bet šķiet, ka arī šajā pusē bijusi analoga kamera, kuras šaujamaiļes kontūras vēl nedaudz iezīmējas mūrī. Iepretim šai kamerai izrakumos apmetnes teritorijā ieplakā pie maza strauta atklāja kultūras slāni ar ogļainas zemes un kūdras kārtām. Tur atrastas senlietas, kas attiecas uz pils pastāvēšanas periodu (14. - 16. gs.), jātnieka piesis ar ritenīti, bronzas ripas sakta u.c.

No torņa apakšējā stāva uz augšējiem stāviem vedušās mūrī iebūvētas 2,10 m platas kāpnes. Kāpņu lejas daļa ar 7 pakāpieniem daļēji bija saglabājusies. Analogas mūrī iebūvētas spirālkāpnes pazīstamas Turaidas pils tornī, Kokneses pilī un citos pieminekļos.

Torņa apaļajā iekštelpā kultūras slāni ne pirmajā, ne otrajā kārtā neatklāja mūra vai koka gridojumu. Šķiet, ka to atvietoja mitrajā zemē vēl diezgan labi saglabājušies nekārtīgi izvietoti dažāda izmēra koki. Torņa apakšējais stāvs apsildīts ar pavadu vai elementāri būvētu ķieģeļu krāsni, kuras paliekas atklāja torņa rietumu pusē. Atradumu tornī maz: apaļš bronzas ornamentāts piekariņš, dažas ripas lauskas un koka priekšmetu fragmenti.

Apakšējā stāva līmenī ne tornim, ne pils pamatnocietinājumam nav ieejas. Jādome, ka abi nocietinājumi bijuši

savienoti ar koka galeriju pils un torņa augšstāvu līmenī. Torņa lielie izmēri un sienu masivitāte liecina, ka tas bijis lielpabalu tornis, kurā vairākos stāvos tika izvietoti arī strēlnieku uguns ieroči. Tā izvietojums un stabilas konstruktīvas sasaistes trūkums ar pils pamatnocietinājumiem piešķir tornim it kā priekšpils funkcijas. Rietumu priekšpils ar divām mūra aizsargsienām 16. gs. otrajā pusē bija jau likvidāta.

Liels tornis pēc stratigrāfiskiem novērojumiem un pēc tā būvē izmantotajiem vidēja izmēra ķieģeļiem, kā arī sarta gliemeždolomīta, kas citur Salaspils pilī lietots vienīgi 16. gs. konstrukcijās, datējams ar 16. gs.

Ceļot šo torni, iznīcināta tā rietumu priekšpils divu mūra aizsargsienu, kā arī ziemeļu priekšsienas daļa, kas ietvērās jaunceļamā torņa zonā. Mūra sienas atstāja vienīgi aizsarggrāvja joslā, kur tās vēl kalpoja kā grāvja malas nostiprinājums. Atšķirībā no pils rietumu nocietinājumiem ziemeļu pusē (6,5 - 7 m no pils pamatnocietinājuma) izrakumos konstatēja tikai vienu mūra papildu sienu, kas ir 1,3 m bieza. Pēc sava veidojuma, biezuma un būvniecības tehnikas tā analoga rietumu priekšpils nocietinājumiem. Visi minētie papildu nocietinājumi izbūvēti un pastāvējuši vienlaicīgi.

Otru masīvu torni izbūvēja pils pamatnocietinājumu ziemeļaustrumu stūrī, savienojot tos ar austrumu priekšpili. Austrumu pusē tornim pieslēdzas priekšpils ziemeļu siena. Pēdējā gandrīz nojaukta, saglabājušies vienīgi pamatakmeņi 2,4 - 2,8 m platā joslā. Ziemeļu sienu atsedza arī priekšpils 4. izr. laukumā, kur tā saglabājusies nedaudz labāk.

Tornis ir ieapaļš, ap 18 m diametrā (pilnībā tas neietvērās 6. izr. laukumā), ar 3,7 - 5,2 m biezām sienām. Tā apakšstāvā izbūvēts 6,25 x 8,4 m liels pagrabs, no kura daļēji saglabājušās divas sānu velves, kas lokveidīgi mūrētas no dolomīta blokiem. Pagraba sienas ir

1,9 - 2,2 m augstas. Tornis celts 16. gs. vienlaicīgi ar austrumu priekšpils nocietinājumiem.

Vājas apdzīvotības pēdas un atradumi no mūra pils perioda konstatēti arī izrakumos apmetnē uz rietumiem no pilskalna, kā arī Rīgas HES aizsargdambja trasē uz ziemeļiem un ziemeļaustrumiem no pils, kur ekspedīcija uzraudzīja celtnieku veiktos zemes darbus. Tomēr šajā teritorijā nekur neatklāja agrā perioda (I gadu tūkstoša p.m.ē. nocietinātā apmetne) un vidējā perioda (lībiešu 12. - 14. gs. apmetne) kultūras slāni un neatrada šo divu periodu senlietas. Minētie periodi Salaspilī pārstāvēti vienīgi uzkalna daļā, kur vēlāk uzcelta Livonijas ordeņa mūra pils.

No pils, priekšpils un apmetnes atradumiem atzīmējami: kramenīcas svina ložu lejamstangas, askniebles, platasmens cirvis, dzirnakmens, koka apstrādes rīks ar dobu asmeni, naži, ileni, dzelzs slēdzene, laužu fragments, lielgabalu lodes, stopa uzmašas un iedzītā bultu gali, šķēpa gals (?) ar atkārpām, mūzikas instrumenta kaula iemutis, ādas apavu paliekas, kriju vāceles fragments, zirga iejūga krāsota loka daļa, ornamentēts bronzas piekariņš u.c. Kāds filigrāni izstrādāts zilopkaula (?) kosmētikas rīks ar figurālu augšdaļu (9. att.), šķiet, ticis importēts.

Zviedru skanstē, pāri kurai tiks uzbūvēts Rīgas HES aizsargdambis, uzsākot te arī ūdens notekkanāla rakšanu, intensīvākā apdzīvotība, spriežot pēc 2. izr. laukumā atklātās kādas vāji konturētas celtnes vietas, noteikti attie-

9. attēls.

cināma uz 17. gs. vidu. Par to liecina 1650. un 1654. gada kaluma sudraba monētas. Cita monēta (Sigismunda III 1621. gada Rīgas šilings) ļoti nodilusi un, domājams, lietošanā bijusi vēl 17. gs. otrajā ceturksnī.

Kultūras slānī atrasti naži, izkopts fragments, pakava fragments, alvas medaljona paliekas, vara piekariņš u.c., kā arī ļoti daudz holandiešu pipiņu un to fragmenti. Sirdsveida krama bultas gals, kas datējams ar I gadu tūkstoši p.m.ē., kultūras slānī, šķiet, nokļuvis gadījuma dēļ. Tur atrastās dažas bezripas lauskas tomēr ļauj domāt, ka arī šajā periodā šī vieta bijusi apdzīvota (kaut arī vāji), īpaši ievērojot to, ka izpētīta tikai neliela pieminekļa teritorijas daļa (325 m²).

Izrakumi Zviedru skanstē un Salaspils pils teritorijā turpināsies.

E. ŠNORE

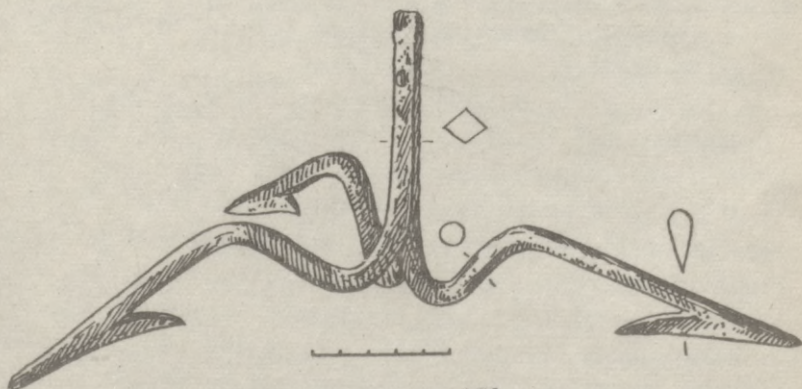
DOLES VAMPENIEŠU 1971. GADA ARHEOLOĢISKĀS EKSPEDĪCIJAS GUVUMI

Ekspedīcijas darbības rajons aptvēra Sausās Daugavas krastu rajonā no "Kausiņu" līdz "Raušu" mājām, kā arī "Abrantu" mājas Dziļās Daugavas krastā. Eventuālā otrā lībiešu ciema meklējumos (par šī ciema pastāvēšanu ļauj domāt triju hronoloģiski un attāluma ziņā tuvu kapulauku pastāvēšana Doles salas augšgalā) izdarīti pārbaudes izrakumi "Kausiņos", kā arī "Vēverbūmaņu" un "Vampu" māju zemē. Kā nelielajā pārbaudes laukumā "Kausiņu" zemē, tā arī 735 m² lielajā atsegtajā platībā "Vampās" nekona-tāja nekādas liecības par agrā feodālisma perioda ciema vietu, kamēr 140 m² lielajā pētītajā laukumā "Vēverbūmaņos" zem dažu gadsimtu vecu celtņu paliekām atrasts arī neliels skaits šī perioda ripas podu lausku.

Ciema meklējumos "Ķilpu" māju tuvumā atklāta V a m p e n i e š u I kapulauka dienvidu mala, un šeit 1085 m² lielā platībā izpētīti 36 apbedījumi (kopskaitā šajā kapulaukā izpētīti 145 kapi), kā arī kulta bedru un pavardu vietas. Izrakumos iegūtas 370 senlietu vienības.

No izpētītajiem sekli (23 - 83 cm) ieraktajiem un pārsvarā ZR - DA virzienā orientētajiem kapiem 22 ir skeletkapi un 14 - ugunskapi. Uzmanību saista 20 mazgadīgu bērnu skeletkapi, kur dažreiz ierakti pa divi mirušie kopējā kapa bedrē un kas reprezentē it kā īpašu kapulauka nodalījumu. Kā meitenēm, tā zēniem tērps rotāts ar bronzu, bet ar tērpu saistītās rotas - kaklariņķi, kreļļu rotas, aproces - vairāk raksturīgas meiteņu apbedījumiem. Zēnu apbedījumos atrod jostas, aproces, neliela izmāra ieročus (šķēpus, retāk cirvjus). Abu dzimumu bērnu apbedījumos raksturīga piedeva ir nazis ar bronzu apkaltā ādas makstī un nereti māla trauks ēdienam (atrasta gan gludas virsmas, gan apmestā, kniebtā un spodrinātā keramika). Šie bērnu apbedījumi uzskatāmi parāda sabiedrības diferenciāciju: blakus apbedījumiem ar daudzveidīgām kapu piedevām sastopami citi bez jebkādam piedevām.

10. attēls.

Senlietu starpā, kuru formas pazīstamas jau no Vampeniešu I kapulauka iepriekšējo gadu izrakumiem, atzīmējams kāds trīsasmeņu žeberklis lielu zivju duršanai, kas atrasts 120. kapā (10. att.). Pirmo reizi šajā kapulaukā bagāta vīrieša ugunskapā atrastas arī dzirkles.

Tāpat kā agrākajos Vampeniešu kapulauka izrakumos, arī 1971. gadā atklātas, domājams, ar apbedīšanas ritiem saistāmas rituālas bedres, kurām, neraugoties uz atšķirīgu formu (gan ovālas laiņveida, gan iegarenas, gan apaļas), raksturīga tumša ogļu kārtiņa. Bez tam arī 1971. gada ekspedīcijas laikā atklātas bronzas laikmeta beigu un I gadu tūkstoša p.m.ē. apmetnes vājas pēdas. Tā, kāda pavarda vietā atrasts akmens cirvītis un biezas trauka lauskas, kā arī vairākas pavardu vietas ar švikāto keramiku.

Ar studentu - praktikantu palīdzību 184 m² liela platība izpētīta arī Doles R a u š u kapulaukā, kur atsegti 5 apbedījumi. No tiem atzīmējams kāds 13. gs. sākuma latgaļu sievietes apbedījums ar bronzas riņķīšiem liklokā rotātu drēbes vainagu, tordētu kaklariņņi ar četrskaldņu galiem, divām zvērgalvu aprocēm (no kurām viena vīta no trim stieplēm) un rozā šifera vārpstas skriemeli. Šim apbedījumam raksturīga arī no lībiešu sieviešu apbedījumiem atšķirīgā R-A orientācija.

Jaunu, agrāk nezināmu dzīvesvietu izdevies atklāt Dziļās Daugavas krastā "Ābrantu" māju teritorijā, ap 0,5 km uz ziemeļrietumiem no pētītā Raušu senā ciema vietas. Šī dzīvesvieta raksturīga ar mazāk intensīvu kultūras slāni, kurā ir cerības izdalīt atsevišķas celtnes vietas. Vienas šādas 3 x 3 m lielas, iedziļinātas celtnes vietu izdevies atklāt 1971. gada pārbaudes izrakumos. Tur atrada raksturīgas 12. gs. senlietas, to starpā smilšakmens lejamās formas fragmentu, māla tīģeļa fragmentu un monētveidīgu sudraba piekariņu - amuletu.

1971. gada Vampeniešu ekspedīcijas darbs parādījis,

ka arheoloģiskajiem objektiem bagātajā Doles salas augšgalā pētniecības darbs turpināms. Tas veicams ne tikai jaunu, vēl nezināmu arheoloģisku objektu atklāšanai, bet arī jau zināmu objektu tālākai izpētei. Jo svarīgs un tālāk pētāms pieminekļis ir Raušu kapulauks, kura 12. gs. beigū un 13. gs. pirmās puses materiālā izsekojama latgaļu elementu ieplūšana.

V. URTĀNS

AIZKRAUKLES ARHEOLOĢISKĀS EKSPEDĪCIJAS GUVUMI 1971. GADĀ

Aizkraukles arheoloģiskajā ekspedīcijā, kuru organizēja Latvijas PSR Vēstures muzejs, strādāja Rīgas Pionieru pils arheoloģijas pulciņa biedri un Latvijas PSR Makslas akadēmijas studenti praktikanti. Izrakumi notika no 10. jūnija līdz 23. septembrim Aizkraukles pilskalnā, priekšpilī, šēnpilsētā, Aizkraukles baznīcas kapulaukā un Lejasžagaru kapulaukā, kur kopā izpētīta 239 m² liela platība. Lejasžagaru kapulauks atrodas Stučkas rajona Aizkraukles ciema padomē kolhozā "Aizkraukle", bet pārējās senvietas - tā paša rajona Skrīveru ciema padomē Skrīveru izmēģinājumu saimniecības teritorijā. Pavisam izrakumos iegūts vairāk nekā 900 senlietu, bez tam pāri par 1500 stikla krellju, liels skaits sārņu, bronzas gabalu un zvārgulišu, kauri gliemežvāku, bagāts antropoloģiskais un osteoloģiskais materiāls, 3457 māla trauku lausku. No saglabātajām 1556 lauskām 731 ir bezripas (473 apmestās, 139 gludās, 37 spodrinātās, 36 nenosakāmas, 25 kniebtās, 19 ornamentētās, 2 švikātās) un 825 - uz ripas darināto trauku lauskas. No mājas dzīvnieku kauliem pirmajā vietā ir cūkas, tad seko liellopu, sīklopu un zirgu kauli. Medīti bebri, aļņi, caunas, sumbri, meža

cūkas, stirnas. Līdz 10. gs. šeit dzīvojuši latgaļi, bet vēlāk - latgaļi un lībieši.

Aizkraukles pilskalns un priekšpils (tautā - "Augstie kalni" jeb "Kraukļu kalni", arī "Batarejas") atrodas Daugavas labējā krastā Rīgas-Daugavpils šosejas 82. kilometrā, ap 40 m virs Daugavas līmeņa. Pilskalna garums - ap 100 m, platums - 45 - 65 m, bet priekšpils garums - 35 - 40 m, platums - 30 - 40 m. Senvietas norobežo Daugavas pieteka Ašķere dienvidaustrumos un strauts ziemeļrietumos. Pilskalna pastiprināšanai tā nogāzu augšdaļās izveidotas terases. No priekšpils pilskalnu atdala liels mākslīgi izrakts grāvis, pa kuru gāja ceļš uz pilskalnu un priekšpili; to dienvidaustrumu galos saglabājušies 4 m un 2 m augsti aizsargvaļņi.

Aizkraukles pilskalnā nelielus pārbaudes izrakumus 1889. gadā veica A. Buhholcs, bet 1924. gada 9. jūnijā to uzmēroja un aprakstīja E. Brastiņš. 1971. gadā pilskalna malās un centrā izpētīta 90 m², bet priekšpils malā - 15 m² liela platība. Mitrū slāņa biezums ir no 115 cm centrā līdz 3 m pilskalna ziemeļrietumu malā. Te valnis ar balūni sienām dedzis vismaz 8 reizes. Atjaunojot nocietinājumus, izmantots koks, akmeņi un māli. Valnim, kas apjoza pilskalnu un priekšpili, pieslēdzas guļkoku celtnes, viena no tām (pilskalna 6. kārtā) aizņēma 3 × 4 m lielu platību. Celtņu izvietojums atbilst vaļņa virzienam. Kādam celtnei bijusi koka, bet citai - māla grīda. Pilskalna pastāvēšanas beigu posmā apbūvēta arī tā centrālā daļa.

Atsevišķas pilskalnā atrastās lietas attiecas uz I gadu tūkstoši p.m.ē. (akmens cirvja daļa, krama rīki). Izcili celtniecības darbi veikti m.ē. I gadu tūkstoša beigās un II gadu tūkstoša sākumā. 1205. gadā Aizkraukli ieņēma vācu krustneši. Pēdējā apbūves periodā ap pilskalnu uzcelta ap 280 m gara akmeņu siena, kas izrakumu laukumā saglabājusies 110 cm augstumā. Sienas malās guldīti lieli laukakmeņi, bet iekšpusē - sīkaki akmeņi, par saistvielu

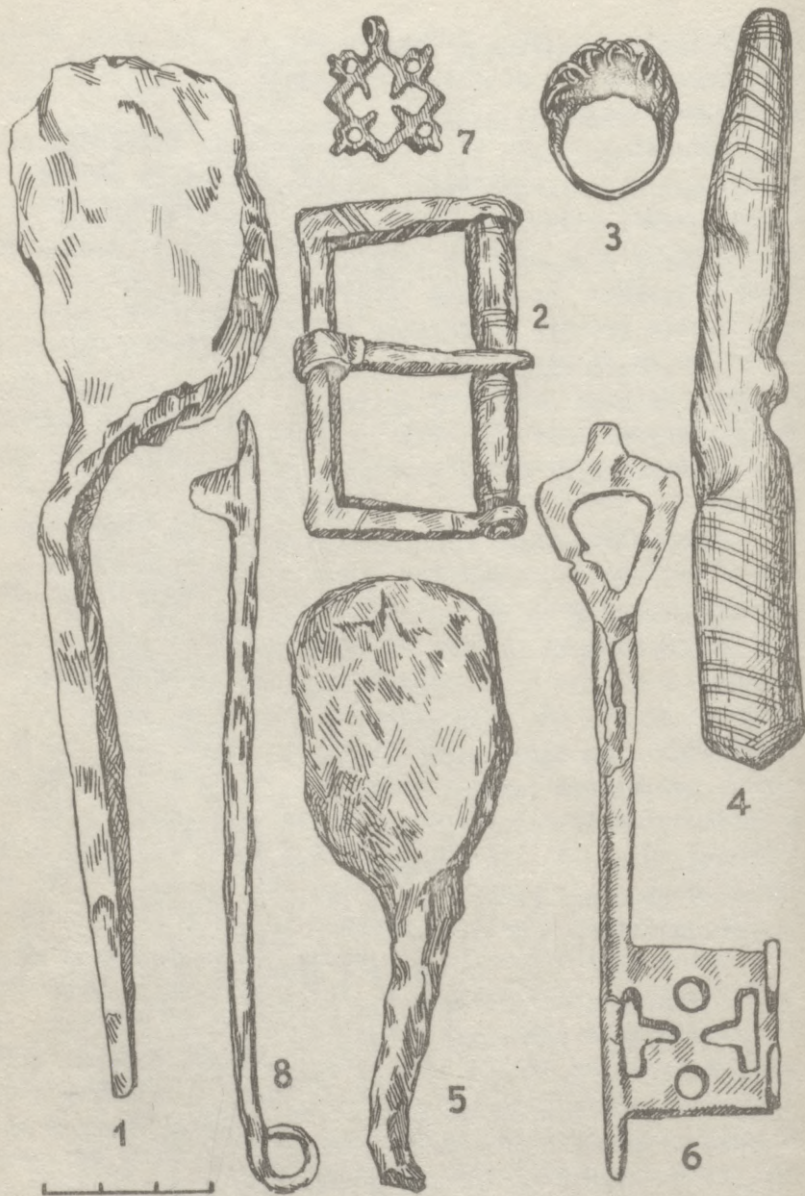
izmantojot kaļķu javu. Jautājums par to, kas cēlis šo nocietinājumu un vai pilskalnā dzīvojuši arī vācieši, pagaidām nav izšķirts.

Pilskalnā, kā to apliecina pūsgatavie izstrādājumi un izejmateriāls, apstrādāja dzelzi, krāsainos metālus, akmeni, koku, dzintaru, kaulu, ragu. Jāatzīmē akmens lejamā veidne, tīģeļi, dzelzs karote (ll. att.:1), dzelzs abrakasis (ll. att.:5), dzelzs slēdzene ar alvojumu (ll. att.:6), dzelzs sprādze ar sudraba inkrustāciju (ll. att.:2), zirga laužņu izrotāta daļa no raga (ll. att.:4), sudraba gredzens ar pītu priekšpusi (ll. att.:3), atsvariņš, kaula ķemmes, spēļu kauli. No importlietām jāmin stikla krelles, rozā šifera vērptomais skriemelis, šifera galodas, sudraba monēta - brakteāts, kauri gliemežvaks.

Aizkraukles senpilsēta vairāk nekā 2 ha platībā konstatēta pilskalna pakājē pie Daugavas, kur pie Ašķeres ietekas bijusi senā osta. Izrakumos 49 m² lielā laukumā atsegta 2 guļkoku celtnes ar krāsnīm (1960. gadā te arī atsegta 2 celtnes). Augšējā celtnē pēc monētas krāsnī datējama ar 14. gs. otro pusi, bet apakšējā, kas drusku iedziļināta, ir agrāka. Iegūti dzelzs stopa bultu gali, īleni, ledus pieši, sudraba monētas. Sevišķi jāatzīmē savrupatradumi - 3. gs. azūrais bronzas važturis, dzelzs ādercērtamais (ll. att.:8), kubveida spēļu kauliņš, svina krustiņš un svina gredzens ar pītu priekšpusi.

Lejasžagaru kapulauks atrodas ap 400 m uz dienvidaustrumiem no Aizkraukles pilskalna pie "Lejasžagaru" mājām. Šajā līdzenajā kapulaukā 45 m² lielā laukumā atsegti 2 kapi. Bērnam kapā dots līdž cirvītis un rotas. Bez tam, veicot izrakumus un apstrādājot lauku, atrasti bronzas kaklariņi, spirālgredzeni, pakavsaktas, bronzas un dzelzs apoces, stikla krelles, dunča maksts paliekas, dzelzs sirpis, māla terīnveida pods un citas lībiešu un latgaļu 10.-13. gs. senlietas.

Nepilnu kilometru uz ziemeļrietumiem no Aizkraukles

11. attēls.

pilskalna ir zināms otrs līdzenais kapulauks (Aizkraukles kapulauks), kas atklāts 1837. gadā Daugavas plūdu laikā. Te dažādos gados izrakumos atsegti ap 60 latgaļu un lībiešu kapi. Senlietas glabājas Rīgā, Tallinā, Berlīnē un Londonā.

Aizkraukles baznīcas kapulauks ierīkots Aizkraukles senpilsētā apkārt 13. gs. celtajai katoļu baznīcai, kuru 1939. gadā izpētīja P. Stepiņš. Postītajā kristīgo kapsētā atsegti pavisam 86 kapi (1960. gadā izpētīti 33, bet 1971. gadā 40 m² lielā laukumā - 53 kapi), kas gulēja 4 slāpos ar galvām uz rietumiem (ar novirzēm). Kāda sieviete (40. kaps) apbedīta uz vēdera, bet kāds bērns (50. kaps) gulēja uz kreisiem sāniem saliektā stāvoklī. Kapu inventārs, salīdzinot ar pirmsvācu periodu, daudz nabadzīgāks. Izplatītākās kapu piedevas - senlietas ir naži, sprādzes, stikla krelles, bronzas zvārguliši, kauri gliemežvāki un monētas. Ir arī šķīlamdzelži, adatas, bronzas un pat sudraba gredzeni, pakavsaktas un riņķa saktas, krustiņi, dažādi piekariņi - amuleti, viens no tiem ar emalju (11. att. :7). Kāda 15. gs. pirmajā pusē apglabātai sievietei (78. kaps) kakla rota sastāvēja no stikla krellēm un 16 sudraba monētām. Kapsētā apbedīti vietējie zemnieki, un tā attiecināma uz 13. - 17. gs.

F. ZAGORSKIS

NEOLĪTA APBEDĪJUMI ZVEJNIEKU KAPULAUKĀ

Latvijas PSR ZA Vēstures institūts 1971. gadā turpināja un pabeidza Zvejnieku akmens laikmeta kapulauka izpēti. Izrakumi notika kapulauka dienvidaustrumu daļā morēnas galā, rajonā, kas no austrumiem, dienvidiem un rietumiem pieslēdzas "Zvejnieku" dzīvojamai mājai. Izpētīta 670 m² liela platība, atklāts 91 apbedījums, iegūti 645

priekšmeti, kas attiecināmi uz III gadu tūkstoša p.m.ē. beigām un II gadu tūkstoša sākumu. Tādējādi visā Zvejnieku kapulaukā atklāti 302 apbedījumi, kas datējami ar laiku no V gadu tūkstoša p.m.ē. līdz II gadu tūkstoša p.m.ē. sākumam.

Kapulauka dienvidaustrumu daļā, kur apbedījumi veido it kā patstāvīgu grupu, atsegti 109 apbedījumi. Tie visi attiecināmi uz vienu, 200 - 300 gadus ilgu laikposmu un izvietoti blīvi. Ierokot vienu apbedījumu, bieži vien sapostīti agrāk ieraktie. Sastopami gan individuālie kapi, gan arī kolektīvie apbedījumi, kur vienlaicīgi apglabāti 2 - 6 mirušie orientēti vienādos vai pretējos virzienos. Mirušie kapos guldīti izstieptā stāvoklī uz muguras, dažos gadījumos uz sāniem vai vēdera, pa lielākajai daļai ar galvām uz austrumiem vai rietumiem. Kapa bedres dziļums vidēji ir 30 - 40 cm, tikai dažreiz tas sasniedz 100 cm. Spriežot pēc melnās zemes un tajā atrastajiem sīkiem krama, kvarca atradumiem un kaula priekšmetiem, šie neolīta beigu posma kapi ierīkoti mezolīta apmetnes vietā, to pilnīgi sapostot.

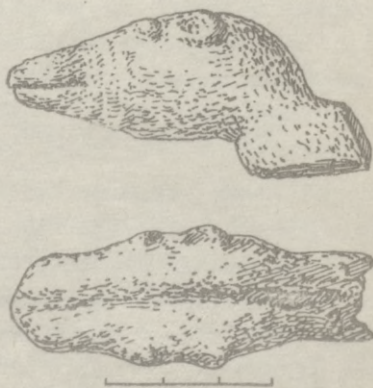
Sarkanais okers apbedīšanas rītos lietots reti, galvenokārt kolektīvos kapos, kuros atrastas bagātīgas piedevas (220. - 224., 274. - 278. kaps), vai arī gadījumos, kad pie apbedījuma bijušas ziedojumu vietas (263. - 264.^a, 252. kaps). Ziedojumu vietās likti krama gabali, bultu un šķēpu gali, kasīkļi, kaula ileni, dažādi smaiļi, bebru zobī. Dažiem apbedījumiem galvas rajonā konstatēts sarkanais vai zilganais māls, kas sajaukts ar sarkano okeru. Divos apbedījumos (225. un 275.), kur gindenim sejas daļa bija nolipināta ar māliem, acu dobumos konstatēja dzintara ripas.

Salīdzinot ar hronoloģiski agrākiem apbedījumiem, neolīta beigu kapos mirušajiem līdzī dodamais kapu inventārs kļūst daudzveidīgāks un bagātāks. Plaši izplatīti dzintara un krama izstrādājumi. Ar dzintaru sevišķi bagāti bija 212. un 221. apbedījumi, pie kuriem konstatēja 56-58

dzintara rotaslietas - dažādas formas piekariņus, pogas ar V veida urbumu, krelles, riņķus, ripas. Pogas konstatētas virs krūtīm un kalpojušas kā krūšu rotas, kamēr piekariņi galvenokārt bijuši apģērba rotājums un tie atrasti jostas un ceļgalu rajonā. Ripām bez tam bijusi arī vēl kultiska nozīme. 226. (bērna) apbedījumā virs krūtīm atrasta no suņa zobiem izgatavota krūšu rota. Aļņa un mežacūku zobu rotas šim laikam nav raksturīgas. Kā rotaslietas kalpojuši arī šifera un kaļķakmens riņķi. Vienā no kolektīvajiem apbedījumiem (227. kaps) kāju rajonā atrasti divi no plāna bronzas vai vara skārda izgatavoti riņķīši - agrākie metāla izstrādājumi Latvijas teritorijā -, kas līdzīgi dzintaram un šifera riņķiem kalpojuši kā rotaslietas.

Ar kulta vajadzībām saistāmi mirušajiem kapā līdzdotie raga, kaula un māla cilvēku un dzīvnieku sīki skulpturāli veidojumi. Atrastas aļņa, bruņurupuča (?) (12.att.) galvas figūriņas, ūdens putna figūriņa ar dubultgalvu, sīka putna figūriņa, no māla izgatavots lācītis sēdošā pozā. No darba rīkiem un ieročiem minami rombveida un lapasveida krama bultu un šķēpu gali, kasikļi, naži, atšķīlas, kaula koniskie un adatveida bultu gali, ileni, naži, dažādi raga un kaula rīki, slānekļa kaltiņš, smilšakmens galodiņa. Interesants ir 300. (pieauguša vīrieša) apbedījums, kur mirušajam pie galvas abās pusēs bija nolikts pa vienam koniskam bultas galam, bet

12. attēls.

kreisajā pusē vēl arī daudzobaina kaula harpūna, pie labās rokas - kaula nazis; galvassegu rotāja caururbti suņa zobu piekariņi.

Pēc Zvejnieku kapulauku pilnīgas izpētes var konstatēt, ka tas izmantots ap 3000 gadu ilgu laikposmu - no vēlā mezolīta līdz vēlajam neolītam. Tomēr ne visi šā ilgā laika etapi kapulauka materiālā pārstāvēti vienmērīgi. Skaidri izdalāmi vēlā mezolīta, kā arī neolīta beigu posma apbedījumi. Iezīmējas neliela apbedījumu grupa, kas attiecas uz pārejas laiku no vēlā mezolīta uz agro neolītu un agrā neolīta sākumu. Pagaidām grūti izdalīt apbedījumus, kas raksturīgi tipiskās ķemmes un bedrišu keramikas dominēšanas laikam, kaut arī Zvejnieku I apmetnē tieši šis laikposms ir izteikts visskaidrāk. Kapulauka beigu posma raksturo apbedījumi saliektā stāvoklī un inventārs, kas atrasts pie izstieptiem apbedījumiem. Bronzas riņķīši, spriežot pēc tajā pašā kapā atrastajiem daudzveidīgajiem dzintara izstrādājumiem un kaula priekšmetiem, nevarētu būt vēlāki par II gadu tūkstoša p.m.ē. pirmā ceturksņa beigām vai otrā ceturksņa sākumu.

I. ZAGORSKA

PĀRBAUDES IZRAKUMI ZVEJNIEKU II APMETNĒ

Līdztekus darbiem Zvejnieku kapulaukā Zvejnieku arheoloģiskā ekspedīcija 1971. gada vasarā turpināja noskaidrot Zvejnieku II apmetnes izplatības robežas. Nelielā pagurā, kurā atrodas "Zvejnieku" māja, ziemeļu nogāzē bijušā sākuma dārza teritorijā atsegta 20 m² liela platība. Konstatēts 1,20 - 1,40 m biezs mītnes slānis, kas saturēja dažas lauskas, 18 krama rīkus un 65 krama šķīļas, 29 kaula un raga priekšmetus, ap 100 osteoloģiskā materiāla vienību.

Zem velēnas līdz 1 m dziļumam konstatēta sajaukta,

gaiši pelēka zeme. Apakšējā horizontā tā saturēja samērā daudz lielāku un mazāku akmeņu. Zem tiem sekoja 20 - 40 cm bieza tumši melnas, blīvas zemes kārtā, zem kuras savu kārt bija 10 - 25 cm biezs baltu ezerkaļņu slānis. Pašā apakšā bija gaiši dzeltena, tīra pamatsmiltis.

Tranšējas dienvidu galā 1 m dziļumā atsedzās vidēja lieluma akmeņu pusloks (70 cm diametrā), ap kuru koncentrējās kaula priekšmetu atradumi. Mītni zemi izsmēlot, baltajā ezerkaļņu slānī labi iezīmējās ieapaļas, neregulāras, ar tumši melnu zemi pildītas bedres. Bedres ir samērā lēzenas un ne visai dziļas - no 15 līdz 40 cm. Pilnībā izdevās atsegt tikai vienu bedri (platums - 1,20 m, dziļums - 41 cm), kamēr pārējās iegāja tranšējas rietumu un austrumu profilā. Minētajā bedrē bija tumši melna zeme, pelni, degušu kaulu daļas, kaula bultas un šķēpa fragmenti. Arī citu bedru pildījumā bija kaula rīku fragmenti.

Atradumi pa slāņiem izvietojās nevienmērīgi. Virskārtā atrastas dažas lauskas, kas acīmredzot nokļuvušas šeit zemes apstrādes rezultātā. Gaiši pelēkās zemes slānī, kas arī sajaukts, zemi apstrādājot, bija neizteiksmīgi krama rīki, šķēpas, dzīvnieku kauli. Melnajā apakšējā slānī krama rīku atrada ļoti maz, bet tajā koncentrējās visi kaula un raga priekšmetu atradumi. Starp pēdējiem jāmin kaula šķēpa gals, masīvs, ar apaļu šķērsriezumu, kaula bulta ar abpusējam rievām krama skaidu ielikšanai (tā saucamā putnu bulta), raga kalti un cirvja fragments ar izurbtu kāta caurumu, dzīvnieka caurumota falanga, kaula trapeceveida piekariņš ar urbtu caurumu, zobu piekariņš ar iegriezumiem saknē, kaula dunči, īleni un smaili.

Gan pēc stratigrāfijas, gan atradumu rakstura spriežot, melnais netraucētās zemes slānis attiecināms uz vidējā akmens laikmeta (mezolīta) beigām, t.i., uz V gadu tūkstoši p.m.ē. Arī geologi ezerkaļņu veidošanās izbeigšanos attiecina uz atlantiskā perioda sākumu.

A. ZARIŅA

ARHEOLOĢISKIE IZRĀKUMI SALASPILS LAUKSKOLĀ 1971. GADĀ

Laikā no 1971. gada 25. maija līdz 30. septembrim turpināti izrakumi Salaspils Laukskolas lībiešu ciema un kapulauka teritorijā, atsedzot 0,55 ha platību.

Lībiešu ciema vietā izrakumi turpināti uz ziemeļiem un austrumiem no agrāk atsegtajiem laukumiem. Izpētītajā 0,3 ha lielajā platībā atklātas celtņu vietas, pavardi, krāsnis un saimniecības vai rituāla rakstura bedres, pavisam 65 objekti. Tie izvietojas grupās ar 8 - 10 m atstarpēm starp tām. Līdz šim atklātas jau 5 šādas grupas.

No pavardiem pārsvarā ir lēzenie virszemes pavardi. Starp tiem izdalās vairāki ar rūpīgi izkrautu akmeņu brūģi, šķiet, amatnieku pavardi. Līdz 1 m iedziļinātajiem dziļajiem pavardiem ir akmeņu krāvums pamatā un stāvas sienas. Atklātas arī 2 saimniecības krāsnis ar māla klonu (viena no tām ierīkota virs senāka dziļā pavarda, otra - tādām cieši blakus) un 4 akmeņu krāsnis ar velvi (ierīkotas 1 m dziļās bedrēs).

Izdalās sešas 4 - 5 x 5 - 6 m lielas un līdz 50 cm iedziļinātas celtņu vietas ar pavardiem un saimniecības bedrēm. Vienā šādā celtnes vietā (351. obj.) atrastas 46 senlietas, starp tām 3 rombveida vizlas plāksnītes (ar 15 - 20 mm garu malu), ap 300 vertikālo aužamo stāvu māla atsvaru fragmentu, kas varētu būt viens pilns vismaz 14 atsvaru komplekts, u.c.

Atklāta arī kalves vieta ar dzelzs un bronzas priekšmetiem un sagatavēm.

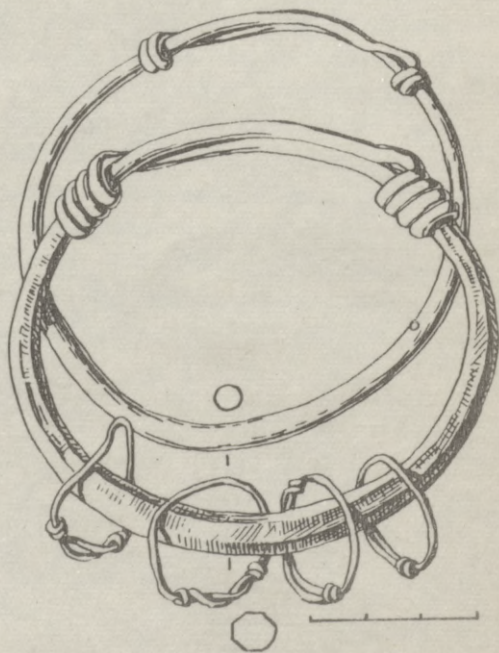
Ciema vietā atrastas ap 4000 ripas keramikas lausku, 287 senlietas: darba rīki (naži, ileni, slimesti, kalti, maksšķērāki, vērējamo vārpstu skriemeļi, dzirkles, pirmo reizi te atrastais liels cirtnis koka dobšanai u.c.), rotas (brūņrupuča saktas, rotadatas, aproces, gredzeni, diekariņi u.c.). sadzīves priekšmeti (atslēgas, šķiltavas,

ķemmes, pieši), monētas u.c.

Atrasti arī daži Daugavas krasta senākās apdzīvotības liecinieki - vairāki mezolīta krama asmeņi un viens krama bultas gals.

Kapulaukā blakus apmetnei turpināti izrakumi tā ziemeļrietumu daļā. Atsegtajā 0,25 ha lielajā platībā izpētīti 43 kapi, kas attiecas uz 10. - 12. gs. (kopā ar iepriekšējos gados pētītajiem - 361 kaps). No tiem 35% ir ugunskaņi, kuros līdz 50 cm dziļi ierakti ārpus kapulauka sadedzinātie mirušā kauli un senlietas. Vairumam ugunskaņu vērojama skeletkaņiem līdzīga ZR - DA orientācija, dažreiz arī senlietu izvietoņjums. Skeletkaņi orientāti ar galvu uz ziemeļrietumiem, pusei apbedījumu doti līdz māla trauki, pie 4 apbedījumiem atrasti suņņu skeleti, dažos - akmeņņu grupējumi, visos kaņpos - oglītes. Atklāti arī 4 simboliski apbedījumi ar senlietu novietoņjumu kā skeletkaņpos. Kaņpu tuvumā atrastas 12 rituālu ugunskaņu vietas. Kapulauka ziemeļņu daļņu šķērso 10 - 20 m plata josla, kurā koncentrēti gan pavardieņņi līdzīgas formas, gan iegareņņi,

13. attēls.

gan dažreiz arī puslokveida rituālie uguns kuri.

Izdalās atsevišķi (ap 10%) piedevām bagāti apbedījumi. Piemēram, 359. (vīrieša) uguns kapā atrastas šādas senlietas: zobens, vienpusīgs zobens ar bronzu apkaltā makstī, 2 šķēpi, cirvis, 2 pakavsaktas, 2 aproces, gredzeni, atslēga, naudas sveramo svaru atsvari, kaula ķemme, apkalta josta. 331. (zēna) apbedījumā bija šķēps, apkalta josta, nazis ādas makstī, kaula ķemme, 4 aproces, dzera mā raga apkalums un ar bronzas gredzentiņiem grezni rotāti svārki. Svārku rotājumam lietotas arī piecas 1 cm² lielas stikla plāksnītes.

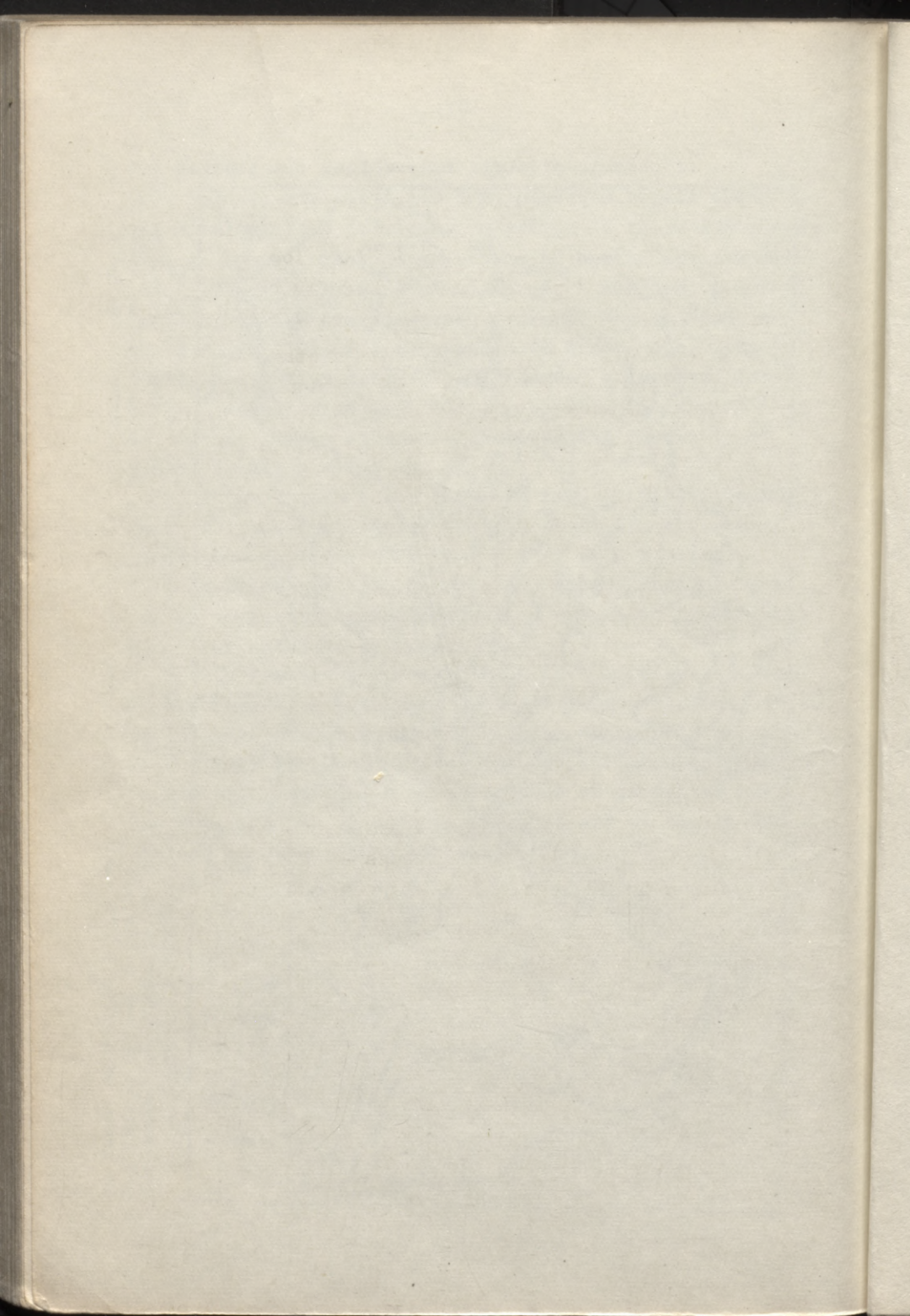
Divos vīriešu kapos atrastas krāsota koka (iespējams, vairoga) paliekas. 349. uguns kapā tās atrastas zem degušajiem kauliem, 350. kapā - virs kāju kauliem.

Jāatzīmē arī 338. (sievietes) kapā atrastās divas ar važiņu savienotas rotadatas, viena no tām ar čiekurveida, otra - ar nolauztu trīsstūra galvu.

Daļa kapulaukā un apmetnē atrasto priekšmetu ievesti no Austrumiem un austrumslāvu zemēm (arābu dirhemi, stikla krelles, jostas apkalumi, bronzas un sudraba krustiņi, rozā šifera vārpstas skriemeļi u.c.) vai Skandināvijas (brūnrupuča saktas, slēgtas aproces ar uzvērtiem gredzeniem (13. att.), ieroči u.c.), kā arī no igauņu (rotadatas) un votu (vitas aproces) zemēm.

SATURS

Ē. M u g u r ē v i č s. Latvijas PSR arheologu sadarbība un kontakti ar kaimiņu padomju republiku zinātniekiem	3
S. C i m e r m a n i s. Padomju Latvijas etnogrāfu publikācijas par latviešu un kaimiņu tautu kultūrvēsturiskajiem sakariem	8
R. D e ņ i s o v a. Dažas Latvijas etniskās problēmas antropoloģiskā skatījumā	14
A. B r e i d a k s. Ūpju nosaukumu liecības par Latgales etnisko vēsturi	17
I. L o z e. Agrā bronzas laikmeta keramika Lubānas zemienē	21
I. Z a g o r s k a. Arheoloģiskās liecības par Latvijas vissenāko apdzīvotību	24
V. K r o n i s. Pagasta tiesu un statistikas komiteju materiāli par Latvijas lauku kokamatniecību 19. gs. otrajā pusē	27
A. K r a s t i ņ a. Perspektīvo lauku apdzīvoto vietu dzīvojamo ēku fonda izaugsmes dinamika Latvijas PSR 20. gs. 40.-60. gados	29
A. P ē t e r s o n s. Par baltu elementiem vepsu materiālajā kultūrā	33

J. A p a l s.	1971. gada izrakumi Drabešu Liepiņās	34
Z. A p a l a.	Izrakumi Uplantu kapulaukā	39
M. A t g ā z i s.	Par diviem kapulaukiem Alūksnes tuvumā	42
M. A t g ā z i s.	Arheoloģisko pieminekļu apzināša- na Rīgas un Jelgavas rajonā 1971. gadā	44
A. C a u n e.	Arheoloģiskie pētījumi Rīgā 1971. ga- dā	47
S. C i m e r m a n i s.	Latvijas PSR ZA Vēstures in- stitutā etnogrāfijas sektora 1971. gada ekspe- dīcija	54
I. C i m e r m a n e.	Izrakumi Jaunbemberu kapulau- kā	58
J. D a i g a.	Izrakumi Raušu lībiešu ciemā 1971. gadā	60
J. D a i g a.	Pārbaudes izrakumi Ankeršmitos un Drukās (Ogres raj.) un Daugavas labā krasta apzināšana	65
J. G r a u d o n i s.	Ikšķiles Zariņu kapulauks ...	67
J. G r a u d o n i s.	Izrakumi Ērgļu Jaunākņu ka- pulaukā 1971. gadā	72
J. G r a u d o n i s.	Dienvidlatgales arheoloģisko pieminekļu apzināšana 1971. gadā	76
J. G r a u d o n i s.	Pārbaudes izrakumi Jēkabnieku Būdniekos	81
D. K l e p e r e.	Izrakumi Turaidas Baznīckalnā ...	82
I. L o z e.	Arheoloģiskā pētniecība Lubānas klānos	84
Ē. M u g u r ē v i ņ s.	Izrakumi Mārtiņsalā 1971. gadā	87

A. S t u b a v s. Salaspils arheologiskās ekspedīcijas 1971. gada darba rezultāti	91
E. Š n o r e. Doles Vampeniešu 1971. gada arheoloģiskās ekspedīcijas guvumi	96
V. U r t ā n s. Aizkraukles arheologiskās ekspedīcijas guvumi 1971. gadā	99
F. Z a g o r s k i s. Neolīta apbedījumi Zvejnieku kapulaukā	103 ✓
I. Z a g o r s k a. Pārbaudes izrakumi Zvejnieku II apmetnē	106
A. Z a r i ņ a. Arheoloģiskie izrakumi Salaspils Laukskolā 1971. gadā	108

ZINĀTNISKĀS ATSKAITES SESIJAS
MATERIĀLI
PAR ARHEOLOGU, ANTROPOLOGU UN ETNOGRĀFU 1971.
GADA PĒTĪJUMU REZULTĀTIEM

Redaktors S. L e v i. Korektore A. Z a k s.
Tehniskā redaktore M. A n d e r s o n e.
Parakstīts iespiešanai 1972. g. 10. aprīlī.
7,25 iespiedloksnes; 5,55 izdevn. loksnes.
Metiens 700 eks. JT 02044. Maksā 35 kap. Iz-
devniecība "Zinātne" Rīgā, Turgeņeva ielā 19.
Pasūtījums Nr. 60 . Latvijas PSR ZA Funda-
mentālās bibliotēkas rotaprints Rīgā, Komu-
nālajā ielā 4.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306024724

35 kap.